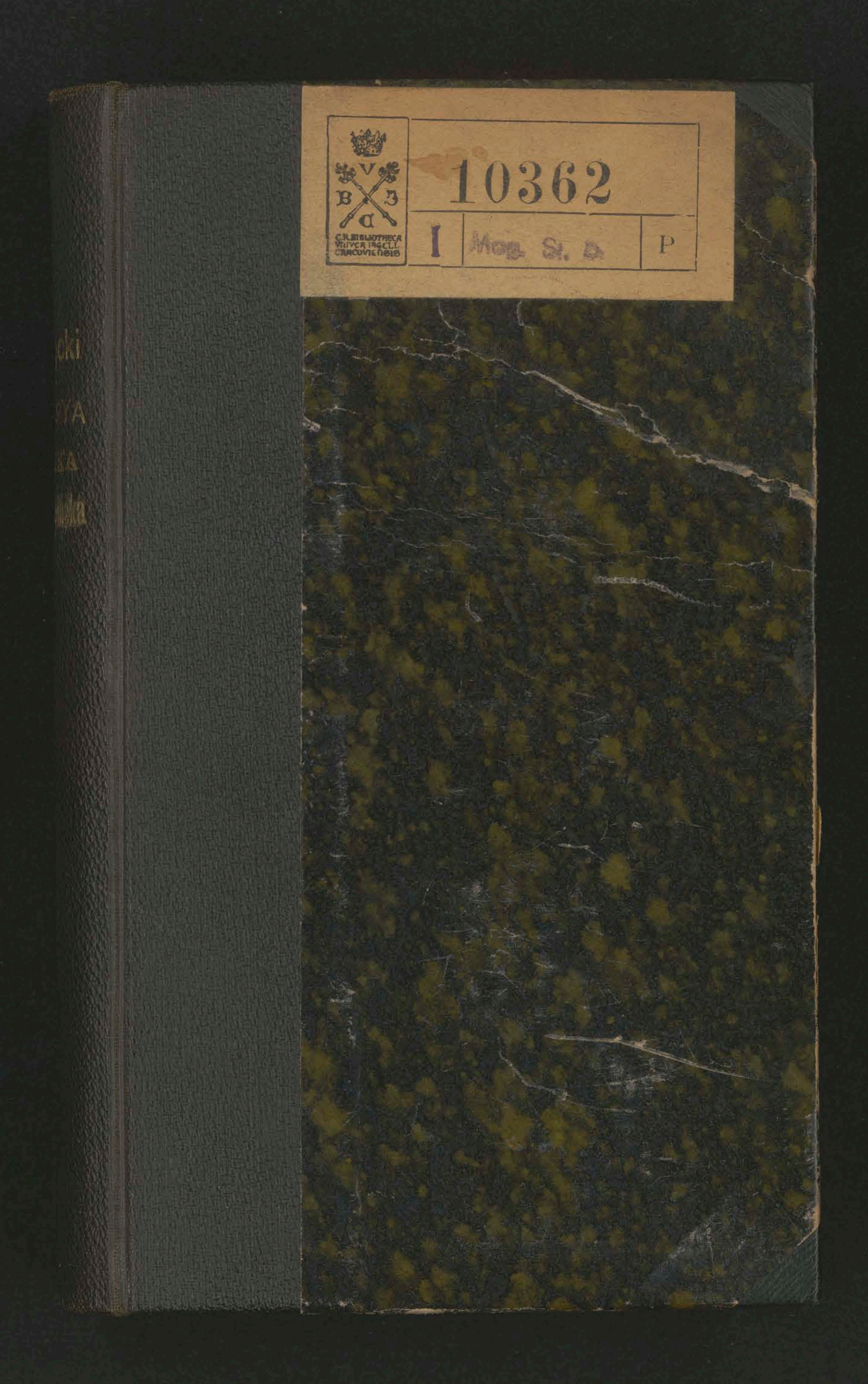
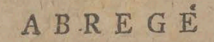

C.R. BIBLIOTHECA UNIVERS. IAGELL. CRACOVIENSIS
10362
I
Mag. St. D.
P

10362

ABREGÉ DE L'HISTOIRE EGIPTIENNE & DE CARTAGINOIS

ZBIOR KROTKI HISTORYI EGIPSKIEY I KARTAGINSKIEY.

ABREGÉ DE L'HISTOIRE EGIPTIENNE ET De CARTAGINOIS

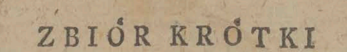
TRADUIT DU FRANÇOIS EN POLONOIS.

à GRODNA

DANS L'IMPRIMERIE ROÏALE

MDCCLXXVI.

ZBIÓR KRÓTKI

HISTORYI EGIPSKIEY Y KARTAGINSKIEY

Z FRANCUZKIEGO NA POLSKI JĘZYK PRZEŁOŻONY.

w GRODNIE

w DRUKARNI J. K. Mości

ROKU 1776.

A
LEUR EXCELLENCE MES SEIGNEURS

ANTOINE

De KOZARZOW

ET

ANNE

De ZEGOTA

BORZĘCKI

PROCUREUS GENERALS DE LITHVANIE

STAROTES DE KRZYWOSIEL &c.

Rien qui soit plus desirable, ni qui soit plus cher à mon coeur, ne me pouvoit arriver Mes Seigneurs, que lorsque je puis remettre entre Vos bienfaisantes mains, ce petit ouvrage traduit

pour

DO

JASNIE WIELMOZNYCH

JCHMC PANOW

ANTONIEGO

z *KOZARZOWA*

Y

A N N Y

z ZEGOTOW

BORZĘCKICH

INSTYGATOROW W. X. L.

STAROSTOW KRZYWOSIELSKICH &c.

Nic mi milſzego, ani pożądańſzego nadarzyć ſię nie mogło, JWW. Inſtygatorowie Dobrodzieje, jako gdy to ſzczupłe dzieło dla pożytku młodzi Narodowey na Oyczyſty język przełożone

w do-

pour l'avantage de Jeunes Gens Polonois.

Entre beaucoup des motifs, qui me pressoient de Vous dedier cette ouvrage, il ne m'en etoit plus fort, que celui de vottre estime singuliere pour les livres utiles; dont vous ayant ramasse une assez nombreuse Bibliotheque, vous donnez tout le tems, qi vous reste de vos affaires, pour leur lecture.

Mais dans eette Epitre dedicatoire je ne veux, ou plutot je ne dois pas m'etendre selon la coutume ordinaire sur les louanges de ces noms, à qui je consacre mes travaux. Car qui est ce

qui

w dobroczynnych ręku Waſzych złożyć mi przychodzi.

Wielorakie mię do przypiſania Wam dzieła tego Jaśnie Wielmożni Inſtygatorowie zachęciły pobudki; a mianowicie: przywiązanie Waſze do Kſiąg użytecznych; z których dość znaczną zgromadziwſzy Bibliotekę, czas wſzytek zbywaiący od zabaw na czytanie onych obracacie.

W tym zaś przypiſaniu pracy moiey, niechcę, a barziey podobno nie powinienem, rosciągać ſię podług poſpolitego zwyczaju z pochwałami tych Imion, którym rzecz przypiſuię. Bo komuż O-

boy

qui ne connoit point la Dignitè de Vos Maiſons, les fideles ſervices dans la Republique, les diverſes Charges dignement remplies, L'affinitè Jlluſtre, la pietè ſinguliere, la ſageſſe, la liberalitè & tant d'autres qualitès, qui charaćteriſent Vos Perſonnes? outre cela, vottre Modeſtie me bien connuë m'empeche de vous louer, car vous aimez mieux, d'agir glorieuſement, que d'ettre louès de Vos glorieuſes aćtions. Enfin la gloire dans la bouche de celui qui a l'honneur d'ettre decorè de Vottre nom, ſeroit à juſte titre blammèe.

C'eſt pourquoi, je me contente de faire paroitre mon ardente afſećtion

boyga Domow Waſzych zacność, wierne w Rzeczypoſpolitey zaſługi, chwalebnie piaſtowane Urzędy, z wyſokiemi Imionami ſpowinowacenie, pobożność, mądrość, hoyność, i inne dzieła, nie ſą wiadome? do tego, ſkromność Waſza, dobrze mi znajoma; chwalić Was nie dozwala; Wolicie bowiem chwalebnie czynić, niż z czynow chwalebnych bydź chwalonemi. Także pochwała w uſtach tego który ſię Waſzym zaſzczyca Imieniem bodayby nie była naganna.

Przeto, dość mi winną ku Wam Jaśnie Wielmożni Inſtygatorowie

Do-

ſection pour Vos bienfaits. Et puiſque je ne me ſents pas d'etre en etat d'en donner les preuves de ma reconnoiſsance je veux au moins avouer par ecrit pu blique, & aſſurer la poſteritè, que je ſuis avec le reſpect poſſible.

Mes Seigneurs vottre tres-humble & tres obeiſſant ſerviteur

L' Abbè Jerome Borzęcki.

Dobrodzieje okazać życzliwość, za ich łaſkawe na mię względy; za które kiedy wyrównywaiącey wdzięczności oświadczyć nie potrafię, to przynaymniey iawnym piſmem wyznać, i potomnym wiekom podać pragnę żem z naygłębſzym uſzanowaniem.

Jaśnie Wielmożnych WMC. Państwa Dobrodziejow

Nayobowiązańſzym, i nayniżſzym ſługą X. Hieronim Borzęcki.

AU
LECTEUR

Je n'ai pas deſſein, mon ami Lecteur, de prouver l'Utilitè de cette Science, (qui ſelon le jugement d'un celebre Orateur Romain) etoit toujours regardèe, comme la lumiere de tems, la depoſitaire des evenemens, le temoin fidele de la veritè la ſource de bons conſeils, & de la prudence, la regle de la conduite, & des moeurs * Que ſi cette Hiſtoire vous paroitra un peu obſcure, c'eſt ce qu'elle eſt en abregè. Neanmoins on peut en concevoir une par-

---

* *Hiſtoria teſtis temporum lux veritatis, vita memoriæ Magiſtra vitæ, nuncia vetuſtatis* Cic: lib: 2. de Orat: in 36.

DO

CZYTELNIKA

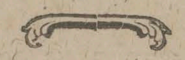
Niemam zamyſlu móy Czytelniku zalecać Ci tey nauki, która (podług zdania Rzymſkiego Kraſomówcy) od wieków ieſt poczytana za światło czaſow, ſkład przypadków, świadectwo prawdy, źrzódło dobrey rady i roſtropności prawidło obyczaiow, i przyſtoynego poſtępowania * a ieśli ninieyſza Hiſtoria, zda ſię ci nieco przyciemna, to z tąd pochodzić może, że ieſt krótko zebrana; Wſzakże i z tey krótkości mieć można doſkonały obraz dwóch

* *Hiſtoria teſtis temporum lux veritatis, vita memoriæ Magiſtra vitæ, nuncia vetuſtatis* Cic: lib: 2. de Orat: in 36.

parſaite idèe de ces deux peuples; dont chacun aura ſon Hiſtoire partagèe en trois Epoques principales. J'ai ajoutè les notes, pour faciliter la connoiſſance des anciennes Villes, & Provinces, qui ont changè leur noms ou leur Gouvernement. Sur la fin, j'ai ramaſſè des fautes d'Imprimeur, que vous daignerez favorablement corriger.

dwóch Narodow, ktòrych każdego Historia, na trzy znaczniey-sze dzieli się Epochy. Przydałem nadto przypiski objaśniaiące nazwiska Miast starodawnych i Krajow, które teraz albo się inaczey nazywaią, albo pod innym zostaią Panowaniem. Przy końcu zebrałem omyłki Drukarskie; Te łaskawie chciey poprawić.

ABREGÉ

DE L'HISTOIRE

EGIPTIENNE

ET

De CARTAGINOIS

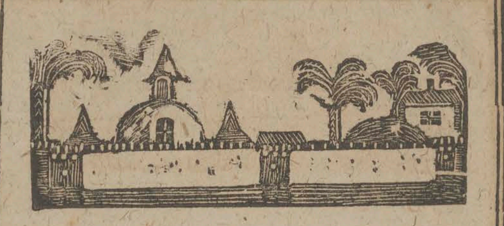
ZBIOR KROTKI

HISTORYI

EGIPSKIEY

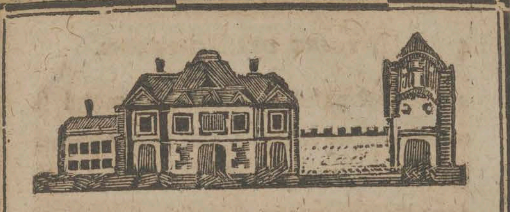
Y

KARTAGINSKIEY.

L'Histoire Des Egiptiens.

Les peuples, que nous appellons Egiptiens de tout tems porté le même Nom: ils habitent cette Partie de l' Affrique la plus Orientale, enfermée a l' Occident par les monts de Lybie, & terminée à l' Orient par la mer rouge. L' Ethiopie la borne au Midi & la Mediterranée au Nord. Le Nil, qui la partage dans sa longueur en rendent la fertilité etonnante en multiplie les beautés.

Historya Egipska

Narod, króry zowiem *Egipcyanami*, zawſze ſię tymże zwał imieniem, mieſzka on w części *Afryki Wſchodniey*; Graniczy na wſchod z Morzem Czerwonym. Na zachod z Górami Libiyſkiemi. Na Południe z *Ethiopią*. Na pułnoc z Morzem śrzodziemnym. *Nil* rzeka, która kray ten wzdłuż przedziela, dziwnie go żyżnym i ozdobnym czyni.

Jl n'eſt point de Peuple au mond ſi on en excepte les Juifs, qui faſse remonter ſi haut l'antiquité de ſon origine, & dont les monumens ſoient ſi connus. On doit regarder ces Peuples comme les Précepteurs de l' Univers; leur Païs comme le berceau des Arts & des ſciences; & leur Gouvernement comme le plus parfait modele, qui pût etre tracé pour rendre les hommes heureux. Les Loix y etoient ſacrées & inviolables, des farouches conquerans ne les avoient point écrites l'épée à la main; elles avoient la juſtice pour baſe; & elles etoient une ſuite raiſonnée des Principes, qui tendoient uniquement au bien général de l' Etat.

L' Egypte etoit une Monarchie dont le premier Souverain fut Menes qui eſt le Misraim de l' Ecriture Ste. Ses Deſcendans ou Succeſſeurs n' etoient point ele-

Niemaſz Narodu na świecie (wyjąwſzy Zydow) ktoryby Pierwiaſtkow ſwoich tak daleko zaſięgał, i ktòregoby dzieła ſtarożytne tak były wſławione. Narod ten ſłuſznie za Nauczycielow świata całego, kray za źrzódło wſzyſtkich ſztuk i umiejętnosci; ſpoſob Rządow, za naydoſkonalſzy wizerunek do uſzczęśliwienia ludzkiego poczytać należy. Prawa tam były święte i nieprzełamane, przemoc gwałtu im nie czyniła, za grunt miały ſprawiedliwość, i osadzone były na początkach, które ſię jedynie ściągały do powſzechnego uſzczęśliwienia Pańſtwa.

Egipt był Monarchią, ktorey naypierwſzym Monarchą *Menes*, zwany w Piśmie Swiętym *Miſraim*, Naſtępcy jego, ani na miękkim wychowaniu, ani

vés dans la fainéantise, ni dans la Molleſſe. On les accoutumoit de bonne-heure au travail, & à l'etude profonde des Loix. Ainſit ils ne pouvoient regarder le Trône comme un centre de délices, mais comme une veritable Charge dont ils etoient obligés d'apprendre & d'exercer les pénibles fonctions. Jls ſe levoient de grand matin, alloient au Temple, offroient les ſacrifices préſcrits & demandoient aux Dieux l' intelligence pour gouverner ſagement: conduite qui ne péchoit que dans l'attributions: exemple mémorable ecrit de la main de Dieu même dans le coeur des hommes, qui nous apprend que toutes les vertus & les qualités ſont un don du Trés-haut. Quelle Leçon pour une infinité des Chretiens! Lorſque le Roi etoit retourné dans ſon Palais il prenoit une légére nourriture; car en general les Egiptiens etoient fort-ſobres.

na próżniactwie młodosci swey nieprzepędzali. Za czasu ich przyzwyczajano do pracy, doskonałego Praw Oyczystych poznania; a tak niepoglądali na Tron, jako na zrzódło roskoszy i swobody, lecz jako na Urząd, na którym wypełniać winni byli naytrudnieysze obowiązki. Zesnu się porywali barzo rano, szli do Kościoła, i przepisane w nim czynili offiary: prosząc bogow swoich, o umiejętność mądrego rządu sprawowania. Postępek ten ich w tym tylko nagany jest godny, że udzielenie darow fałszywym przypisywali bogom. Lecz przykład z tąd nader wielki, dla samych nawet Chrzescian, który ukazuje wrodzone wszystkim ludziom poznanie że cnoty i przymioty, są darem Naywyższego. Powróciwszy Król do Pałacu swego, lekkim się posilał pokarmem gdyż po spolicie Egipcianie barzo byli wstrzemięźliwi.

Enſuite il liſoit ſes Lettres, ſes memoires & donnoit audience à ſes ſujets. On ne croyoit pas en Egypte, que la Royauté fut autre choſe qu' une Charge ſemblable à celle d'un Pere de famille, qui doit veiller au bien de ſes enfans. Ces Rois avoient donné leur Principale confiance aux Prêtres, dont le nombre etoit prodigieux. Ces hommes etoient regardés comme les plus ſavant de l' Etat & comme les amis des Dieux. Leur écriture hiéroglyphique, dont ils s' etoient reſervé la connoiſsance & l' interpretation, maintenoit merveilleuſement leur puiſsance, & leur credit. La veneration dont ils jouiſsoient ne pouvoit etre plus grande: ils étoient en même tems les premiers Magiſtrats du Royaume, & les principales Colonnes de la Religion. Leur richeſses égaloient leur autorité; ils ne payoient aucun tribut, ne por-

Czytał potym Liſty, memoryały ſobie podane, i przyſtęp wolny Poddanym do ſiebie czynił. Egipcianie tego byli zdania, że Krol niczym ſię nieróżni od Oyca, który na dobro dziatek ſwoich czuć zawſze powinien. Królowie Egipſcy ufność ſwą naywiękſzą pokładali w Kapłanach, których niezmierna była liczba. Poczytano ich za naymędrſzych, i naymilſzych bogom. Tłumaczenie Piſm Symbolicznych, które Kapłani ſamym ſobie tylko zoſtawiali, w oſobliwſzey ich powadze i ſzacunku utrzymywało. Poſzanowanie które odbierali, było naywiękſze. Oni bowiem jako nayprzednieyſze religij kolumny, naypierwſze w Króleſtwie poſiadali Urzędy. Bogactwa ich równały ſię władzy; podatkow żadnych niepłacili, i wyjęci byli od ſłużby żołnierſkiey. Europeyczykowie w Przywile-

toient aucun charge, & etoient exempts du ſervice militaire. Les Européens encore aujourd'hui, dans leur conduite à l'egard des Pretres ne ſont qué les Jmitateurs des Egiptiens.

Tandis que les Rois ſe laiſserent guider par les Conſeils de ces ſavans & intelligens Magiſtrats, le Peuple fut heureux & le Royaume floriſſant. Mais l'ambition, la cruauté & les excés de pluſieurs Rois changerent totalement la face de ce Païs; il perdit ſa ſplendeur avec ſa force & ne fut plus que le ſéjour de l'ignorance & de la ſervitude dans les quelles il languit encore aujourd'hui.

Une choſe qu' on ne peut trop admirer dans ces Peuples, etoit le grand amour des enfans pour leurs Peres, & le reſpect des jeunes gens pour les per-

jach tych dla Xięży do dziśdnia nienaruſzenie zachowanych, Egipcianow naśladują.

Póki Królowie rządzili ſię radą tych mądrych i roſtropnych urzędnikow, póty narod zoſtawał ſzczęśliwym, i Króleſtwo ſławne. Lecz za czaſem pycha, okrucieńſtwo, i inne wyſtępki wielu Królow, odmieniły cale poſtać tego kraju. Utracił ſwą okazałość z potęgą, i ſtał ſię mieſzkaniem niewiadomości, i niewoli, pod którą do dziś dnia jęczy.

Miłość Dzieci ku Rodzicom, i poſzanowanie młodych ku podeſzłym w wieku, było w nich oſobliwſze. Skoro młodzieniaſzek poſtrzegał ſtarca, na-

ſonnes agées; ils ne pouvoient ettre portés plus loin. Dés qu' un jeune homme voyoit paſser un vieillard, il ſe levoit, le ſaluoit profondement, & l' écutoit avec la plus ſcrupuleuſe attention. Les anciens ayant plus d'experiencé que les jeunes, il etoit dans l'ordre que ceux-ci reçuſsent leur inſtruction de ceux-là. Les Lacedemoniens conſervoient religieuſement les mêmes uſages; ils firent la principale force de la Republiqne; elie leur dut ſa grandeur; & perſonne n'ignore que le Legislateur de Sparte s'eſt formé à l'Ecole de Memphis, le ſiege pour-lors des arts, des ſciences & de la Police.

L'Hiſtoire du Phenix rapportée & reçue d'age en age ne contribuit pas peu à entretenir cet éſprit d'amour & d' obeïſsence dans les enfans. Ce Phenix etoit a ce qu'on dit un oiſeau venu de l'Ara-

tychmiaſt powſtawał, pokłon mu niſki czynił, i ſłuchał mowy jego z uwagą naypilnieyſzą. Starzy bowiem, ponieważ więcey mają doświadczenia niż młodſi, ſłuſzność wyciąga: aby ci od tamtych ſię uczyli. Lacedemończykowie też uſtawy zachowywali; przez nie Rzeczpoſpolita wzmocniła ſię i wſławiła. Jakoż żadnemu nietayno: że Prawodawca Spartańſki ćwiczył ſię w ſzkole ſławnego Miaſta *Memphis*, które na tenczas było ſtolicą ſztuk, nauk, i politiki.

Hiſtorya o Fenixie którą wiek jeden drugiemu podawał, niemałą była pobudką dzieciom, do utrzymania ſię w miłości, i poſłuſzeńſtwie ku Rodzicom. Fenix (jako powiadają; był ptak, któ-

bie, qui ne vivoit pas moins de plusieurs siécles, & qui se perpetuoit seul. Lorsq'il etoit mort de vieillesse, de ses cendres naissoit un ver; ce ver devenoit insensiblement oiseau; & ce nouvel oiseau rendoit les derniers devoirs à son Pere de cette maniere; Apres avoir recuèilli precieusement les restes du cadavre de son Predecesseur, il les renfermoit dans un oeuf de matieres combustibles & odoriferentes, quand il l'avoit fermé avec une sorte de beaume & de gomme, il éssayoit souvent ses forces; & quand il se croyoit en etat de pouvoir transporter ce Tresor sans peril, il le chargoit sur ses êpaules, & l' alloit déposer sur l'autel du Temple d'Heliopolis: là il etoit consumé par les rayons du soleil auquel ce Temple etoit dedié. Cet exemple etoit comme un symbole qui prescrivoit à des hommes grossiers quel soin ils devoient prendre de la sépulture de leur Proches.

ry przyleciał z Arabii; ten żył lat kilkaſet, a gdy z ſtarości zdechł, z popiołow jego urodził ſię robak, ktory powoli w ptaka uroſł. Ptak zaś ten nowy oſtatnią poſługę Oycu ſwemu oddawał tym ſpoſobem: Pozbierawſzy koſztowne zwłoki ſwego poprzednika, złożył je do jaja zrobionego z materyi pachnących i do zapalenia ſię łacnych, i balſamem z koſztownym klejem zaſklepiwſzy ſiły ſwey częſtokroć doświadczał. A gdy porozumiał: że ſkarb ten beśpiecznie mogł ponieść, włożył go na ſwe ramiona, i zanioſł do kościoła *Heliopolis*, na cześć ſłońca poświęconego, w ktorym na ołtarzu ſpłonoł od promieni ſłonecznych. Przykład ten naucza: nieużytych ludzi, jakie ſtaranie o pogrzebach ſwych krewnych mieć mają.

Les enfans conſervoient dans leurs maiſons les cadavres de leurs Peres, après les avoir embaumés.

Jls donnoient en gage ces precieux depôts, quand ils n'avoient pas d' autre moyen d' emprunter. C'etoit une honte de laiſser long-tems ce depôt entre les mains des creanciers & une eternelle infamie de ne le jamais retirer. Dans cette conduite des Egiptiens, il n'-y-avoit peut-etre pas moins ſujet de les blamer que de les louer: au-reſte on doit admirer les efforts qu'ils feſoient pour ramener les hommes à l' ordre & pour leur faire prendre des ſentimens de vertu. On les flatoit, on ſavoit les épouvanter par des façons d'agir qu'on auroit dû introduire dans tous les etats même Chretiens. Tel eſt par exemple le jugement qui ſuivoit la mort d'un Egiptien.

Dzieci, nabalſamowane ciała Rodzicow w domach ſwoich chowały.

Ten drogi ſkład, gdy chcąc czego pożyczyć, a doſtać żadną miarą niemogli, w zaſtaw dawali. Za wielki zaś wſtyd poczytali, jeśli on przez czas długi, a za nieſławę wieczną, jeśli na zawſze w ręku dłużnikow zoſtawiony był. Poſtępek takowy Egipcianow, kto barдziey ganić, niżeli chwalić może? Nakoniec wydziwić ſię niemożna ſtaraniom ich, ktore czynili o wprawienie ludu w porządne życie, y zachęcenie do cnoty. Nadgradzali dobre poſtępki, a od złych prawnemi środkami odſtraſzali. Srzodkow tych ſłuſznieby zażyć można, we wſzyſtkich Państwach, nawet Chrześciańſkich. Takim jeſt naprzykład ſąd, ktory czynili po śmierci Egipcianina.

Les plus anciens du village d'où étoit le mort, s'assembloient dans une île formée par le Nil, & fesoient apporter au milieu d'eux le cadavre pour le juger. On y entendoit les accusateurs, les témoins & les avocats. Les Juges écoutoient paisiblement les accusations & les défenses. Si le défunt avoit observé les Loix, s' il avoit eu du respect pour les Dieux, les louanges les plus grandes lui étoient prodiguées; au lieu qne sa mémoire étoit maudite, s'il avoit manqué aux devoirs de la Religion & de la Société.

Des Peuples élevés dans de tels principes ne devoient entendre parler parmi eux ni de meurtres, ni de vols: aussi étoient-ils très-rares en Egypte. La réputation de sagesse d'équité & d' intelligence qu' avoit le Collége de Magis-

Nayſzędziwſi z Miaſta z którego był umarły zgromadzali ſię na wyſep, który rzeka Nil oblewa, i przynoſili trupa do ſądu. Staneli tam oſkarżyciele, świadkowie i obrońcy. Sędziowie ſpokoynie oſkarżenia i obrony ſłuchali, i jeśli umarły zachował wſzyſtkie uſtawy, jeśli miał cześć i poſzanowanie ku bogom, pochwały mu wielkie czynili, złorzeczyli zaś, gdy obowiązkom Religij i towarzyſkiego życia ubliżał.

W Narodzie tak chwalebnie od młodości wychowanym, wątpić nietrzeba że nieſłychać było oſkarżania o zaboyſtwo lub złodzieyſtwo. Jakoż wyſtępki te były rzadkie barzo u Egipcianow. Sława mądrości, ſprawiedliwości, i roſtro-

trats & des Prêtres, étoit répandue dans tout le Monde, & attiroit tous les curieux à Memphis. Le divin Platon, Pithagore, Lycurgue & Solon vinrent puiſer à cette ſource reſpectable les connoiſſances dont ils avoient beſoin, ſoit pour ſe former l'eſprit, ſoit pour le gouvernement de leurs Citoiens, ſoit pour donner à la Religion de leur Pays une conſtitution ferme & judicieuſe.

La maniére dont les Egyptiens rendoient la juſtice étoit ſinguliére. Les Magiſtrats prépoſés pour décider les affaires, s'aſſembloient & diſcutoient avec la plus grande attention les raiſons alléguées de part & d'autre. Les avocats n'y étoient point admis, de peur que l'éloquence ne ſurprît par ſont brillant, & ne fît illuſion aux eſprits. Lorſque les Juges, après une mûre délibération, avoient reconnu de quel côté étoit le

pności osob Urzędowych, i Kapłanow rozchodziła się po całym świecie, i zachęcała wszystkich do ćwiczenia się w szkole Memphisa. Boski Plato, Pytagores, Likurgus i Solon, czerpali z zrzódła tego nauki, jakiey który pragnoł, już do wydoskonalenia rozumu, już do nabycia umiejętności mądrego rządu, już do ustanowienia Praw mocnych i rostropnych tyczących się Religij.

Sposob którym Egipcianie czynili sprawiedliwość, był osobliwszy. Urzędnicy wyznaczeni do rozsądzenia spraw zbierali się i roztrząsali z osobliwszą pilnością dowody z obustron przytoczone. Patronow tam nieprzypuszczano, obawiając się aby ozdoba wymowy nie oszukała, i rozumu nieomamiła. Gdy Sędziowie po wysłuchaniu stron, poznali sprawiedliwość, natychmiast przodkujący między niemi, stro-

droit, leur Président donnoit à baiser à celui qui avoit gâgné sa cause, une figure qui lui pendoit sur la poitrine.

Cette figure n'avoit point d'yeux non plus que de mains: simbole merveilleux qui avertissoit ces Juges q'ils ne devoient rien recevoir & ne faire aucune distinction des personnes dans leurs jugemens.

Qui croiroit que ce peuple si sage & si respectable fût en même tems le plus insensé en matiére de Religion? Non contens d'adorer le Soleil & la Lune, sous le nom d'Jsis & d'Osiris, les Egyptiens allérent jusq'à prodiguer leurs homages aux plus stupides animaux. Un Bœuf, sous le nom d'Apis, un monstrueux Crocodile recevoient l'encens de ces superstitieux humains. C'étoit parmi eux un sacrilége énorme de les tuer. Les chats & les chiens jouissoient du

nie przy prawie ſtoiącey dawał do pocałowania obraz, który na pierſiach jego wiſiał.

Obraz ten nie miał ani oczu, ani rąk, oznaczając: że Sędziowie żadnych ofiar od ſtron przyimować, ani różnicy w rozſądzeniu oſob czynić niepowinni.

Lecz ktoby ſię ſpodziewał, aby ten Narod tak mądry, i tak ſławny, był razem naynieroſtropnieyſzy za wſzyſtſtich w rzeczach do Religij ściągających ſię? Egipcianie nieprzeſtając na czczeniu za bogow ſłońca, i Xiężyca pod imieniem Izis, i Oziris, naygłupſze czcili zwierzęta. Woł pod Imieniem Apis, i Krokodyl odbierał od tych zabobonnych Ludzi na ofiarę palące ſię kadzidła. Swiętokradztwo u nich było naywiękſze zabić którego z pomienio-

même privilege: les ognons étoient autant de divinités: ainſi leurs jardins fourmilloient de Dieux. Cette folie venoit de ce qu'ils croyoient qu'autrefois les Dieux épouvantés par les Géans, avec les quels ils étoient en guerre, étoient venus ſe refugier dans les jardins, & s'y étoient cachés ſous l'écorce des racines.

A ces monſtrueuſes impiétés les Prêtres en avoient ajouté une autre qui n'étoit guére moins ridicule; c'eſt ce q'on appéle la Métempſycoſe.

Ce Dogme avoit pour fondement que les ames des hommes avoient animé pluſieurs corps avant que d'être détenues dans ceux qu'elles animoient de nouveau.

nych, koci, y psy, tenże miały przywiley. Ile było Cebul, tyle u nich Bożkow: a tak ogrody ich Bożkami napełnione zostawały. Głupie to ich mniemanie urosło z tąd: że na bajeczney ugruntowani powieści (a) trzymali: jakoby ci ich Bożkowie przestraszeni od Goliatow, z ktoremi woynę prowadzili, uciekli do ogrodow, i pod korzenie drzew skryli się.

Do tey dziwackiey bezbożności, Kapłani ich przydali drugą, niemniey śmieszną. Zowią ją metempsichosis.

Nauka ta miała za fundament; że dusza ktora gdy się człowiek rodzi, łączy z ciałem, inne wprzody ożywiała cia-

(a) *Bayka ta początek mieć może z Historyi zfałszowaney o budowaniu wieży Babilońskiey.*

Après la mort, ces ames devoient encore paſſer dans d'autres corps, ſuivant les vices ou les vertus qu'elles avoient eus pendant leur vie. Ainſi un ivrogne ſe trouvoit devenir poiſſon, un voluptueux devenoit porc, un homme lent, bœuf, un voleur, renard &c. De telle ſorte qu'un Egyptien, dans la crainte de tuer un de ſes parens, n'oſoit tuer un animal. Cette opinion fut apportée d'Egypte en Italie par Pythagore; & on la trouve encore aujourd'hui répandue dans tout l'Orient idolâtre. Qui ne ſait que ce fameux rêveur croyoit ou feignoit de croire qu'il avoit été cheval au ſiége de Troie.

Jamais Peuple ne fut moins guerrier que celui dont nous parlons. On ne ſait

ła, i po rozłączeniu ſię przez śmierć, znowu wchodzi do ciał zwierząt, podług miary wyſtępkow lub cnot, za życia czynionych, a tak duſza pijanicy muſiała wchodzić po śmierci jego w ciało ryby, wſzetecznika w wieprza, leniwca w wołu, złodzieja w Liſzki i t. d. ztąd też Egipcianie, obawiając ſię aby zabijając które bydle, niezabili w nim krewnego ſwego, zabić żadnego nie śmieli. Mniemanie takowe falſzu pełne, z Egiptu do Włoch przenieſione zoſtało przez Pythagora, i do dziś dnia trwa jeſzcze we wſzyſtkich wſchodnich krajach, gdzie bałwochwalſtwo panuje. Kto niewie? iż ten ſławny fantaſtyk trzymał, albo udawał przynaymniey, jakoby trzymał; że ſam był koniem pod czas oblężenia Troi.

Narod żaden niebył mniey bitny jako ten, o którym mówiemy. Niewiemy

rien de leurs hauts faits que les conquêtes qu'ils firent ſous Séſoſtris, le plus grand de leurs Rois, ou du-moins celui dont les Armes firent le plus de bruit. Jl entreprit la conquête des Indes, comme nous le dirons bientôt: mais ſes Succeſſeurs ne lui reſſemblérent en rien.

Les Egyptiens mêmes furent les plus ſujets á la ſervitude de quiconque entreprit de les ſoumettre. Rien de plus facile cependant que de ſe défendre dans un Pays que ſa ſituation rend inexpugnable. On ne peut l'attaquer que par Gaze: les défilés qui ménent de cette ville juſques dans les plaines du Nil, peuvent aiſément étre gardés par une poignée de Soldats. Mais à quoi ſervent les plus redoutables barriéres, quand la Nation n'a pour toute

nic o wſpaniałych jego dziełach, lub zwycięſtwach za Króla Sesoſtris, naywaleczniey ſzego z Królow, albo przynaymniey tego, którego woyſko nayſławnieyſze było. Przedſięwziął on był woynę Indyiſką, o którey w krótce powiemy; naſtępcy zaś jego nic nawet podobnego nie uczynili.

Egipcyanie byli zbyt ſkłonni do poddania ſię w niewolę, ktokolwiek ich podbić zamyślał. Nic w prawdzie niemaſz łacnieyſzego jako ſię bronić od napaści nieprzyjaciela w kraju tym, którego ſamo położenie czyni niedobytym. Niemożna z inney ſtrony natrzeć, tylko od *Gaza* (b) Droga zaś wąſka od tego Miaſta, do Nilu przeyście czyniąca, małą garſtką żołnierzy może być łacno obroniona. Lecz co pomogą naymo-

(b) *Gaza ſławne i wielkie niegdyś Miaſto Azyi w Paleſtynie, teraz barzo ſzczupłe.*

vertu que beaucoup d'orgueil, une grosſiére ſuperſtition, & une lâcheté digne du dernier mépris. Tout occupés du Commerce, & habitant ſous le plus beau ciel qui fût jamais, les Egyptiens fuyoient le bruit des armes, & cherchoient moins à faire de brillantes conquêtes, qu'à contenter leur goût exceſsif pour le luxe & la magnificence. Péluſe étoit leur plus célébre Port ſur la Mer-Méditerranée, d'ou ils ſe rendoient en Italie, en Orient, en Gréce, & en Eſpagne: en tournant à l'Occident par la Mer-Rouge, ils ſe rendoient aiſément dans les Ports les plus fameux des Indes d'oú ils rapportoient l'ivoire, l'or, & les pierres précieuſes.

De là on conduiſoit ſur des chameaux les marchandiſes jusqu'à Coptos, ville aſsiſe ſur le Nil, d'où elles deſcendoient

cnieyſze wojenne tamy? gdzie narod pychą nadęty, grube zabobony i gnuſność oſtatniey wzgardy godną, za cnotę naywiękſzą poczyta. Wſzyſcy zanurzeni w handlach, mieſzkając w kraju świata nayżyźnieyſzym, na ſam odgłos woyny uciekali, i nietak ſię ſtarali o nabycie ſławy przez zwycięſkie dzieła, jako raczey przez zbytki i okazałość. *Peluſium* (c) był Port nayſławnieyſzy, na Morzu śrzodziemnym, z którego udawali ſię do Włoch, do krajow wſchodnich, do Grecyi i Hiſzpanij. Morzem zaś czerwonym łacną przeprawę mieli do nayſławnieyſzych Portow Indyiſkich, gdzie doſtawali kości ſłoniowych, złota, i kamieni koſztownych.

Towary te ſprowadzali na Wielbłądach aż do *Coptos* Miaſta leżącego nad Nilem z kąd płyneli do Memphis albo

(c) *Jedno z mieyſc uyścia rzeki Nilu.*

jusqu'à Memphis, ou jusqu'à Tanis dans la Basse-Egypte près de la Méditerranée.

Les denrées ou marchandises qu'ils exportoient de Tyr, de Sidon, par exemple, consistoient en lin fin, en soie & en étoffes teintes en pourpre. Péluse ne fut le plus célébre Port d'Egypte que jusqu'à la fondation d'Alexandrie. Cette ville s'accrut sur-tout des ruines de Tyr appelée la Reine de la Mer: orgueilleuse Cité dont la destruction fut une juste punition de ses crimes. Alexandrie devint si florissante, qu'elle le disputoit à Cartage pour les richesses: elle fut une des Métropoles de l'Empire Romain, & par conséquent de tout le Monde connu. Ces opulentes Cités ne sont plus qu'un mon-

Tanis Miaſt bliſko Morza ſrzodziemnego w niżſzym Egipcie będących.

Towary Kupieckie które ſprowadzali z Tyru i Sydonu, ſkładały ſię z cieńkiego przędziwa, jedwabiu, i materyi ſzarłatnych, Peluſium było nayſławnieyſzym Portem w Egipcie do założenia Alexandryi. Miaſto to ſtaneło na rozwalinach Tyru (d) zwanego Królową Morza, którego ſpuſtoſzenie ſłuſznym ukaraniem zbrodni jego ſtało ſię. Alexandrya do tak wielkiey podnioſła ſię ozdoby, że w bogactwach Kartaginę przewyżſzyła. Była ſtołecznym Miaſtem Ceſarſtwa Rzymſkiego, a zatym całemu świątu dobrze znajoma. Te przepyſzne budowy, ſą teraz tylko ku-

(d) *Tyr ſławne niegdyś Miaſto Syryiſkie teraz w rozwalinach pogrążone, na ktòrym mieyſcu ſtoi Miaſto Sour, pod Rządem Tureckim zoſtające.*

ceau de cendres ; les Sarrafins, les Mammélus & les Turcs les ont détruites jufq'aux fondements ; il ne refte plus qne le fouvenir de leur antique fplendeur.

On alloit autrefois en Egypte, autant

pą popiołow, Saraceni (e) Mamelusowie, (f) i Turcy z gruntu je zniſzczyli, pamięć tylko niejaka ozdob onych pozoſtała.

Przyjeżdzano niegdyś do Egiptu, tak

(e) *Saraceni ſą rodem z Arabii. Ci pod rządem Machometa i jego naſtępcow zoſtając, gdy znaczne w Azyi i Afryce oblegli kraje, i obſzerne uczynili Pańſtwo, a potym ſię rozdzielili, Turcy Narod Turkoſtańſki wkroczywſzy w Pańſtwo Saracenow, i przyjąwſzy Religią Mahometa, obſzerne kraje im zabrali; ktòre złączywſzy z reſztą Pańſtwa Trebiſand, i Konſtantynopolem, Ceſarſtwo Ottomańſkie ufundowali.*

(f) *Mameluſowie żołnierze niegdyś Egipſcy z Chrześciańſkich Rodzicow pochodzący R. P.* 1152. *tak ſię umocnili byli, że ſobie aż do* 1517. *Sołtanow, albo Ceſarzow obierali. Selim Ceſarz Turecki oſtatniego zwyciężywſzy, kazał zaduſić, i Egipt od tego czaſu doſtał ſię pod jarzmo Tureckie.*

par curiofite, que pour s'y inftruire, & y commercer. Jl y avoit en effet des objets capables de fixer l'admiration des connoîffeurs. Je ne parlerai que légérement de ces merveilles. Le Labirinthe, les Pyramides, les Obélisques, la Lac Mœris forment une partie des raretés que renfermoit l'Ancienne Egypte.

Le Labyrinthe étoit un Palais immenfe compofé de douze autres Palais, dans lequel on comptoit quinze cens chambres entremêlées de terraffes, difpofées de telle forte, que quand on avoit été placé au milieu de ce bâtiment, on ne trouvoit point d'iffuë pour en fortir. Y eut-il jamais rien de plus inutile que ces Palais ainfi multipliés! Jls fervirent d'habitation à de monftrueux Crocodiles qui y étoient abondamment nouris comme dans leurs Temples. Les Pyramides n'étoient pas

dla zaſpokojenia ciekawości. i wyćwiczenia ſię w naukach, jakoteż dla handlow. Mieli zaiſte nad czym zaſtanowić ſię uwagą ci, którzy ſię na czym doſkonale znali. Krótko one wymienię. Labirynth, Piramidy, Obeliſzki: i jezioro Mæris, ſkładają część rzadkich widokow, które były dawnego Egiptu.

Labirynth był Pałac niezmierney wielkości, złożony z dwunaſtu innych Pałacow, w którym liczono tyſiąc pięćſet pokojow przeplatanych altankami, i w ten ſpoſob rozłożonemi, iż gdy kogo w śrzodek Pałacu wprowadzono, nie mógł znaleść mieyſca do wyiścia z niego, możeż bydź co mniey użytecznego, jako Pałace z tak licznych Pokojow złożone! Służyły one do mieſzkania brzydkim na ſpóyrzenie Krokodylom, których tam jako w Bożnicach naywygodniey chowano. Piramidy także mały przynoſiły

plus utiles; elles étoient l'ouvrage de l'oftentation & de la vanité.

Quelques Princes dans la vue de s'immortalifer, firent conftruire ces énormes édifices: plufieurs milliers d'habitans perdirent la vie à ce travail.

Leur forme étoit quarrée; & chaque angle regardoit une des régions, ou points cardinaux du Monde. Les pierres dont elles étoient conftruites avoient trente piés de longueur, & n'avoient pu être taillées, tranfportées & placées qu'avec des dépenfes infinies. Chaque face de ces Pyramides avoit au-moins 300. piés; Le nombre des chambres qu'elles renfermoient, étoit égal à celui que contient un Château immenfe. Les unes étoient deftinées à la demeure des par-

pożytek. Były one cale dziełem próżności i okazania.

Królowie niektórzy chcąc wiekopomną pamięć imienia ſwego uczynić, te tak wſpaniałe budowy wyſtawiać kazali. O jak wielka liczba ludzi pracując koło ich zginęła!

Piramidy miały kſztałt czworogranny, każdy kąt onych ku jedney ze czterech ſtron świata był obrócony. Kamienie, z których wyrabiano, wzdłuż miały ſtop 30, ciosanie onych, przenaſzanie i wkopywanie, niezliczonych wyciągało nakładow. Strona każda Piramidy wſzerz na ſtop naymniey 300. wynoſiła. Pokojow w nich tyle było, ile ſię znaydować może w ogromnym jakim zamku. Jedne z nich wyznaczone były na mieſzkanie oſobne życie pro-

ticuliers; les autres devoient ſervir de ſepulture aux Rois qui les avoient fait bâtir. Ces Pyramides ſe terminoient par une plate-forme qui ſervoit comme d'obſervatoire pour les opérations Aſtronomiques. Les Obélisques étoient encore moins utiles, ſur-tout après l'invention des caractéres d'écriture. Les faces de ces hardis morceaux d'architecture préſentoient des figures appelées hiéroglyphes; elles ſervoient à perpétuer à la faveur de ces ſymboles, des événemens intéreſſans pour la Religion & pour l'Etat. Mais que ne corrompt pas la ſuperſtition! Elle en fit bientôt de ridicules objets de culte.

Le Lac Mœris ſeul étoit conſacré au Bien général contre les trop grandes & contre les trop petites inondations du Nil. Jl avoit huit lieues de circuit & 30 piés de profondeur. A peine en voit-on

wadzącym, drugie na pogrzeby Krôlom ktorzy one wyſtawili. Wierzch tych Piramid płaſko ſię kończył, i ſłużył za mieyſce do uważania obrotow Planet. Obeliſzki mniey jeſzcze nierownie były użyteczne, zwłaſzcza po wynalezieniu Pisma. Te przepyſzne ſtruktury wyobrażały figury ſymboliczne, ktore ſłużyły do podania wiekopomności przypadkow znacznieyſzych, tyczących ſię Religii i Państwa. Lecz czego nie ſkażą zabobony! wkrotce onym cześć Boſką oddawano.

Jedno jezioro zwane Mæris ku powſzechnemu ſłużyło dobru, zabiegając zbytnim lub niedoſtatnim wylewom rzeki Nilu. Rozciągało ſię wkoło na mil 8. głębokie zaś było na ſtop 30. Ledwie

aujourd'hui de foibles restes. Les changemens périodiques du Nil qui croît pendant 6. semaines, & qui en est autant à décroître, ont long-tems exercé les spéculatifs. Deux objets fixent à cet égard l'attention: la bonté de la Providence qui a pourvu par ce moyen simple à la fertilité d'une terre qui, sans ce secours, seroit inhabitable; & la raison pour laquelle les pluïes sont si abondantes en Ethiopie dans le courant de Mai. Dieu qui ne fait rien sans dessein, emploie au bonheur d'un Pays ce qui semble être inutile à l'autre.

Quoique le malheur des tems nous ait privés des monumens précieux qui

jakie ślady onego dają ſię teraz widzieć. Przemiany rzeki Nilu, przez ſześć tygodni wzbierającey, a przez drugie ſześć upadającey, były materyą uczonym do długiego przyczyn dochodzenia. Dwie w tym rzeczy uwagi oſobliwſzey ſą godne: Łaſkawość Opatrzności Boſkiey, przez ten ſpoſob żyżność dającey ziemi, któraby inaczey obłudną ſtać ſię muſiała, i przyczyna, dla którey w Ethiopii (g) tak rzęſiſte w Maju ſpadają deſzcze. Bóg który mądrze wſzyſtko rozrządza, używa na uſzczęśliwienie jednego kraju tey rzeczy, którąby drugiemu nie użyteczną była.

Lubo dawność czaſow owych zakryła przed nami wiele ſławnych, ciekawych

(g) *Ethiopia, czyli Abiſſynia Kray rozległy w Afryce, deſzcz tam nie pada kroplami, jak u nas, lecz jak konwami leje.*

nous auroient fait connoître mille avantures curieuſes de ce Peuple fameux, le peu qui nous en reſte, ſoit dans les Auteurs anciens, ſoit dans l'Ecriture Ste, ſuffit pour nous donner une juſte idée & des Rois & de leurs Sujets.

Seſoſtris le plus fameux de tous les Monarques Egyptiens, fut avide de gloire & la chercha par les voies extraordinaires, & par conſéquent deſtructives de l'humanité. Poſſédé de la fureur de conquérir, il alla porter la guerre jusques ſur les bords du Gange. Deux puiſſantes Armées partirent en même tems pour ſe rendre par différens chemins à la même deſtination. L'une de terre, commandée par Séſoſtris en perſonne, prenant à l'O-

i pamięci godnych rzeczy tego kraju, z tym wſzyſtkim jaka kolwiek wiadomość, ktorą nam podali tak Piſarze ſtarożytni, jako Pismo Swięte doſtatecznie nam uczyni wyobrażenie Krolow i ich poddanych.

Seſoſtris nayſławnieyſzy ze wſzyſtkich Monarchow Egipſkich, chciwy był chwały. Szukał jey drogami nie poſpolitemi, a tym ſamym przeciwnemi Prawom ludzkości. Zapalony zbyteczną chęcią podbijania krajow, poſzedł uzbrojoną ręką aż do brzegow Gangeſu. (h) Dwa potężne woyſka wyprawiły ſię razem rożnemi drogami na toż mieyſce; Jedno lądem pod Kommendą ſamegoż oſobiście Seſoſtris, ktory przerży-

(h) *Sławna Rzeka w Jndyi, płynie przez wiele Krołeſtw, i wpada w odnogę Morza Jndyiſkiego zwaną Bengala.*

rient par la Palestine, la Syrie, la Mésopotamie, la Susiane, la Perse, la Parthie, passa le fleuve Indus & le porta sur le Gange. Ainsi ce que nous appellons aujourd'hui le Grand-Mogol étoit pour-lors tribu-taire de Memphis.

L'Armée navale en sortant du Port d'Hiéropolis, aujord'hui Suèz, longea les bords du Golfe Arabique, déboucha dans l'Océan Pacifique, puis tournant du Midi à l'Orient, rangeant les côtes de l'Arabie, de la Caldée, de la Perse, alla doubler la pointe de la presqu'île de l'Jnde, aujourd' hui le Cap-Comorin, & retournant au Nord, entra dans les bouches du Gange.

Un Auteur que son érudition rend recommandable dans toute l'Europe, M. de Guignes, a publié une Dissertation où il soutient avec beaucoup de probabilité,

nając się na wschod przez Palestynę, Syryią, Mezopotamią, Suzy, Persyą, Parthow, przeszedł rzekę Jndus, i postąpił ku Ganges. A tak kray ten który teraz nazywamy Wielkim Mogolem, hołdowniczym Prawem należał do Memphis.

Flota zaś odbiwszy się od Portu Hieropolis, dziś nazywającego się Suez, krążyła po nad brzegach odnogi Arabskiey, przebyła Morze Ciche; Potym wracajac się z Południa na Wschod, i szykując się w stronach Arabii, Chaldei, i Persyi, udała się ku Pół wyspowi Indyiskiemu, teraz zwanemu Komoryńskim, i zawinąwszy na Północ, weszła w uyście Gangezu.

Autor, którego nauka i wiadomość rzeczy wsławiła po całey Europie P. de Gignes wydał dyssertacyą, w którey dość gruntownemi utrzymuje dowoda-

que les Chinois tirent leur origine de ces Egyptiens, que Sésostris laissa dans ces Contrées. La conformité de l'Ecriture & des noms de l'un, & de l'autre Peuple, l'uniformité de Doctrine, la créance de la Métempsycose, la maniére de bâtir, le goût pour les ouvrages d'une durée éternelle tout cela ne peut qu'appuyer les conjectures du savant Académicien.

Sésostris ne retira de sa folle Expédition que le titre de Dieu. Jl est le Bachus des Anciens; c'est sur lui qu'appuient les belles rêveries d'Ovide sur le Dieu du vin;

Ramessès, appelé Pharaon dans Moïse n'est connu que par son inhumanité à l'égard des Hébreux, & par la punition qu'il reçut de son endurcissement.

mi: że Chińczykowie początek swóy biorą od Egipcyanow, których Sesostris w tych okolicach zostawił. Podobieństwo w Pismach, i imionach, tak jednego jako i drugiego Narodu, jednostayna nauka, utrzymywanie metempsychosim, sposob budowania, smak w dziełach trwałość wieczną obiecujących, wszystko to utwierdza zdanie mądrego Akademika.

Sesostris nic więcey z swey nieostropney wyprawy nie zyskał, jedno, że go Bogiem mianowano pod imieniem Bachusa. O nim to są piękne wiersze Owidyusza, które pisał o Bożku wina.

Ramasses zwany Faraonem w Księgach Moyzeszowych, wsławił się przez swoją nieużytość ku Zydom, i przez ukaranie od Boga, które odniosł za zatwardziałość serca.

Néchao porta au plus haut période la gloire de ſon régne, en rendant tributaire de ſa Couronne le Royaume de Juda, après la mort de Joſias, & en s'aſſurant de toute cette étendue de Pays, appelée pour-lors l'Orient, par la conquête de Carcamis ſur l'Euphrate. Sous le Régne de Salomon, cette ville bornoit le Domaine du Peuple de Dieu.

Je ne dois pas négliger, de m'etendre principalement ſur ce Monarque Egyptien, ne fût-ce que pour lui faire honneur des belles connoîſſances que nous avons en Géographie. Néchao qui vivoit ſix cens ans avant la naiſſance de Notre Sauveur, vouloit rétablir l'ancienne ſplendeur de ſon Royaume, & crut avec raiſon n'y pouvoir parvenir que par le rétabliſſement de la Marine. C'eſt

An du M. 3400. av: J. C. 600.

Nechao na wyżſzym ſtopniu chwały poſtawił Króleſtwo, przymuſiwſzy do hołdu koronie ſwojey Króleſtwa Judzkie, po śmierci Joziaſza, i zabrawſzy wſzyſtkie w całey rozległości kraje zwane na tenczas wſchodniemi, przez podbicie Carcamis Miaſta leżącego nad Eufratem. Za Panowania Salomona, Miaſto to było granicą Państwa Ludu Bożego.

Należy mi nieco obſzerniey w ſzczególności powiedzieć o tym Monarſze, któremu doyście pięknych wiadomości Geograficznych przypiſać winniśmy. Nechao który żył 600. laty przed Narodzeniem Zbawiciela naſzego. Chciał wznowić dawnieyſzą ozdobę Króleſtwa ſwego, i wnioſſzy rozumnie: że tego inaczey dokazać niemógł: tylko przez ułacnienie żeglugi; na ten koniec

Rok świata 3400. przed Chryſt. Pan: 600.

dans cette vue qu'il entreprit la jonction de l'Océan & de la Méditerranée en fesant une tranchée qui allât du Nil à la Mer-Rouge. Mais ayant renoncé, suivant la remarque d'Hérodote, à l'entiére exécution de son dessein, qui auroit exposé son Royaume à être submergé par les eaux de l'Océan, beaucoup plus élevé sur notre Globe, que la Méditerranée, il se tourna d'un autre côté.

Il fit embarquer des Phéniciens sur la Mer-Rouge, & leur commanda de faire le tour de l'Afrique, de laisser de côté le détroit d'Hercule (aujourd'hui de Gibraltar) de pénétrer dans la Mer du Nord, & de lui en venir rendre compte. Ces Phéniciens étoient pour-lors ce que sont les Hollandois & les Anglois de nos jours, les plus riches comme les plus entreprenans Na-

przedfięwziął złączyć Ocean z morzem frzodziemnym, przekopując row od Nilu do morza Czerwonego. Lecz nieprzywiodłfzy tego do fkutku (jako świadczy *Herodotus*) z bojaźni aby wody Oceanu wyżey leżące, niż morze frzodziemne, nieprzyprawiły o zatopienie całego Królestwa, inne przedfięwziol zamyfły.

Kazał Feniiczykom (k) puścić fię z Okrętami na morze Czerwone, objechać Affrykę, i udawfzy fię ku ftronie ciaśniny Herkula (teraz zwaney Gibraltarem) zwiedzić Morze pułnocne, a za powróceniem, ze wfzyftkiego onemu fię fprawić. Fenijczykowie na

(k) *Narod który mięfzkał w Prowincyi Syryjfkiey teraz zoftaje pod Rządem Tureckim, mają onych za pierwfzych wynalazcow Pifma.*

vigateurs de l'Univers. Ils partirent du Golfe Arabique & s'avancérent dans la Mer Mèridionale. Comme ils n'ignoroient pas que les pluies d'Eté ravagent au fond de l'Afrique ce que l'on a femé au Printems, ils prenojent terre en Automne, femoient & attendoient la récolte, fans jamais s'écarter des côtès de Lybie, fefoient leur moiffon & regâgnoient leurs bords. Aprés deux ans de navigation ils arrivérent aux Colonnes d'Hercule; & paffant le détroit, ils revinrent la troifiéme année en Egypte.

Une petite particularité rapportée au Roi Néchao, jéte un grand jour fur cette partie de l'Hiftoire, & décide de la vé-

tenczas co do bogactw i umiejętności ſztuki żeglarſkiey byli toż co teraz u nas Holendrzy i Anglicy. Ruſzyli ſię oni od odnogi Arabſkiey, i popłyneli na morze ſrzodziemne. A ponieważ wiedzieli że dżdże ſpadające latem na grunta Affryki, niſzczą to wſzyſtko, cokolwiek ſię pòſieje na wioſnę, wyſiedli na ląd w jeſieni, zaſieli rolę, i nigdzie ſię nie oddalając od brzegow Libijſkich oczekiwali czaſu żniwa, toż zebrawſzy z pol zboża, znowu w okręta wſiedli i po dwóch leciech żeglugi, przybyli do ſłupow Herkuleſa (1) a przebywſzy ciaśninę, powrócili roku trzeciego do Egiptu.

Mała okoliczność donieſiona Królowi Nachao, wiele ſzacunku dodaje tey Hi-

(1) *Dwa ſłupy Herkuleſa albo góry Calpe i Abila przy morzu ſrzodziemnym w Affryce i Europie leżące.*

rité d'un fait contesté dans les siécles d'ignorance.

A midi l'ombre de nos corps se jéte toujours vers le Nord; & en regardant alors l'Occident, nous avons le Soleil à gauche. Les Phéniciens au contraire étant parvenus vers les Extré mités de la Lybie, voyoient à midi l'ombre de leurs corps étendue vers le Sud. Ils racontérent donc aux Egyptiens, qui n'avojent pas, à beaucoup près, autant d' Astronomie qu'on leur en prête; ils rapportérent donc cette observation comme une merveille; & Hérodote qui l'aprit chez eux, environ une centaine d'années après l'événement, refusa d'ajouter foi au récit qu'on lui en fit. Mais ce qui le blessoit si fort, est précisément, ce qui montre l'exactitude du réçit des Navigateurs & la vérité du fait.

ſtoryi, i rozwiązuje prawdę rzeczy, o którą ſię ſprzeczały wieki w niewiadomości zoſtające.

O południu cień od ciał naſzych pada zawſze na północ, i gdy ſię pod tenczas obróciemy twarzą ku zachodowi, mamy ſłońce po lewey ſtronie, Fenijczykowie zaś przeciwney w tym rzeczy doświadczyli. Przybywſzy do brzegow Libijſkich poſtrzegli o południu cień od ciał ſwoich rzucony ku ſtronie, południowey; powiedzieli więc to za powrótem Egipcyanom, którzy mniey nierównie byli na tenczas biegłemi w Aſtronomij niż im przypiſują. Donieśli im to ſwoje doświadczenie, jako cud jaki. Y *Herodotus* który ſię od Egipcianow o nim dowiedział, w lat 100. potym, niechciał dać wiary powieści którą mu czyniono. Z tym wſzyſtkim dokładne donieſienie żeglarzow, o prawdzie dzieła przekonywało.

C'eſt une choſe connuë, que le ſoleil renfermant ſes diverſes ſituations annuelles entre les Tropiques, on éprouve au-deçà & au-dela, deux projections d'ombre toutes différentes. Ceux qui ſont au-delà du Tropique de l'Ecreviſſe voient le Soleil à gauche en regardant l' Occident; & leur ombre s'allonge vers le Nord. Au-delà du Tropique du Capricorne c'eſt tout le contraire. L' ombre va au Sud; & en regardant l'Occident on a le Soleil à droite.

Je ne me ſuis arrèté, à cette particularité du Régne de Néchao, qu'afin que nous nous rappellans l'erreur générale de Siécles Barbares, qui ont ſuivi la décadence de l'Empire Romain.

Le plus hardi Ecrivain étoit cru pourlors ſans examen; & lorſque Ptolomée

Rzecz ta jeſt wiadoma: że ponieważ ſłońce w przeciągu roku, w rozmaitym bywa położeniu między Tropikami, doświadcza ſię zatym z tey, i owey ſtrony, dwojaka przeciwna projekcya cienia. Ci którzy ſię znaydują pod cyrkułem Raka, obróciwſzy ſię twarzą na zachod, mają ſłońce po lewey ſtronie, i cień od ciał ſwych rzucony na północ, a obróciwſzy ſię twarzą ku zachodowi, mają ſłońce po prawey ſtronie.

Dla tegom ſię tu zabawił nieco przełożeniem okoliczności zdarzoney, za Panowania Króla Nachao, abym ukazał błąd powſzechny wiekow Barbarzyńſkich, które naſtępowały po nachyleniu ſię do upadku Ceſarſtwa Rzymſkiego.

Nayzuchwalſzemu Hiſtorykowi wierzono na tenczas bez braku, i gdy Pto-

d'Alexandrie dans le II. Siécle de J. C. publia ſes Cartes Géographiques, où l' Afrique étoit déſignée comme incommenſurable, il fut regardé comme un Oracle infaillible; & enfin lorſque les Portugais appelérent de cette déciſion à l'expérience, on les regarda dans toute l'Europe pour les inventeurs d'une choſe, dont, après tout, ils n'etoient que les imitateurs.

Apriés célébre par ſes injuſtices & par ſon orgueil, eſt principalement connu par la peinture qu'en fait le S. Eſprit dans Ezechiel.

La plupart de ces Rois ſont appelés Pharaons dans les Livres Saints. Leur puiſſance ne put tenir long tems contre celle des Caldéens, qui ſe rendirent maitres de ce Royaume, & qui en firent une Province de leur Empire. Les Per-

lomeusz Alexandryiski drugiego wieku po Narodzeniu Chrystusowym, wydał karty Geograficzne, na których Affryka oznaczona była, jako niezmierzona, poczytano to za wyrok nieodmienny. Potym gdy Portugalczykowie własnym doświadczeniem prawdę odkryli, miano ich w całey Europie za wynalazców tey rzeczy, którey wszakże tylko naśladowcami byli.

Apries sławny dla swey niesprawiedliwości i pychy, jest osobliwie znajomy z opisania Ducha Swiętego u Ezechiela.

Większa część tych Królow nazywa się Faraonami w Pismie Swiętym. Potęga ich niemogła długo przewodzić nad Chaldeyczykami, którzy pod moc swą podbili to Królestwo, i uczynili je Prowincyą Państwa swego; Persowie

ſes ſucceſſeurs des Caldéens dans la poſſeſſion de l'Aſie, conſervérent ce Royaume jusqu'au tems d'Alexandre le Grand qui s'en empara ſur Darius Codoman.

L'Hiſtoire parle avec éloge du brave Bætis Gouverneur pour Darius de la Ville de Gaze. Ce fidéle Officier, loin de ſe laiſſer intimider par les menaces d'Alexandre, ou ſéduire par ſes promeſſes, défendit la Ville pendant trois mois avec une valeur ſurprenante.

Si tous les Géneraux de Darius avoient auſſibien fait leur devoir, la conquête de l'Aſie, & le renverſement du Trône de Cyrus euſſent été une chimére. Alexandre qui n'aimoit pas qu'on lui réſiſtât, ayant emporté la place d'aſſaut, fit

naſtępcy Chaldeyczykow przez opanowanie Azyi, utrzymywali to Królestwo aż do czaſow Alexandra Wielkiego, który ono podbił za Panowania Daryuſza Kodomana.

Hiſtorya z pochwałą wſpomina mężnego *Bœtis* Gubernatora Miaſta Gaze. Ten wierny Officier niedając ſię ani odſtraſzyć pogrożkami, ani uwieść obietnicami Alexandra, bronił Miaſta przez trzy Mieſiące z niewypowiedzianą odwagą.

Gdyby wſzyſcy Hetmanowie Daryuſza, z równym jemu męſtwem powinności ſwojey zadoſyć czynili, podbicie Azyi, i zburzenie Tronu Cyruſa, nigdyby nie naſtąpiło. Alexander rozgniewawſzy ſię o to: że ſię mu opierano, dobył Miaſta ſzturmem, i kazał Gubernatora ſkłoć oſtrogami, tož zdarłſzy

percer Bœtis aux talons; & y ayant fait paſſer des courroies, il l'abandonna á la fureur de deux chevaux indomtés. Bœtis termina ſa glorieuſe carriére dans cet affreux ſupplice. On peut voir ce qu'en rapporte l'Hiſtorien d' Alexandre.

L,Egypte n'a eu proprement qu'une gloire paſſagére, j'entens celle qui s'a_ quiert par les armes. Les folles entrepriſes de ſes Souverains, leurs vices, leur peu de connoiſſance dans l'art de gouverner attirerent ſur ce malheureux Royaume des calamités coup-ſur-coup, qui en changérent entiérement la face. Ses Villes fameuſes qui contenoient des millions d'habitans, comme Tébes, ne ſont plus; à peine en trouvet-on quelques foîbles veſtiges; en changeant fréquemment de Souverains elle perdit tout ſon luſtre.

zeń ſkórę, do dwóch nieujeżdżonych przywiązać koni. Tak Bætis chwalebny wiek ſwoy tą okropną zakończył karą. Można onim doczytać ſię obſzerniey w hiſtoryi Alexandra.

Egipt miał tylko przemijającą ſławę, tę mówię, która ſię bronią nabywa, nieroſtropne zamyſły jego Królow, zbrodnie, i mała umiejętność ſpoſobu rządzenia ściągneła na to Króleſtwo jedne po drugich nieſzczęśliwości, które poſtać całą onego odmieniły. Sławnych Miaſt milionami mieſzkańcow oſadzonych, jako naprzykład *Thœby* już niemaſz, ledwie teraz jakie onych widać ślady. Odmieniając częſto Monarchow, całą ſwą ozdobę utracił.

On peut remarquer facilement trois époques célébres qui fixent l'esprit sur l'Histoire d'Egypte.

La premiére de ces époques commence à Misraim arriére-petit-fils de Noé, premier Roi de ce Pays, honoré sous le nom de Jupiter Ammon: Ammon signifie fils de Cham suivant l'Idiome de ces Contrées, & se termine à Psaménith dont le Trône fut renversé, par Cambyse, fils du grand Cyrus.

La seconde renferme cet espace de tems pendant lequel l'Egypte demeura Province de Perse; & cet état de langueur & d'obscurité dura jusqu'à Ptolemée Lagus Capitaine d' Alexandre le Grand, qui après s'être emparé de cette portion de l'Empire Persan, releva le Trône d'Egypte qu'il transporta de Memphis à Alexandrie.

Trzy znacznieyſze Epochy uważać ſię mogą dla łacnieyſzego ſpamiętania Hiſtoryi Egipſkiey.

Pierwſza Epocha zaczyna ſię od Miſraim Wnuka Noego, naypierwſzego Króla tego kraju, czczonego pod Imieniem *Jupiter Ammon* znaczączym w języku Egipſkim, Syn Chama, a kończy ſię na Pſammenicie, którego Tron zoſtał wywrócony przez Kambyzeſa Syna Cyruſa Wielkiego.

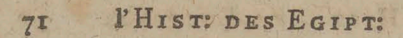
Druga zamyka w ſobie przeciąg czaſu, przez który Egipt był Prowincyą Perſką. Stan ten ich gnuſności, oſpalſtwa, i niewiadomości trwał aż do Ptolomeuſza Laga, Hetmana Alexandra Wielkiego, który pod moc ſwą podbiwſzy tę część Państwa Perſkiego, przenioſł Tron Egipſki do Alexandryi.

La troiſieme époque s'étend depuis ce Ptolemée Lagus, dont les Succeſſeurs ſont appelés Lagides, juſq'à la fameuſe Cléopâtre, la derniére de ſa famille, dont la mort éteignit le nom de Roi, & fit réunir ce Royaume à l'Empire Romain, dont il de vint un Gouvernement particulier. Les Turcs dans le ſeptiéme Siéclele détachérent de l'Empire Romain; & il eſt encore aujourd' huiſous la même puiſſance.

Ainſi arrive-til à tous les Empires dont les Souverains mous, lâches & orgueilleux affoîbliſſent les forces les plus reſpectables. Un Etat dont toute la puiſſance réſide dans le luxe & dans l'oſtentation, qui manque de ce nerf qui maintient l'ordre & la juſtice, un tel Etat ne peut ſe ſoutenir. Il faut nécéſſairement qu'il devienne la proie du premier

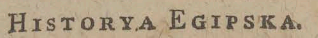
Trzecia Epocha zaczyna się od Ptolomeuſza Laga, którego naſtępcy zwali się Lagidowie, a kończy się na ſławney Kleopatrze, oſtatniey z Familij Lagidow, po którey śmierci Imię Królow uſtało, i Państwo przyłączone było do Ceſarſtwa Rzymſkiego, w którym w ſzczegulną Prowincyą zoſtało obrócone. Turcy ſiódmego wieku onę oderwali od Ceſarſtwa Rzymſkiego, i do dziś dnia pod ich zoſtaje Panowaniem.

Tenże los na wſzyſtkie pada Królestwa, których Monarchowie gnuśni, i pyſzni, naypotężnieyſze osłabiają siły. Państwo bowiem, którego cała potęga zaſadza się na zbytkach, i wynioſłym okazaniu, któremu zbywa na gruncie utrzymującym porządek, i ſprawiedliwość, długo ſtać niemoże. Muſi koniecznie póyść na łup temu, który pier-

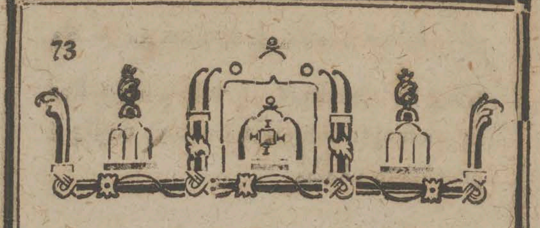
aggresseur, & que du faite de la gloire il tombe dans l'obscurité. C'est ce qu'on en verra d'exemples!

wſzy na nie nàtrze, i z ſławnego ſtać ſię ciemnym i niewiadomym, co ſię z przykładu ukaże.

Histoire des Cartaginois

Quand on veut ſe porter des bouches du Nil à l'Occident, on rencontre la Lybie, la Cyrénaïque, les grandes Syrtes, le Pays de Barca, l'Afrique, & on trouve Cartage qui en étoit autrefois la Capitale, & la dominatrice des Mers.

Cette ville de beaucoup antérieure à Rome, reconoîſſoit pour ſa fondatrice

Historya Kartginska

Udając się od uyścia Rzeki Nilu na zachod, znaydujemy Libią (a) Cyreny, wielkie skały, kray Barca, i Afrykę (b) znaydujem też Kartaginę, (c) która przedtym była stołecznym Miastem Państwa Kartaginskiego i Rządcą morza.

Miasto to dawnieysze daleko od Rzymu uznawało za swą Fundatorkę *Dy-*

(a) *Królestwo w Afryce z Egiptem graniczące.*
(b) *Inaczey Aphrodisium Miasto Affrykańskie Portowe w Barbaryi w Królestwie Tunis zruynowane od Karola V. Cesarza.*
(c) *Miasto w Afryce niedaleko od Tunis.*

Didon Veuve Phénicienne, fille & ſoeur des Rois de Tyr. La commodité de la ſituation détermina cette Princeſſe à s'établir ſur les côtes ſeptentrionales de ce vaſte Continent qu'on appéle Afrique. Elle en obtint la permiſſion des habitans; & pour leur ôter tout ſoupçon, elle ſe contenta de leur demander autant de terrein qu'en pouvoit renfermer la peau d' un bœuf. Cette peau diviſée en une infinité de courroies ſuffit à renfermer une étendue aſſez grande pour y bâtir une des plus grandes Villes du Monde.

donę (*d*) Królowę Feniyſką, Córkę i Sioſtrę Królow Tyru, z przyczyny pięknego i wygodnego mieyſc położenia, poſtanowiła ta Królowa oſieść w ſtronach północnych Afryki, i otrzymawſzy na to od Obywatelow tamecznych pozwolenie, dla uniknienia wſzelkiego podeyrzenia, dopraſzała ſię od nich tylko tyle ziemi, ile ſkóra wołowa zająć może. A gdy tę ſkórę rozdzieliła na rzemyki, zajeła taką obſzerność ziemi, iż na niey naywiękſze Miaſto wyſtawić mogła.

(*d*) *Dydo Córka Belli Króla Tyru, Zona Sychea; którego gdy Pigmalion Król Brat jey zabił, Dydo zabrawſzy bogactwa i ſkarby, popłyneła do Afryki, i tam Kartaginę założyła. Tož gdy Hiarbas Król; chciał ią ſobie zaślubić, i Kartaginczykowie do tego ją namawiali, śmierć ſobie zadała i od tego nazwana Dydo (Panna) wprzod ſię zaś zwała Eliza.*

Après que Cartage eut été quelque tems ſous le Gouvernement Monarchique, elle en prit un Républicain. Elle eut ſon Sénat; & rien de conſidérable ne s'entreprenoit & ne s'exécutoit que du conſentement ou par l'ordre de cet Auguſte Corps. Deux Magiſtrats Suprêmes étoient choiſis parmi tous les Membres, pour en être comme les Chefs, en même tems qu'ils étoient comme les Régens de l'Etat. Ils s'appeloient Suffétes: leur principales fonctions conſiſtoient à aſſembler le Sénat, à y propoſer les Affaires, à en rédiger les Délibérations, & à en faire exécuter les Décrets. Mais de peur que leur puiſſance ne devînt préjudiciable au repos & á la liberté publiques, on les changeoit ſouvent, d'abord tous les cinq ans, puis tous les deux ans, puis chaque année. Ainſi le Gouvernement de Cartage reſſembloit en beaucoup de choſes à celui de Rome.

Kartagina po wybyciu przez czas niejaki pod rządem jednowładnym, przyjeła Rząd Rzeczypospolitey. Miała swoy Senat, bez którego zezwolenia nic znacznieyszego ani brała przedsię, ani stanowiła. Dwóch było z całego Państwa wybranych naywyższych Urzędnikow, którym rząd Państwa polecono. Zwano je *Suffetes*: Do nich należało zgromadzić Senat, podać im interessa do uwagi, i postanowienia ich do skutku przywodzić. Lecz obawiając się, aby władza ich jakiego Pokojowi, i wolności nieprzyniosła uszczerbku, często ich zmieniano; z początku co lat pięć, potym co dwa, na koniec co rok nowych obierano. A tak Rząd Kartagińczykow, w wielu rzeczach był podobnym Rzymianom.

Mais un vice intolérable dans le Gouvernement de cette République Africaine: & qui causa enfin sa ruine, fut de n'avoir pour Magistrats que des Citoyens opulens. L'ambition alors consista, non à mériter les premiéres Places, mais à se procurer de quoi les acheter. Pour aquérir des richesses toute voie parut bonne & légitime; on se crut autorisé par la coutume à faire des gains illicites, à être dur, inhumain & avare, à être concussionnaire & barbare envers le Concitoyen comme à l'egard de l'Etranger. Ainsi l'élévation d'un seul étoit le fruit de la ruine de mille Particuliers.

—

Przywara wſzakże nieznośna w Rządzie tey Rzeczypoſpolitey Afrykańſkiey (która na koniec ſtała ſię jey upadku przyczyną) ta była, że nie innych wybierali Rządcow kraju, tylko możnych i bogatych Obywatetow. Ambit na tenczas nie natym ſię zaſadzał, aby ſię przez poſtępki ſwe ſtawali godnemi mieyſc pierwſzych, lecz aby mieli one za co kupić. A przeto wſzyſtkie bez braku ſrzodki, ktoremi tylko bogactw nabyć mogli, zdały ſię im być godziwemi, i ſprawiedliwemi, mniemali, idąc jeden za przykładem drugiego, że mogli ſzukać zyſkow niegodziwych, być nieużytemi, nieludzkiemi, i łakomemi, uciemiężać i zdzierać, rownie wſpoł obywatelow, jako i przychodniow. Y ztąd podwyżſzenie ſię jednego, było zgubą tyſiącznych Oſob ſzczegulnych.

Le Sénat de Cartage devint donc le plus riche & le plus ſplendide de l' Univers: mais cet extérieur impoſant ne feſoit illuſion qu'aux éſprits ſuperficiels. Les Membres qui compoſoient cette Aſſemblée, n'ayant aucune connoîſſance des Loix, ne pouvoient ni les expliquer ni les faire obſerver, ni pronocer en conformité. Poſſédés de la ſeule fureur du gain, ils vendoient honteuſement la juſtice; & au mépris de tout ce qu'il y a de plus ſacré parmi les humains, ils étoient les oppreſſeurs impitoyables & les Tyrans de ceux qu' ils devoient protéger contre l'iniquité & la fraude. Ainſi les Cartaginois ne recherchoient point le mérite, & n'accordoient rien à la vertu: en conférant les Charges, ils ne feſoient que récompenſer le vice. En donnant tout à l'argent ou à la naiſſance, on décrédite la ſcience, on avilit les dignités, on

Senat Kartaginſki ſtał ſię naybogatſzym i nayſławnieyſzym: z tym wſzyſtkim ta ich zewnętrzna ozdoba, w tych tylko poſzanowanie ſprawowała, którzy zgruntu rzeczy nie przenikali. Oſoby Senat ſkładające, ponieważ żadnego Praw poznania niemiały, za tym ani onych tłumaczyć, ani dochowania ich poſtrzegać, ani też na koniec zgodnie ſtanowić niemogli. Cali żądzą zyſkow zapaleni, bezwſtydnie ſprawiedliwość przedawali, zapomniawſzy na ſame prawa ludzkości, uciemiężali nielitościwie tych, którychby od uciſku i zdrad bronić, i zaſłaniać winni byli. A tak Kartaginczykowie rzeczą ſamą nieſtarali ſię o ſławę i mniey dbali o cnotę, gdy rozdając Urzędy, nadgrodę za wyſtępki czynili. Jakoż oddając wſzyſtko pieniężnym, albo wyſoce urodzonym, nauki nadwątlają ſię, godności w znie-

ſoulève les Peuples, & on les prèpare inſenſiblement à la ſédition.

Les Magiſtrats qui compoſoient le Sénat Cartaginois étoient en même tems les plus avides & les plus intelligens Marchands de l'Univers, les plus ſuperbes & les plus cruels. C'étoit devant cette troupe d'Ignorans que les Généraux devoient rendre compte de leur conduite militaire. Souvent leur malheur devenoit un crime digne du dernier ſupplice.

Un Général vaincu étoit condamné au cruel & ignominieux genre de mort qu'on ne feſoit ſubir qu'aux Eſclaves; il étoit mis en croix.

Les grandes richeſſes firent naître des jalouſies & des diviſions qui furent por-

wagę podają się, Pospólstwo oburza się, i nieznacznie się do spisków przyprawia.

Senatorowie Kartagińscy byli pyszni, okrutni, i chciwi zysku. Przed tą zgraią nieukow, Hetmani Woysk musieli sprawować się z postępkow Woyskowych. Nieszczęście ich, częstokroć za występek ostatniey kary godny, było od nich poczytane.

Hetmana zwyciężonego, okrutną i nayzelżywszą śmiercią, przyzwoitą samym tylko niewolnikom, karano; na szubienice skazywano.

Z bogactw niezmiernych wynikneły zazdrości, i rozróżnienia, które tak się

tées ſi loin, qu'elles ébranlérent & renverſérent ce qui reſtoit de bon dans la conſtitution de l'Etat. Il ſe trouva partagé en deux factions qui le déchirerent, & qui en précipitérent la ruine. Les factions *Barcine* & *Hannonienne* ſont connués de tout le monde. La premiére ſoutenoit les intérêts & ſervoit l'ambition de la famille de Barca d'où ſortoit Annibal. L'autre au-contraire étoit entiérement oppoſée à la puiſſance de celle-ci, & avoit pour Chef Hannon Perſonnage de diſtinction, qui ſous le prétexte du Bien public, s'attachoit à abattre un parti quil voyoit triomphant des ennemis de l'Etat. Ainſi les intérêts particuliers l'emportant ſur le Bien géneral, Cartage tendoit ellê-meme à ſa deſtruction.

Les Cartaginois auroient cependant pu aſpirer á l'empire du Monde, & en diſputer la durée à celui de Rome, s'ils

rozſzerzyły, że wyniſzczyły, i zniosły to wſzyſtko, cokolwiek w uſtawach krajowych było chwalebnego. Dwie ſię przeciwne ſobie zrobiły ſtrony, które kray ten rozrywały, i zgubę onego przyſpieſzyły. Jedna *Barceńſka*, druga *Hannonienſka*, obie wſzyſtkim znajome. Pierwſza utrzymywała intereſſa Familij *Barceńſkiey* z którey był *Annibal.* Druga tey przeciwna, miała za głowę *Hannona* Męża zacnego, który pod pokrywką dobra powſzechnego, uſiłował przytłumić ſtronę, którą widział przemagającą nieprzyjacioł krajowych; a tak gdy ſzczególne dobro przekładali nad powſzechne, Kartagina ſama na ſwą godziła zgubę.

Kartaginczykowie mogliby ſię bez wątpienia w całości Państwa ſwego do tychczas utrzymać, i trwałością ſwą

eussent suivi les maximes selon lesquelles ils se conduisirent dans les premiers siécles de leur fondation. Soldats par nécessité, puis par ambition, ils eurent des succès inespérés contre les Africains qu'ils réduisirent, contre-les Maures, les Gétuliens & les Numides. Tant de prospérités les enorgueillirent: au-lieu de se faire aimer des Peuples soumis, & de se les incorporer, comme fesoient les Romains, ils s'en firent des ennemis d'abord secrets, puis déclarés, par la maniére dont ils en usérent à leur égard. Aucun intérêt n'attachoit les Vaincus à leurs Vainqueurs: tout, au-contraire, portoit ceux-là à briser le joug odieux que leur avoient imposé ceux-ci. Quand les Cartaginois eurent soumis les Nations voisines, depuis le mont Atlas jusqu'aux confins septentrionaux de l'Afrique, ils portérent leurs armes victorieuses en Sardaigne, en Corse, en Sicile, & en Espa-

zrównać Monarchią Rzymſką, gdyby ſię byli rządzili uſtawami, podług których ſię ſprawowali w pierwiaſtkach założenia ſwego. Woyſku, które wprzód potrzebą przymuſzone, potym chciwością ſławy zagrzane, uderzyło na Afrykanow, Maurow, Getulczykow, i Numidow, nadſpodzianie powiodło ſię. Te tak znaczne powodzenia w butę ich podnioſły, i zamiaſt ſtarania ſię o miłość u podbitego ludu, i złączenia ſię niby w jedno ciało z niemi, (jako czynili Rzymianie) ſtali ſię onych nieprzyjaciołmi w przody tajemnemi, w krótce potym jawnemi, co ſię ukazało z ſpoſobu, ktòrym z niemi poſtępowali. Zadney zwyciężeni nie mieli powaby do jednomyślnego z zwyciężcami złączenia ſię, owſzem przeciwnie, mieli znaczne przyczyny do potargania jarzma okrutnego, ktòre na nich zwycięzcy włożyli. Kartaginczy-

gne: ils foumirent fans beaucoup de peine la plus grande partie de ces Pays ; & leur Commerce reçut des mines d'or d' Efpagne un accroiffement qu'aucune Puiffance ne put balancer. Dés-lors ils négligérent les fatigues & l'art de la guerre, comme étant au-deffous d'eux. Ils devinrent à-peuprés ce que font aujourd' hui les Hollandoîs. Le Cartaginois ne fut plus qu'un avide Marchand, occupé à placer fon argent à gros intérêt, & à calculer fes profits & fes pertes. Les gens de guerre furent confidérés comme fesant une claffe inférieure; on n'avoit pour eux que du mépris. Les Nations étrangéres furent foudoyées pour défendre la République, & pour en étendre le Domaine. Ainfi les Cartaginois fefant la guerre par le fecours d'autrui, s'expo-

kowie zawojowawſzy ſąſiedzkie Narody, (począwſzy od góry Atlantckiey (e) aż do pobliżſzych krajow północnych Afryki) zwycięzką rękę obrócili na Sardynią, Korſykę, Sycylią, Hiſzpanią; i bez trudności znacznieyſzą część krajow tych podbili. W Hiſzpanii odkryli Kruſzce złote na co żadne Pańſtwo obojętnym okiem poglądać niemogło. Od tąd jakby świat cały pod ſwą mocą mieli, zaniedbali ze wſzyſtkim trudow i prac wojennych, podobnemi ſtajac ſię ninieyſzym Holendrom. Kartagińczyk od tąd był chciwym zyſku kupcem, i całą ſię myślą zaprzątał: aby wielkie prowadził handle, i znoſił wydatki z przychodami. Mężowie wojenni za niżſzego gatunku ludzi byli miani, i gardzono jemi. Cudzo-

(e) *Wielkie góry w Afryce paſmem ciągnące ſię przedzielają Barbaryą od Bidulgierid Prowincyi Króleſtwa Tunis.*

ſoient à tomber eux-mêmes dans le plus dur eſclavage, puiſqu' ils dépendoient pour leur propre ſureté, de la fidelité de mille Peuples divers avec lesquels ils n'avoient rien de commun, qu'ils vexoient ſouvent, & dont ils éprouvérent la juſte vengeance.

Entiérement livrés au Commerce, les Cartaginois amaſſérent des richeſses incroyables. Leurs Flottes étoient composées de pluſieurs miliers de Vaiſſeaux de tout rang. Les uns étoient deſtinés à porter les marchandiſes; les autres ſervoient d' eſcorte contre les Pirates. Sans le ſecours de la Bouſſole ils pénétrérent aux iles Canaries, & dans la Grande

ziemſkiemu Woyſku żołd płacili, aby Rzeczpoſpolitą ich ochraniali, i granice Państwa rozſzerzali. A tak Kartaginczykowie cudzą pomocą odprawując woyny, przywiedli ſamych ſiebie do tego, że wcięſzką poſzli niewolę; ich bowiem ocalenie zależało od wierności rozmaitych Narodow, z ktoremi nic ſpolnego niemieli, i ktorych częſtokroć prześladowali, od tychże na koniec ſprawiedliwey na ſobie doświadczyli zemſty.

Cali do handlow obroceni, zbierali nieźmierne bogactwa. Floty ich ſkładały ſię z tyſiącznych okrętow rozmaitego gatunku. Jedne wyznaczone były do ładowania towarami, drugie dla Zołnierzy, na obronę od rozboynikow Morſkich. Bez morſkiego kompaſu zwiedzili wyſpy Kanaryiſkie, nawet i Brytanią wielką, z kąd ſprowadzali

Bretagne même. Cette derniére partie de l'Europe leur fourniſſoit de l'étain fin; & ce Commerce leur parut de ſi grande conſéquence qu'ils ne permirent à aucun Etranger de les ſuivre, ou de les accompagner dans ce voyage: ils gardoient à cet égard un ſecret inviolable. Les Romains eux-mêmes n'ont connu cette île célebre que ſous le Conſulat de Jules Céſar. Tout l'or de l'Eſpagne, de Sardaigne & de Mauritanie venoit donc ſe perdre à Cartage; & cette Ville, avec Tyr ſa Mére, pouvoient être conſidérées comme les images de ce que ſont aujourd'hui Londres & Amſterdam que nous regardons comme les Métropoles du Commerce, & le centre des richeſſes du Monde entier.

Si l'on doit s'en rapporter au témoignage de quelques Auteurs anciens, l'A-

przednią Cynę, i handel ten za tak znaczny dla siebie poczytali, że tam żadnego z Cudzoziemcow niedopuszczali. Ani nawet nikomu o tym nie powiadali, tak dalece: że Rzymianie nie wprzòd tę sławną poznali wyspę, aż za Konsulostwa Juliusza Cesarza. Wszystkie złoto z Hiszpanij, Sardynii, i Mauritanij (f) opierało się o Kartaginę, które z Tyrem jey Matką można poczytać za obraz niejaki Londynu i Amsterdamu niniejszych Miast Stołecznych handlow, i zrzódło bogactw.

Jeśli damy wiarę świadectwu niektórych starodawnych Pisarzow, Afry-

(f) *Alger i Tremecen albo Tremissa Prowincya Królestwa Algerskiego.*

frique & l'Europe ne bornoient pas le Commerce des Cartaginois; leur audace les avoit portés jusqu' á l' île Atlantide, c'est-á-dire jusqu'en Amérique. Suivant Aristote & Théophraste, environ l'an 356, de la fondation de Rome, un Vaisseau Cartaginois ayant pris sa route entre le Couchant & le Midi, osa pénétrer dans une Mer inconnue. Il y découvrit, fort-loin, de la terre, une île déserte, spacieuse, arrosée de grandes riviéres, couverte de forêts dont la beauté sembloit répondre de la fertilité du terroir. Ces Auteurs ajoutent qu'une partie de l'Equipage ne put résister à la tentation de s'y établir; que les autres étant retournés à Cartage, le Sénat, auquel ils rendirent compte de leur découverte, crut devoir ensevelir dans l'oubli un événement dont il craignoit les suites; qu'il fit donner secrétement la mort à tous ceux qui étoient revenus dans le Vaisseau; & que

ka cała, i Europa, niebyły granicą handlow Kartagińczykow; odwaga ich zaniosła aż na wyſep Atlańſki, to jeſt: aż do Ameryki. Podług świadectwa *Aryſtota* i *Theophraſta*, około Roku 356. po założeniu Rzymu, Okręt Kartagińſki udawſzy ſię ſrzodkiem między zachodem i południem, popłynoł na Morze nieznajome. Tam znalazł daleko barzo od lądu, wyſep bezludny, oblany wielkiemi rzekami, i okryty laſami, z ktorych ozdoby wnieść można było, o żywności pola. Ciż Piſarze dodaią: że część Marynarzów na wyſpie tym oſiadła, inni zaś gdy powróciwſzy do Kartaginy, o znalezieniu swoim uwiadomili; Senat oſądził za rzecz ſłuſzną, zagrześć w niepamięci ten przypadek, z którego ſzkodliwych dla ſiebie ſkutkow obawiał ſię, i przeto wſzyſtkich którzy na okręcie powrócili, tajemnie z życia zgładzić kazał, ci zaś ktòrzy

ceux qui étoient reſtés dans l'île demeurérent ſans reſſource pour en ſortir.

Il ne paroît pas que cette curieuſe avanture ait èté connue des Siécles ſuivans, & ſur-tout du quinziéme où l'on ſe piquoit de raiſonner ſans goût, & de n'étudier que les obſcurs & inintelligibles Commentateurs d'Ariſtote. Chriſtophe Colomb lui-même ne partit point de ces autorités reſpectables pour aller à la découverte d'un noveau Monde; le haſard ſeul le lui fit rencontrer. Mais cette matiére doit être renvoyée au Diſcours qui traitera de l'Hiſtoire moderne.

Cette grande opulence des Cartaginois opéra, ſelon la coutume, le luxe, ce deſtructeur des plus grands Empires. Les Cartaginois s'endormirent dans une

zoſtali na wyſpie, do Oyczyzny nie powrócili.

Zdałoby ſię, że ten ciekawy przypadek niebył wiadomy wiekom potym naſtępującym, a nadewſzyſtko piętnaſtemu, którego ſię popiſywali: że z pilnością kſięgi *Aryſtota* czytano, i o zrozumienie onych jedynie ſtarano ſię. Sam *Krzyſztof Kolumbus*, który nowy świat wynalazł, niewyjechał, mając już jaką wiadomość o mieyſcu, na którym ſię on znaydował, przypadkiem znaleść go mu ſię nadarzyło. Lecz to należy do Hiſtoryi wiekow poźnieyſzych.

Ta więc obfitość, i nieźliczone bogactwa, przywiodły ich (jako poſpolicie ſię dzieje) do zbytkow, i roſkoſzy, zrzódła upadku naypotężnieyſzych Mo-

lâche & honteuſe oiſiveté, qui devint bientôt la ſource trop féconde des plus grands vices & de tous les crimes. On ne les reconnut plus qu'à leur vanité, & à leur faſtueuſe oſtentation. Pleins de mépris pour toutes les autres Nations, ils devinrent les ennemis de tous ceux qui les environnoient. La mauvaiſe foi, la perfidie, la fourberie & le menſonge devinrent leurs attributs diſtinctifs; & quand on vouloit déſigner un homme pleinement conſommé dans la noirceur, on diſoit qu'il avoit l'esprit Cartaginois. Ils haïſſoient preſqu' également & ceux qui leur rendoient d' importans ſervices, & ceux qui les humilioient. Un nommé Xantipe Lacedémonien les ayant rendus vainqueurs des Romains près de ſe rendre maîtres de la République, ils le noyérent, en le reconduiſant dans ſa patrie; comme s'ils euſ-

narchii. Kartaginczykowie przebrzydłym próżnowaniem, i ostatnią gnusnością bawić się poczeli, z czego w krótce wynikneły zbrodnie, i występki nayważniejsze. Po wyniosłym tylko okazaniu się, i próżności Kartaginczyka odtąd poznawano, Pełni wzgardy ku wszystkim Narodom, stali się nieprzyjaciołmi wszystkich okolicznie sąsiadow. Zła wiara, szalbierstwo, przewrótność, oszukanie i kłamstwo, były cechą ich szczegulną; tak dalece: że gdy chciano wyrazić przymiot człowieka nayhezecnieyszego, mówiono iż ma *rozum Kartaginski.* Z równą prawie byli nienawiścią, tak ku tym, ktòrzy im naywiększe oświadczali usługi, jako ku owym, co ich poniżali. Lacedemończyka jednego nazwiskiem *Xantyppa,* który im zjednał tak wielkie nad Rzymianami zwycięstwo, iż mało całego

ſent pu faire périr la mémoire du bienfait, en perdant celui qui le leur avoit procuré.

La Religion chez eux étoit dignement aſſortie à de telles mœurs; ou pour mieux dire, ils n'avoient une ſorte de Religion, que parce que c'etoit alors la mode d'en avoir. Saturne & Vénus étoient leurs principales Divinités: l'une les portoit au crime & à la débauche qu'elle permettoit, qu'elle conſacroit même; l'autre les portoit & les entretenoit dans la barbarie par la plus monſtrueuſe ſuperſtition. Ce Saturne, sous le nom de Moloch ou Melchom, étoit une hideuſe ſtatue de bronze ſous les bras de laquelle on allumoit un grand feu. De tendres enfans poſés ſur ces bras, tomboient dans les flammes, & en étoient dévorés, pendant que d'indignes Prêtres

nie opanowali Páńſtwa, odprowadzając do Oyczyzny, utopić kazali; jakby to pamięć na dobrodzieyſtwo, mogli razem zgaſić, z zagubieniem tego, ktory im wyświadczył dobrodzieyſtwo.

Religia u nich właśnie do takich była przybrana obyczajow, albo raczey dla tego tylko mieli niejakąś Religią, że zwyczay oney imienia był na tenczas. *Saturnus* i *Venus* przednieyſi ich byli bożkowie. Jeden wiodł ich do zbrodni i nierządow, ktorych dozwalał, owſzem pochwalał, i one nawet za ofiarę przyimował. Drugi prowadził, i utrzymywał ich w brzydkim okrucieńſtwie, przez ſtraſzliwe zabobony. Saturna pod imieniem *Melocha*, czyli *Melchoma* mieli ſpiżową ſtatuę. Pod ramionami jey, wielki ſtos ognia rozniecali. Małe dziecka wkładali na ramiona, ktore gdy z nich ſpadły, od

empêchoient par le bruit du tambour, que des Méres éplorées n'euſſent les entrailles émues en-entendant les cris perçans de ces malheureuſes victimes. Ce barbare ſacrifice paſſoit pour le plus agréable qu'on pût offrir à la Divinité. Dans le Pays que nous occupons aujourd'hui on ſuivoit des principes de Religion qui n'étoient pas moins abominables. Qui ignore la Religion des Druides!

Rome avoit bien-plus d'humanité dans ſa Religion, plus de douceur dans ſon gouvernement, & plus de Politique dans ſa conduite. Elle ſuivoit des maximes diamétralement oppoſées à celles de Cartage, elle s'attachoit les Peuples vaincus, par ſes bienfaits; elle s'attiroit l'admiration de l'Univers par des vertus auxquel-

ognia ſpłonione zoſtawały. Podczas zaś tego okrutnego morderſtwa, niegodni ich Kapłani bili w bęben, aby łzami zalane Matki, ſłyſząc przenikający wrzaſk tych nieſzczęſnych ofiar, żalem wnętrzności ſwych niewzruſzali. Takowe okrucieńſtwa, za naymilſzą bożkom ſwym ofiarę poczytali. W części tey świata, w ktorey mieſzkamy, były także ſekty niemniey obrzydliwe; jako naprzykład Druidow (g).

Rzymianie więcey nierownie ukazywali ludzkości w ſwojey Religii, więcey łaſkawości w Rządach, i więcey polityki w ſwych poſtępkach. Rządzili ſię oni maxymami na proſt przeciwnemi maxymom Kartagińczykow; jednali miłość ku ſobie u podbitych narodow, przez świadczenie im dobro-

(g) *Druidowie byli niegdyś we Francyi i Niemczech.*

les il n'etoit pas accoutumé, & auxquelles on ne pouvoit refuser son estime. Les richesses ayant été ignorées des Romains pendant plusieurs siécles ; ils furent plus long-tems invincibles. Une austére pauvreté servoit de barriére contre les vices ; presque chaque Citoyen étoit en même tems Capitaine & Soldat ; & par une suite de principes fixes, Rome tendoit visiblement à la Monarchie universelle.

Ces deux puissantes Républiques s'étoient liées par un Traité solemnel, suivant lequel l'un & l'autre Peuple s'engageoit à ne donner aucun secours à ses ennemis mutuels. Les Romains les premiers violérent ce Traité : telle en fut l'occasion :

dzieystw. Podziwienie światu całemu sprawowali, przez swe cnoty, do których świat lubo niebył przyzwyczajony, niemógł jednak winnego im nie oddawać szacunku. Y ponieważ Rzymianie nieznali bogactw przez wiele wiekow, byli przeto długo niezwyciężonemi. Sciśle ubóstwo, służyło im za obronę od występkow, każdy prawie Obywatel był razem Hetmanem, i Zołdakiem, a tak Rzym ugruntowany na mocnych początkach, podnosił się jawnie do Monarchij powszechney.

Dwie te Rzeczypospolite uczyniły z sobą związek przez traktat solenny, mocą którego: oba Narody obowiązały się wzajem, żadnych niedawać posiłkow swym nieprzyjaciołom. Rzymianie pierwsi traktat ten naruszyli. Przyczyna tego była taka:

Des Esclaves de Sicile s'étant révoltés contre les Cartaginois, se refugiérent à Messine, & de là envoyérent à Rome y implorer la protection de la République. Le Sénat fut d'abord partagé de sentimens; il trouvoit de l'indécence à soutenir des Esclaves contre leurs Maîtres, & à faire pour des révoltes, contre des alliés, ce qu'ils auroient éte fâchés que ceux-ci eussent fait dans la même conjoncture. Car pareille chose étoit arrivée à Rhége contre les Romains, de la part de leurs Esclaves. Mais l'ambition l'emporta: on feignit de craindre que les Cartaginois, après avoir entiérement soumis la Sicile, ne vinssent en Italie. Ce fut donc dans l'intention de prévenir un événément chimérique, qu'on leur

Niewolnicy Sycyliyſcy zbuntowawſzy ſię przeciw Kartagińczykom, uciekli do Meſſyny (h), i z tamtąd wyſłali Posłow do Rzymu, oddając ſię w obronę tey Rzeczypoſpolitey. Senat na tychmiaſt podzielił ſię w zdaniach. Uznawał on za rzecz nieprzyſtoyną, utrzymywać ſtronę niewolnikow, przeciw ſwym Panom, i ująć ſię za buntownikow, przeciw ſprzymierzonym; uważając: że im by to ſamym było przykro, gdyby ſię w podobnych Kartagińczykom znaydowali okolicznościach; zwłaſzcza, iż niedawno równego dla ſiebie doznali loſu od Retzianow (i) z niewoli ich wybijających ſię. Lecz chciwość nad niemi przemogła; zmyślili więc, jakoby ſię obawiali: aby

---

(h) *Meſſyna albo Meſſana Miaſto ſtołeczne Sycylii.*
(i) *Retzia teraz pod Rządem Szwaycarow.*

déclara la guerre: les ambitieux manquérent-ils jamais de motifs colorés, ou de prétextes ſpécieux pour uſurper ce qui étoit à leur bienſéance!

Les Aigles Romaines, pour la premiere fois, paſſérent le Détroit, ſe rendirent maîtreſſes de quelques Villes, & s'emparérent d'une Galére Cartaginoiſe, qui avoit été abandonneé à la rade: elle leur fut d'un grand ſecours. Sur ce modéle, les Romains conſtruiſirent une Flote, & commencérent leur apprentiſſage dans la Marine par ce qui en fait la perfection. La difficulté de l'entrepriſe ne fut pas capable de rebuter des hommes accoutumés à vaincre la nature même.

Kartagińczykowie podbiwszy Sycylią, nie wtargneli potym do Włoch; i w tym postanowieniu, dla zabieżenia w głowie ułożonych wnioskow, wypowiedzieli onym Woynę. Jzaliż bowiem chciwym, i łakomym zbędzie kiedy na przyczynach pozornych, albo pokrywkach, dla nabycia tego czego pragną.

Woysko Rzymskie przeszło naprzód ciasninę, opanowało niektóre Miasta, zabrało Kartagińczykow Galerę na stanowisku zostawioną, która wielką im przyniosła pomoc; gdyż na wzor jey zrobili Flotę i poczeli się uczyć żeglugi morskiey, od doskonałych w tey sztuce. Trudność w przedsięwziętym dziele odstraszyć tych niemogła, którzy przyzwyczajeni byli do zwyciężania samey nawet natury. Y lubo żadnege niemieli tey sztuki poznania, w krót-

Sans principes, ils devinrent Pilotes, Matelots& Charpentiers.Deux centsVaiſſeaux ſe firent en peu de tems voir ſur la Méditerranée, leur Amiral fut Duillius. Il exerça ſes matelots à la manœuvre; & il inventa, pour ſon coup d'eſſais, une machine à laquelle il fut redevable de ſa victoire. Un énorme crochet de fer lancé avec violence ſur les vaiſſeaux ennemis, les forçoit de venir à l'abordage. Là l'adreſſe de la manœuvre étoit inutile; la ſeule force & le courage des combattans devoient déterminer le ſort du combat.

Le Sénat de Cartage avoit donné le commandement de ſes forces navales à Annibal; trois cents gros vaiſſeaux de ligne compoſoient cette Flotte, montée de plus de cent mille combattans qui ſe promettoient une victoire aiſée, certai-

kim jednak czaſie ſtali ſię ſternikami, Zeglarzami i cieślami. Dwieście okrętow niebawiąc dały ſię wiedzieć na morzu ſrzodziemnym. Hetmanem nad niemi był Dullus. Cwiczył on żeglarzow ſwych w nauce Marynarſkiey, wynalazł za pomocą doświadczenia machinę, ktorey ſwoje przypiſywać powinien zwycięſtwo. Haki żelazne niezmierney wielkości rzucone na nieprzyjacielſkie okręta, one do ſwoich przyciągały. Na tenczas biegłość w ſztuce Marynarſkiey mniey była potrzebna. Od ſamego tylko męſtwa i ſiły wſpoł wojujących zwycięſtwo zależało.

Senat Kartaginſki nad Woyſkiem wodnym przełożył *Annibala.* Flota jego ſkładała ſię z trzechſet wielkich okrętow, w ktorey ſię zawierało z gorą ſto tyſięcy żołnierza zbroynego, a tak pewne ſobie rokowali zwycięſtwo, i łu-

ne, & un butin immenſe. Les Romains avoient deux objets à remplir; ils devoient empêcher la déſcente des Cartaginois en Sicile, & les chercher pour les combattre. A la vue de leurs vaisſeaux groſſiérement travaillés, & de leur ordre de bataille, les Cartaginois nep urent retenir leurs éclats de ris & leurs inſultes. Mais quel fut leur étonnement, quand ils virent ce péſant corbeau, dont nous venons de parler, s'élancer ſur leurs vaiſſeaux, les obliger à aborder, & le combat de venir d'homme à homme comme ſur terre! Ils ne purent réſiſter longtems: les deux tiers de leurs vaiſſeaux furent pris ou coulés à ſond: le reſte s'enfuit porter ſa honte & ſa confuſion dans Cartage où la douleur fut univerſelle.

On ſe prépara à réparer par de nou-

pow nieźliczonych nabycie. Dwuch rzeczy Rzymianom dokazać trzeba było; przeszkodzić Kartaginczykom wtargnienia do Sycylii, i póyść na przeciw, dla ich pokonania. Kartagińczykowie weyrzawszy na Rzymskie okręta niekształtnie zbudowane, śmieli się, i naśmiewali. Lecz co za podziwienie dla nich! gdy postrzegli cięszkie haki wyrzucone na swe okręta, i one do przybliżenia się ku nieprzyjacielskim zniewalające. Tak więc, podobną jak na lądzie potyczkę, sam na sam, stoczyć musieli; lecz niemogli się długo opierać, połowa większa okrętow zabrana, albo zatopiona została, inne ucieczką się ratowały; umykając ze wstydem, i sromotą do Kartaginy, gdzie powszechnego żalu przynieśli przyczynę.

Nagotowali się potym, (na nowe

veaux efforts ces calamités imprévues: une Flotte beaucoup plus considérable que la premiére fut mise en mer; & on lui donna pour Amiraux deux Capitaines déja célebres, Hannon & Amilcar, Chefs des deux factions rivales, puis ennemies. Que devoit on se promettre d'un commandement ainsi partagé!

A Rome, selon la coutume, on changea aussi de Généraux: à Duillius Corvinus succéda le fameux Régulus. Cet homme, ce Héros dont la constance a fait l'admiration de son Siecle & de tous ceux qui l'ont suivi; qui réunissoit dans un souverain degré toutes les vertus & la grandeur d'un véritable Romain, Regulus ne s'en laissa point imposer par la

wezbrawszy się siły) do powetowania niespodzianey klęski; wysłali Flotę znacznieyszą nierównie niż pierwszą; Sławnych dwuch nad nią przełożyli Hetmanow, *Hannona* i *Amilkara*, hersztow wnętrznych spiskow, w przedsięwzięciach sobie przeciwnych i wzajemnych nieprzyjacioł. Lecz jakie dobro sobie Kartagińczykowie obiecować mogli, z Hetmanow tak między sobą poróżnionych!

W Rzymie podług zwyczaju, odmieniono także Hetmanow, na mieysce *Duiliusa Korwina* nastąpił Mąż sławny *Regulus*, którego stałość umysłu, i tych co z nim jednoż trzymali, wielkie u wszystkich za czasow jego sprawowała podziwienie: który posiadał w naywyższym stopniu, wszystkie cnoty, i wielkość umysłu prawdziwego Rzymianina.

multitude de ſes ennemis. Il les chercha, les combattit, les empêcha de jeter du ſecours dans leurs villes, & ſe rendit maître de la campagne. Leurs Places fortes reçurent ſes loix; & ſon premier début dans le Généralat fut la conquête de l' île de Sicile, où ſeulement quelques Villes maritimes, entr' autres Lylibée, reconoîſſoient encore la domination de Cartage.

Ces ſuccès ſembloient devoir contenter les Romains; mais ils n'en demeurérent pas là: enhardi par l'exemple d' Agathocle, Régulus réſolut de porter la guerre en Afrique, & attaquer les Cartaginois dans le ſein de leur puiſſance. Son avis fut goûté dans le Sénat: on n'y connoîſſoit point l'eſprit de modération dans

Nie przeſtraſzył ſię *Regulus* mnoſtwem Woyſk Kartagińſkich, poſzedł naprzeciw im, zbił ich, przerznął paſy od Miaſt właſnych, i plac otrzymał. Fortece ich obronne ſwemi oboſtrzył prawy; i na pierwſzym początku ſwego Hetmańſtwa, opanował Sycylią, gdzie niektóre tylko nad Morzem Miaſta, a między innemi *Lilibia* pod mocą jeſzcze Kartagińſką zoſtała.

Takowe powodzenia, powinne już były uſpokoić w przedſiewzięciach Rzymian; lecz oni na tym niemieli doſyć, *Regulus* zachęcony przykładem *Agatokleſa* poſtanowiwſzy w umyśle wtargnąć z Woyſkiem, i uderzyć na Kartagińczykow, w poſrzod potęgi naywiękſzey zoſtających, donioſł o tym Senatowi. Senat zamyſł jego rozważał, i nie zakładając granic chciwości ſwojey w pomyślnościach, dozwolił

la profpérité: il fut donc permis à Régulus de paffer en Afrique.

Le Pays où abordérent les Romains, n'offroit à leurs yeux que de riches campagnes, de rians côteaux, de fertiles plaines & de fuperbes Palais. Les Peuples habitans des Villes opulentes vivoient dans la fécurité, & fe repofoient fur la valeur de ceux qu'ils payoient pour faire la guerre. Ainfi quelle dut être leur furprife en voyant les Légions Romaines autour de leurs murailles! La confternation & l'épouvante leur ôtérent & la force & la réfléxion. Les plus fortes Places fe rendirent à l'ennemi presque fans réfiftance: un butin, des richeffes immenfes devinrent la proie de ces heureux Romains; & les Cartaginois de toutes parts allérent porter à Cartage leur mifére, leur effroi, leur pauvreté & leur défefpoir.

Regulusowi póyść z Woyskiem do Afryki.

Kray do którego przypłyneli Rzymianie, wystawił im przed oczy bogate okolice, wesołe pagórki, żyżne pola, i przepyszne Pałace. Pospólstwo mieszkające po Miastach, we wszystko obfitując, żyło w bespieczeństwie, i spuszczało się zupełnie na męstwo tych którym za prowadzenie wojen, żołd opłacało. Ztąd wnieść można, jak ich to mocno zmieszało, gdy postrzegli Rzymskie Woyska, mury ich otaczające! nagłe zmieszanie, i strach, odjoł im serce, i rozum. Nayobronnieysze fortece poddały się nieprzyjaciołom, prawie bez oporu, bogactwa niezmierne poszły na łup szczęśliwym Rzymianom, a Kartagińczykowie uciekając zewsząd do Kartaginy, nędzę, strach, ubostwo, i rospacz z sobą nieśli.

C'eſt aſſez la coutume des ames orgueilleuſes & hautaines de n'avoir de fierté que dans la proſpérité, & de ſe laiſſer abattre à la plus légére diſgrace. Tels ſe montrérent les Cartaginois: ils demandérent humblement la paix à Régulus; mais les conditions auxquelles le Vainqueur conſentoit de la leur accorder, furent ſi dures, qu'ils préférérent de mourir les armes à la main plutôt que de ſe couvrir de confuſion à la face de l'Univers, en ſe ſoumettant d'une maniére ſi ignominieuſe. Une Armée ſortit de Cartage, & oſa tenir la campagne en préſence des Romains: ſa principale force, conſiſtoit en éléphans. Régulus prit ſes meſures pour attaquer les ennemis dans une poſition où leur Cavalerie ne pouvoit agir, & où les éléphans ne pouvoient que jeter le trouble & la confuſion dans les rangs. Ce qu'il avoit prévu, arriva: ces monſtrueux

Pospolity jest zwyczay pysznych, i wysoce o sobie rozumiejących, w pomyślnościach tylko bydź odważnemi, a za lekką przeciwnością upadać na umyśle. Takiemi się ukazali Kartagińczykowie. Prosili z pokorą o pokoy *Regulusa*; lecz zakłady pod któremi nań zezwalał zwycięzca, były tak trudne, że woleli umrzeć broniąc się, niżeli przed światem całym tak wielką ponosić sromotę, poddając się haniebnym sposobem. Woysko za tym wyszło z Kartaginy, i odważyło się stanąć w polu, w przytomności Rzymian; całą potęgę swoję zakładając na Słoniach. Regulus miał baczność na to: aby uderzył na nieprzyjacioł z takiego mieysca, gdzieby jazda nic szkodzić niemogła, i gdzieby słonie szyki w własnym Woysku pomieszały: a co zamierzył skutek swoy odebrało; gdyż te straszliwe bestye, przyczyną się stały utraty swego

animaux causérent la perte de leur propre Armée: la plus grande partie fut tuée, une autre prisonniére de guerre; & ce qui échapa au Vainqueur, ne pouvoit pas être d'une grande utilité.

Cartage étoit près de périr, lorsqu'il lui arriva un secours inopiné de deux mille Grecs commandés par ce Xantipe dont il a été parlé plus haut. Ce Général après s' être fait rendre compte des circonstances du dernier combat, fut persuadé que les Cartaginois n'avoient pas été vaincus par le défaut de courage, mais par celui de discipline. Il s'en expliqua si fréquement dans le Sénat, que d'un commun accord on lui décerna le commandement suprême. Il commença par former les Cartaginois aux exercices & aux évolutions militaires: il leur apprit la Tactique, & leur montra comment une Infanterie pouvoit se

Woyſka: Większa część na placu poległa, inna w niewolą zabrana, reſzta która rąk nieprzyjacielſkich uſzła niemogła bydź barzo pożyteczna.

Bliſka więc już była ſwey zguby Kartagina, gdy oney Grecy we dwa tyſiące Zołnierzy, pod przełożeńſtwem *Xantyppa* (o którym wyżey wzmianka była,) nieſpodzianie na pomoc przybyli. Ten Officyer kazawſzy ſobie dać ſprawę z okoliczności oſtatniey potyczki, oſądził: że Kartagińczykowie nie z przyczyny niedoſtatku męſtwa, lecz dla nieumiejętności ſztuki wojenney, zwyciężonemi zoſtali. Y tak dokładnie to Senatowi wytłumaczył, że za jednoſtaynym wſzyſtkich zezwoleniem, naywyżſzym go Hetmanem ogłoſzono. Począł nayprzod od ćwiczenia ich w ſztuce Zołnierſkiey, nauczył

rendre impenétrable, & forcer les Corps qui lui étoient opposés. Cartage devint l'école de Mars: ses Citoyens n'étoient auparavant Soldats que par un courage naturel, ils le devinrent par discipline. Des hommes qui depuis quelque tems fuyoient la vue des Romains; & qui ne pouvoient supporter leur présence, demandérent avec de grands cris, qu'on les menât à l'ennemi: l'espérance, ainsi que la haîne & la vengeance rehaussérent leur courage, & accrurent leur ardeur.

Xantipe crut devoir profiter de ces heureuses dispotions: son Armée ne consistoit qu'en seize mille hommes: celle de Régulus étoit à-peu-près du même nombre. L'aîle droite de celui-ci eut d'abord

ſpoſobu należytego uſzykowania ſię, ukazał im; przez co jazda niezwyciężoną ſtać ſię może, i nieprzyjacielſkie zwojować półki. Na tenczas dopiero Kartagina Rycerſką ſtała ſię ſzkołą. Obywatele jey wprzody przez męſtwo przyrodzone, potym zaś przez umiejętność ſztuki wojenney byli Zołnierzami. Ludzie, którzy od niejakiego czaſu na ſamo poſtrzeżenie Rzymian, drżeli i uciekali, ani na nich dla bojaźni poglądać mogli, wołali potym, i domagali ſię: aby ich do nieprzyjacioł prowadzono. Nadzieja, i nienawiść złączona z zemſtą, męſtwo ich ożywiła, i odwagi dodała.

Xantyp ſpodziewał ſię korzyści, z pomyślnego do woyny przygotowania ſię. Woyſko jego niewynoſiło więcey nad ſzeſnaście tyſięcy: *Reguluſa* także w równey prawie było liczbie. Gdy ſię

l'avantage ſur celle des Cartaginois; mais ſon centre fut renverſé & écraſé par leur Phalange. La victoire ne fut pas long-tems diſputée: 13 mille Romains furent tués, ou pris; du nombre des derniers fut Régulus lui-même. Rome ne pouvoit faire une plus grande perte. Xantipe content d'avoir ſauvé Cartage, ſe déroba aux complimens & à l'envie par une promte retraite. Ce fut alors qu'il reçut le traitement dont nous avons parlé.

Le Sénat de Cartage fut d'abord partagé ſur la maniére dont il devoit ſe conduire à l'égard de Régulus: les uns vouloient qn'on le fît mourir; d'autres plus

bitwa ſtoczyła. Zołnierze *Reguluſa* ſkrzydło prawe Kartaginczykow znieśli. Lecz potym całe Woyſko jego zniſzczone i wycięte zoſtało. Nie zbyt długo o zwycięſtwo ſpor wiedli, z tym wſzyſtkim trzynaście tyſięcy Rzymian na placu poległo, albo w niewolę ſię doſtało, między ktoremi znaydował ſię ſam *Regulus*. Nad tę oſtatnią ſtratę, więkſzey Rzymianie ponieść nie mogli. *Xantyp* przeſtając na oſwobodzeniu Kartaginczykow od napaści Rzymian, uniknoł wdzięczności, i nienawiści, przez rychły wyjazd. W tenczas to Kartagińczykowie nadgrodzili mu za tak wielkie dobro, ſpoſobem, o ktorym wyżey wzmiankowaliśmy.

Senat Kartaginſki na tychmiaſt w zdaniach ſię podzielił, jak ſię obeyść mieli z *Reguluſem*. Jedni go chcieli z życia zgładzić, drudzy rozumnieyſi,

ſages opinérent à ce qu'on le fit ſervir d'inſtrument de paix avec le Peuple Romain. Il fut donc député auprés de la Republique pour y plaider la cauſe de Cartage. Les Cartaginois y alloient de bonne foi, mais il n'en fut pas de même de Régulus: bien-loin de remplir ſa miſſion, il s'attacha à prouver au Sénat que ſa défaite étoit de peu de conſequence; que la victoire ne rendoit pas meilleur l'état des ennemis, & que rien ne feroit plus aiſé que de les réduire en ſuivant l'exécution de ſon projet.

Le Sénat Romain plus ambitieux que ſage, goûta un avis qui étoit conforme à ſes vues; & loin de donner les mains à une paix honorable, ſe mit en poſtu-

oſądzili: aby go użyć za narzędzie, do zawarcia pokoju z Rzymianami. Wyſłano więc go do Rzeczypoſpolitey Rzymſkiey, aby oney ſprawę Kartagińczykow przełożył. Kartagińczykowie z ſzczerą żądzą otrzymania pokoju u Rzymian *Regulusa* wyſłali, lecz z inną cale myślą *Regulus* pojachał. Zamiaſt tego coby miał wypełnić ſwe Poſelſtwo, ſtarał ſię dowieść Senatowi: że jego przegrana, małey jeſt wagi, że zwycięſtwo ktore nad nim odnieśli Kartagińczykowie, ſzczęśliwſzemi nieprzyjacioł nieuczyniło, i że nic łacnieyſzego niemaſz, jako ich podbić, do ſkutku przywodząc jego zamyſły.

Senat Rzymſki barziey chciwością uwiedziony, niż przezornością obdarzony, przyſtał chętnie do zdania, ktore ſię z ich zgadzało żądzą, zamiaſt ze-

re de continuer la guerre avec plus de vigueur qu'auparavant. Comme Régulus n'avoit été envoyé à Rome que sur sa parole d'honneur qu'il reviendroit se constituer prisonnier à Cartage en cas que la paix ne se fit pas, il ne balança pas à venir se remettre au pouvoir de ses ennemis. Ni les pleurs de sa femme, de ses enfans, de ses proches, ni les instances de ses amis ne purent l'obliger à frauder sa parole: car par la connoîssance qu'ils voient du caractére des Cartaginois ils prévoyoient ce qui arriva. Ces féroces Républicains en effet, outrés de colére d'avoir été joués de la sorte, se portérent envers ce grand homme à des extrémités dont la seule idée fait horreur. Régulus fut enfermé dans un tonneau armé de pointes qui lui entroient fort-avant dans la chair au moindre mouvement; on lui coupa les paupiéres

zwolenia na pokoy chwalebny, poſtanowił prowadzić Woynę, z większą niż pierwiey żwawością. Ponieważ zaś *Regulus* był wysłany na ſamym tylko przyrzeczeniu pod podczciwością, że powróci znowu, jako niewolnik do Kartaginy, jeśliby pokoy niezoſtał zawarty, nie wahał ſię cale myślą względem oddania ſię w ręce nieprzyjacielſkie. Ani płacz i łzy Zony jego, dzieci, i powinowatych, ani prożby przyjacioł, namówić go niemogły, aby ſię wiernym nieſtawił w słowie, chociaż pogotowiu, znając przymioty Kartagińczykow, przeyrzał to, co ſię na nim potym zyściło. Gniewem zapaleni Kartagińczykowie, widząc ſię bydź w nadziei omylonemi, poſtąpili z wielkim Mężem tym ſpoſobem, ktorego ſamo wſpomnienie, ſtrachem przeraża. Zamkneli *Reguluſa* w beczce, oſtremi nabi-

pour l'empêcher de dormir; & pendant tout le tems qu'il vécût dans cet affreux état, il fut exposé aux insultes & aux fureurs d'une populace irritée. Le Romain souffrit le supplice avec une constance qui lui fait plus d'honneur que ses victoires; il mourut martyr de l'amour de sa Patrie: amour qu'il porta jusqu'à la férocité. Ses compatriotes honorérent ses mânes de leurs regrets: ils ne s'en tinrent pas à ces marques stériles de reconnoîssance; ils soulagérent sa veuve & ses enfans, & leur remirent entre les mains des prisonniers des plus grandes Maisons de Cartage, pour user de représailles.

tey gwozdziami, które, gdy się cokolwiek poruszył, głęboko ciało jego przeszywały, oderzneli mu powieki, aby spać niemógł, i przez cały czas w tym okropnym stanie zostając, wydany był na urągania, i naśmiewiska, zajadłego Pospólstwa. Rzymianin wytrzymał karę, statecznym umysłem, co mu więcey sławy, niż same zwycięstwy przyniosło; umarł jako męczennik, z miłości ku swey Oyczyźnie, z którey się na zajadłość okrutnikow dobrowolnie wydał. Wspoł Obywatele, żalem swoim czcili wielkość duszy jego, a nieprzestając na samey tylko bezskuteczney wdzięczności, politowaniem okazaney, wspomagali owdowiałą żonę, i dzieci, i onych odesłali do niewolnikow swoich, z naywyższych Familii Kartagińskich pochodzących, aby krzywdy swoiey na nich dochodzili.

La guerre continua avec un acharnement mutuel qui égaloit l'ambition d'une part, & la crainte que l'autre avoit de faire une paix honteuſe. Tous les efforts ſe tournérent vers la Sicile où les Cartaginois, malgré leurs pertes multipliées ſe maintenoient toujours par la poſſeſſion de limportante place de Lylibée. L'une & l'autre Nation s'attachérent ou à la conquête, ou à la conſervation de cette Ville. Imilcon, Officier d'une bravoure & d'une habileté reconnues, en étoit Gouverneur: avec ſa Garniſon il livra pluſieurs combats aux Romains, & plus d'une fois les mit en déroute. Ceux-ci s'opiniâtrant à ſe rendre maîtres de la place, & jugeant qu'ils n'y réuſſiroient pas, à moins d'etre maîtres de la Mer, mirent une puiſſante Flotte ſur pié: mais elle fut battue & perſque toute priſe par Annibal. Une autre Flotte fut accueillie d'une furieuſe tempête

Woyna z obu ſtron znowu rozpoczęła ſię, z zajadłością, która wyrównywała i chciwości jedney, i bojazni zawarcia ſromotnego pokoju, drugiey ſtrony. Wſzyſtkie ſiły obrócone zoſtały na Sycylią, gdzie ſię Kartagińczykowie, mimo kilkakrotną przegranę utrzymywali mając znaczną Fortecę w *Lilibii.* Oba Narody uſiłowały albo pod moc ſwą podbić to Miaſto, albo w perzynę obrócić. *Imilcon* Officier męſtwa rzadkiego, i z biegłości w ſztuce Zołnierſkiey doznany był onego Gubernatorem: z Garnizonem ſwoim wiele z Rzymianami ſtoczył potyczek, i częſtokroć ich poraził. Rzymianie uſadziwſzy ſię na opanowanie fortecy, wiedząc że tego inaczey nie dokażą, chyba wprzód opanowawſzy morze, wyſtawili wielką Flottę, lecz ta zbita i wniewolą zabrana przez *Annibala.* Druga zaś od nawałności Morſkich pochłonio-

& ſubmergée. Enfin le Conſul Lutatius, plus heureux que ſon Prédéceſſeur, remporta une victoire complète ſur l'Amiral Hannon, & déconcerta tous les projets de Cartage. Les Troupes de cette République étoient en plus mauvais état que jamais; elles n'avoient point de confiance dans leurs Chefs, & ne servoient ni par gloire, ni par amour de la Patrie. Des Mercénaires en général ne ſe conduiſent jamais par ſentimens, ſont mauvais Soldats, & ne comptent pour rien la gloire & la felicité d'une Patrie qui leur eſt étrangère.

Le Sénat de Cartage ne ſachant par quel moyen rétablir les choſes, jeta les yeux ſur Amilcar Barca Chef de la Maiſon des Annibals & des Aſdrubals, & de la faction qui de ſon nom portoit celui de Barcine. Ce choix auroit dû être fait

na została. Nakoniec *Lictatius* Konsul, szczęśliwszy niż onego poprzednik, odniosł zupełne zwycięstwo nad Hetmanem *Hannonem*, i pomieszał wszystkie zamysły Kartaginczykow. Woysko tey Rzeczypospolitey w nayokropnieyszym nad wszystkie czasy zostawało stanie; żadney w Hetmanach swoich niepokładało ufności, i żołd swoy ani z miłości sławy, ani z miłości ku Oyczyźnie, odprawowało; najemnicy bowiem pospolicie, nigdy się nieuwodzą wspaniałością umysłu, są pierzchliwemi Zołnierzami, i za nic mają sławę lub uszczęśliwienie cudzey Oyczyzny.

Senat zatym Kartaginski nieupatrując żadnych srzodkow do naprawienia swey rzeczy obrócił oczy na *Amilkara Barkę*, Wodza Domu *Annibalow i Azdrubalow*, oraz spisku, który od Imienia jego nazywał się *Barcenskim*.

quelques années plutôt; & la fortune auroit changé de Parti. Les belles actions de Barca ne firent que reculer la perte de Lylibée, & à le faire admirer des Romains eux-mêmes: il servit utilement sa Patrie jusqu'a ce qu'enfin déterminée à la paix, elle le chargea d'en traiter avec Lubtius Plénipotentiaire de sa République à cet égard.

Conséquemment au Traité qui fut conclu entre ces deux Généraux, les Carthaginois consentirent à évacuer toutes les Places qu'ils possédoient en Sicile; ils rennonçoient à toute entreprise sur cette île qui leur avoit coûté des torrens de sang & avant & pendant cette guerre qui avoit duré 24. ans, & s'obligérent à indemniser les Romains de leurs frais pour la somme de deux millions d'écus.

Obranie to gdyby było uczynione kilko laty przed tym, ſpiſek by zaſpokojony zoſtał. *Barka* chwalebnemi działami ſwemi to tylko wſkurał, że utraconą Lilibią pozyſkał, i że Rzymianie ſami męſtwu ſię jego dziwowali. Służył z korzyścią ſwey Oyczyźnie póty, pòki ſkłoniwſzy ſię do zawarcia pokoju, nie źleciła mu ułożenia traktatu, z *Lutuciuſzem* Plenipotentem ſwey Rzeczypoſpolitey, w naſtępujących punktach.

Iż Kartagińczykowie mocą zawartego Traktatu między temi dwóma Hetmanami, zezwalają na uſtąpienie z wſzyſtkich Miaſt Sycyliiſkich: oddają także wyſep, który im tak wiele potokow krwi i przed, i podczas tey woyny, trwaiącey przez lat dwadzieścia cztery, koſztowała, obowiązują ſię oraz nadgrodzić Rzymianom koſzta wojenne, wypłacając im dwa miliony

La léſion étoit manifeſte, puiſque les Cartaginois avoient la juſtice de leur côté. Ces ſuccés durent apprendre au reſte du Monde ce qu'il avoit à craindre d'une Puiſſance ſi entreprenante, ſi hardie & ſi conſtamment heureuſe.

Un nouvel orage ſe préparoit & ſe formoit contre Cartage, & lui venoit d'une main qu'elle ſembloit ne devoir pas appréhender. Elle n'avoit combattu que par les bras des Etrangers; & ſes défenſeurs devinrent ſes plus formidables ennemis.

Amilcar & Giſgon, afin de prévenir toute ſédition & complot de la part des Troupes mercénaires qu'ils licencioient à la paix, les avoient renvoyées à Car-

Talarow krzywda Kartagińczykow była jawna, gdyż oni ſprawiedliwą z ſwey ſtrony do woyny mieli przyczynę; lecz z tego powodzenia Rzymian, nauczyć ſię powinne były wſzyſtkie Narody, czego ſię obawiać miały od potęgi tak mocney, tak bitney, i tak jednoſtaynie ſzczęśliwey.

Nowa nawałność gotowała ſię i wzruſzała ſię na Kartagińczykow, i pozoſtałana na nich z tey ſtrony, na którą zda ſię że i dbać niepowinni byli. Kartagina wiodła Woynę za pomocą Woyſk Cudzoziemſkich, a ci jey obrońcy, ſtali ſię nayſtraſzliwſzemi potym nieprzyjaciołami.

Amilkar z Giſgonem zabiegając ſpiſkom i buntom w Woyſku najemniczym, które rozpuſzczał, odeſłał je pod konwojem ſwey piechoty do Kartaginy, aby

tage par Pelotons, pour que le Sénat leur payant en détail leur folde, ces Etrangers s'en retournaffent chacun dans leurs Pays, fans fe mutiner. Cette conduite étoit prudente; mais à Cartage on en tint une diametralement oppofée, par une fauffe économie, par un vil intérêt, qui ne s'attachent qu'au préfent, fans prévoir les conféquences de l'avenir. Les Sénateurs Cartaginois jugérent qu'il faloit attendre que ces Mercénaires fuffent tous arrivés, efpérant qu'alors on pouroit aifément obtenir d'eux une diminution dans leurs demandes. Ils les envoyérent donc, fucceffivement à mefure qu'ils arrivoient de Sicile, dans l'ile de Ricca fitué à peu de diftance de Cartage.

Parmi ces Mercénaires étoient deux hommes également dangereux par leur génie factieux, par leur audace, & qu'u-

odebrawſzy od Senatu żołd należyty, każdy ſpokoynie powrócił do ſwey Oyczyzny. Poſtępek ten był roſtropny, lecz na proſt przeciwny zdaniu Kartagińczykow, trzymających ſię złey Ekonomiki, i podłego intereſſu, dla którego na przytomne tylko poglądali rzeczy, bez względu na przyſzłe ſkutki, wyniknąć mogące. Senat Kartagińſki oſądził zatrzymać ſię z płacą pokiby ſię wſzyſcy nie zebrali Zołnierze, ſpodziewając ſię że na tenczas łacno wyjedna u nich umnieyſzenie zapłaty, którey domagali ſię. Y tym czaſem wyſyłał wſzyſtkich przychodzących, na Wyſep *Sicca*, niedaleko Kartaginy leżący.

Po między tym najemniczym Woyſkiem, było dwóch Ludzi, równie ſzkodliwych, dla ſpoſobnego do

ne longue ſuite de crimes avoient rendu capables de tout oſer & de tout entreprendre. Ces deux ſcélérats étoient de différente Nation: l'un d'eux, Spendius, étoit un Eſclave Italien échapé de Capoue ; l'autre, Africain, nommé Matchos: unis par le crime, par des intérêts communs, par ambition, par fureur, ils firent ſervir à leur élévation les fâcheuſes conjonctures où ſe trouvoit la République qui les avoit engagés, & la diſpoſition générale des Mercénaires & tous également irrités. Il ne leur fut pas difficile d'agirir par leurs diſcours, les eſprits déja mécontens, de ſouffler la diſcorde dans les cœurs, & de perſuader à ces hommes groſſiers & barbares, qu' ils pourojent & devoient même ſe payer par leurs propres mains. Leur nombre étoit formidable; il paſſoit quarante mille combattans; c' étoit un mêlange de Gau-

zdrady umyſłu, i zuchwałości, którzy w wielkie zabrnąwſzy zbrodnie, na wſzyſtko złe odważyć ſię i wſzyſtko przedſięwziąć gotowi byli. Rzeczeni złoczyńce różnego byli Narodu. Jeden znich *Spendius* był niewolnikiem Włoſkim, który uſzedł z Kapuy. Drugi *Matos* Afrykanin. Oba jednomyślnie złączeni z ſobą przez zbrodnie, intereſs ſpolny, chciwość i zapalczywość, użyli za ſrzodek do wywyżſzenia ſiebie nieſzczęśliwych okoliczności Rzeczypoſpolitey, (do którey byli zaciągnieni) i żądz powſzechnych całego najemniczego Woyſka. Nietrudno im było wzburzyć przez ſwe namowy, umyſły już rozjątrzone, nie trudno było zaſiać w ſercach niezgodę i wmówić w tych Barbarzyńcow, że mogą i powinni ſą nawet własnemi rękoma ſobie żołd należący wypłacić. Liczba ich była zna-

lois, d'Espagnols, de Sardiots, de Liguriens & d'Africains, parlant chacun une langue que les autres ne comprenoient pas; ce qui augmentoit le tumulte & la confusion.

Le Sénat apprenant ce qui se passoit dans l'ile de Sicca, connut, mais trop tard, l'imprudence de son procédé: il envoya Gisgon aux séditieux dont il étoit aimé & estimé, croyant qu'un Personnage si respectable les feroit rentrer dans le devoir. Mais il n'étoit plus tems: Gisgon fut arrêté par ces furieux, & mis aux fers: ils partirent de Sicca, se répandirent dans la campagne, ravagérent tout par le fer & par le feu. Les Villes tributaires de Cartage se déclarérent en faveur des Rebelles: elles avoient été ac-

czna; wynoſiła na czterdzieści tyſięcy Zołnierzy, woyſko całe ſkładało ſię z Gallow, Hiſzpanow, Sardyńczykow, Ligurczykow, i Afrykanow, każdy znich innym rozmawiał językiem, co też pomagało do większych rozruchow i zamieſzania.

Senat dowiedziawſzy ſię co ſię działo na Wyſpie *Sicca*, poznał, lecz poźno ſwoy niebaczny poſtępek, wyſłał na tychmiaſt do zbuntowanych *Giſgona* którego oni kochali, i ſzacowali, rozumiejąc: że Oſoba tak poważna, ukoi roziątrzone umyſły. Ale próżno, buntownicy *Giſgona.* do więzienia wtrącili, wyſzli z Wyſpy *Sicca*, rozłożyli ſię obozem w polu, ogniem i mieczem wſzyſtko puſtoſzyli. Miaſta Hołdownicze, które Kartagińczykowie, podczas Woyny, podatkami niezmiernemi uci-

cablées de rudes impôts pendant la guerre; & on les avoit exigés avec une dureté inouie. Les Péres de famille avoient été mis en priſon pour n'avoir pu ſatisfaire aux Collecteurs de l'Etat. Les enfans abandonnés à leur miſére traînoient une vie languiſſante, & nourriſſoient dans le cœur un déſeſpoir qui n'attendoit qu'une occaſion pour éclater avec avantage.

Une conſpiration ſi générale fit trembler Cartage ſur ſes fondemens: elle eut rceours à ſes ſacrifices cruels & impies; elle employa les priéres, les larmes & toutes les marques d'une extrême foîbleſſe pour déſarmer des hommes implacables. L'inutilité de toutes ſes démarches, ſes pertes réitérées l'obligérent à remettre ſes intérêts entre les mains d'Amilcar Barca: il étoit ſans contredit le plus grand Capitaine comme le plus ha-

ſkali, i z nieſłychanym okrucieńſtwem one wybierali, a Goſpodarzow niezdolnych do opłacenia ſię w niewolę brali z buntownikami złączyły ſię. Dzieci oſierocone, w oſtatniey żyjąc nędzy, i roſpacz w ſercu warząc, czekały tylko ſpoſobney okoliczności, do okazania jey z pożytkiem.

Spiſek tak powſzechny, z gruntu wzruſzył Kartaginę. Udała ſię do ſwych okrutnych, i bezbożnych ofiar, użyła modlitw, łeż (i tego wſzyſtkiego, do czego przywodzi bojaźń oſtatniego ſpuſtoſzenia) na oddalenie od ſiebie nie przebłaganych nieprzyjacioł. Lecz gdy ſię wſzyſtko nadało bezſkutecznie, a zguba coraz ſię zbliżała, przymuſzeni zoſtali do polecenia ſwego intereſſu *Amilkarowi Barce*. Był on prawdziwie

bile Négotiateur de ſon Siécle: quoiqu'il fût trés mécontent du peu dégard que le Sénat avoit eu pour ſes diſpoſitions, il n'écouta que les ſentimens d'un bon Citoyen touché des malheurs de ſa Patrie. C'eſt en pareil cas qu'un grand homme ſait ſe montrer véritablement grand.

Les Mercénaires étoient partagés en deux Corps également conſidérables: Spendius ravageoit les côtes; & Mathos pénétroit dans les terres: Annibal commandoit contre celui-là; & Amilcar eut ſon départament contre celui-ci. On vit alors la différence qu'on doit mettre entre une multitude d'hommes qui agiſſent ſans principes, & une petite Armée commandée par un Chef intelligent: A-

owych czafow równie Zołnierzem, jako Miniſtrem nayſprawnieyſzym; i lubo mu ſię to wielce nie podobało, że Senat mały miał wzgląd na jego zdania, uſłuchał go jednak, idąc za maxymą dobrych Obywatelow, przerażonych nieſzczęśliwością własney Oyczyzny. Takowe to okoliczności, dają niezawodne dowody, wſpaniałego umyſłu, i w nich ſię wielkość duſzy człowieka ukazuje.

Woyſko najemnicze na dwie części równie znaczne podzieliło ſię: *Spendius* Morzem, *Mathos* lądem plądrował. Przeciw tamtemu wyſzedł z woyſkiem *Annibal*, przeciw temu *Amilkar*. Tu ſię ukazała różnica między licznym Woyſkiem bez porządku zoſtaiącym, i małą garſtką Zołnierzy, przez roſtropnego rządzonych Hetmana. *Amilkar* poſtanowił zwyciężyć buntownikow; i

milcar ſe propoſa d'enfermer les Rebelles, & y réuſſit de maniére qu'il les obligea de ſe rendre à diſcrétion.

Il ne fut pas ſi aiſé de réduire Spendius: Annibal que la République avoit chargé de le combattre, regardant la victoire que ſon Collégue venoit de remporter, comme la fin de la guerre, crut pouvoir en négliger les uſages, & vivre dans une parfaite ſécurité, & dans les plaſirs. Spendius bien-inſtruit par ſes Eſpions du déſordre qui régnoit dans cette Armée, l'attaqua dans le tems qu'elle s'y attendoit le moins, la ſurprit & la défit entiérement. Annibal lui-même fut du nombre des priſoniers: les Rebelles ſe portérent à ſon égard à des cruautés inouies. Il ſembloit que de part & d'autre on ſe diſputât à qui paroîtroit plus barbare. Bientôt la République fut toute en pleurs, en allarmes & en confuſion:

ſkutkiem to okazał, tak dalece że ſię poddać onemu muſieli.

Trudniey było uſpokoić *Spendiuſa Annibalowi*, którego Rzecz-Poſpolita wyprawiła na onego zwojowanie, *Annibal*, poglądaiąc na zwycięſtwo ſwego Towarzyſza, jako na koniec Woyny zaniedbał korzyści, którą mogł odnieść przez wojowanie, i żył w zupełnym beſpieczeńſtwie. *Spendius* dowiedziawſzy ſię od ſwych ſzpiegow, o nieporządku, który ſię w tym Woyſku zawierał, napadł nań w ten czas, gdy ſię naymniey nieſpodziewali; zbił do ſzczętu, i *Annibala* między innemi, zabrał w niewolę. Buntownicy nieſłychane nad nim wywierali okrucieńſtwo, i trudno było rozſądzić, która ſtrona w nieludzkości przewyżſzyła. Wkrótce, cała Rzeczpoſpolita trwogą, pła-

on y craignoit à chaque inſtant d'y voir les Rebelles aux piés des murs, & de devenir la proie des ſéditieux.

Le Sénat envoya ordre à Amilcar Barca de venir inceſſament au ſecours de la Patrie avec l'Armée qu'il avoit ſous ſes ordres. En même tems Hanon en aſſembloit une ſous les murs de Cartage méme. Ces deux Généraux devoient commander enſemble contre Spendius. Quoiqu'ennemis irréconciliables, puisqu'ils étoient Chefs de deux factions opposées, le Sénat ſe flata qu'oubliant leurs animoſités particuliéres, ils n'enviſageroient que le Bien public. Ils y conſentirent, s'embraſſérent; & d'un commun accord ils prirent de juſtes meſures pour affranchir l'Etat de calamités ſous leſquelles il gémiſſoit. Spendius ne put tenir long tems contre deux Capitaines ſi ex-

czem, i ftrachem napełniona zoftała. Obawiali fię każdego czafu, áby buntownikow na murach Miafta niepoftrzegli, i na łup zajadłości ich nie pofzli.

Senat rozkazał *Amilkarowi Barce* aby bez zwłoki przybył na pomoc Oyczyznie z Woyfkiem, ktore miał pod fwą komędą. Tegoż czafu *Hannon* fwe ufzykował Woyfko po za murami famey Kartaginy. Oba ci Hetmani lubo nie przejednani z fobą nieprzyjaciele, jako głowy przeciwnych fobie fpifkow, fpolnie przeciw *Spendiufowi* czynili. Senat fię ciefzył: iż oni, zapomniawfzy na fzczegulne rofterki, za cel jedyny ftarania fwojego mieli dobro powfzechne. Zgadzali fię z fobą, na znak przyjaźni, obłapiali fię, i fpolną ugodą, pilnie myślili o uwolnieniu Oyczyzny od niefzczęśliwości, pod ktorą jęczała. *Spendius* dwom Hetmanom tak doświad-

périmentés à la tête d'une Armée aguerrie: il fut défait & pris; & après avoir orné le triomphe des Vainqueurs, il fut mis en croix. Ainſi finit la Guerre des Mercénaires.

Les ſuccès trop conſtans qu'ils avoient eus, inſpira la même audace à leurs camarades de l'ile de Sardaigne: ceux-ci ſe révoltérent, & firent ſoulever tout le Pays contre les Cartaginois. Pour plus grande ſureté, ils implorérent la protection des Romains, qui la leur accordérent, & firent tous les préparatifs pour les défendre contre leurs anciens Maîtres. Y eut-il jamais d'injuſtice plus criante! Les Cartaginois trop épuiſés pour commencer une nouvelle guerre, conſentirent à perdre la Sardaigne, & a payer, douze cents mille écus, aux Romains pour les frais qu'ils avoient faits.

czonym, i Woyſko bitne mającym, długo ſię opierać niemógł. Zbity zoſtał, i w niewolą zabrany, a na koniec po tryumfie zwycięzcow, na ſzubienicy obwieſzony. Tak ſię zakończyła Woyna z najemniczym woyſkiem.

Powodzenie dobre które one odnoſiły, pobudziło do teyże zuchwałości ich ſąſiadow, na Wyſpie Sardynii oſiadłych. Ci rokoſz podnieśli, i wſzyſtkie kraje przeciw Kartaginczykom zbuntowali. Dla większego zaś ſiebie ubeſpieczenia, proſili o pomoc Rzymian, którą im przyrzekli, i wſzyſtkie przygotowania uczynili do bronienia, na przeciw dawnym ich Panom. A możeſzże ſię wynaleść większa nieſprawiedliwość! Kartagińczykowie na ſiłach oſłabieni, nie mogąc nowey roſpocząć woyny, zezwolili na utracenie Sardynij, i na zapłacenie Rzymianom za podięte koſzta tyſiąc dwie-

La paix ne fut pas plutôt rétablie par la défaite des révoltés, que le Sénat de Cartage tourna toutes ſes vues du côté de la Numidie & de l'Eſpagne: Barca fut chargé de la guerre dans la priemiére, & la termina glorieuſement. Aſdrubal ſon gendre commença celle d'Eſpagne, & nn'y réuſſit pas moins. Divers Peuples belliqueux ſe ſoumirent à la Rèpublique; & Cartagéne Ville encore aujourd'hui célébre & opulente, lui doit ſa fondation en l'honneur de Cartage. Ces deux Chefs unis de ſentiments, ſervirent leur Patrie avec zêle & diſtinction: Amilcar perdit la vie en combattant courageuſement; il laiſſa un grand nom, & de grandes vertus pour exemple à ſon fils ſurnommé le Grand Annibal, dont les exploits immortels font le déſeſpoir des plus grands Généraux, & l'admiration de tous les Siécles.

ście talentow; to jeſt: milion dwakroć ſto tyſięcy talarow. Pokoy jednak nie wprzód ſtanął, aż przez zbicie buntownikow, aż ſię Kartagińczykowie wojenną obrocili ręką ku ſtronom Numidyi, i Hiſzpanii. *Barka* wiodł Woynę w Numidyi, i onę chwalebnie zakończył. *Aſdrubal* Zięć jego w Hiſzpanij, i jemu ſię też nie mniey powiodło. Różne bitne Narody poddały ſię tey Rzeczy-Poſpolitey, która zbudowała Kartagenę Miaſto po dziśdzień ſławne, dla bogactw i doſtatkow. Ci dway Hetmani jednomyślnie czyniąc, gorliwie i wſpaniale ſłużyli ſwey Oyczyźnie. *Amilkar* ſtracił życie w mężnym potykaniu ſię; zoſtawił wielką ſławę, oraz rozmaite cnoty, za przykład Synowi ſwojemu, Wielkiemu *Annibalowi*, którego dzieła Rycerſkie, nieśmiertelney pamięci godne, naywalnieyſzym Hetmanom do wykonania niepodobne zdaią ſię, i światu całemu podziwienie ſprawują.

Ce n'étoit que malgré lui, & pour l'intérêt de l'Etat, qu' Amilcar avoit fait la derniére paix avec les Romains, & qu'il avoit dissimulé l'invasion de la Sardaigne contre le droit des gens: son intention étoit de leur déclarer la Guerre, sitôt que les affaires de la République auroient été rétablies: il fut prévenu par la mort. Ce soin fut dévolu à son fils, qu'il rendit dépositaire de ses derniéres volontés; & il ne pouvoit s'adresser mieux. Ce jeune homme n'étant encore âgé que de neuf ans, avoit juré aux piés des autels une haîne implacable aux Romains; & jamais vœu ne fut plus ponctuellement accompli. Hannon s'opposa de tout son pouvoir à ce qu' Annibal allât joindre son pére; il prévoyoit les suites de cette réunion: mais la Faction contraire l'ayant emporté, le jeune Annibal eut permission de se rendre en

Amilkar przeciw chęci własney, dla dobra tylko szczegulnie Oyczyzny, zawarł ostatni pokoy z Rzymianami, i dopuścił wtargnąć do Sardynij, przeciw prawom Narodowym. Miał przedsięwzięcie wypowiedzieć im woynę na tychmiast, skoroby się cokolwiek interessa Oyczyzny zaspokoiły, lecz śmierć zamysły jego przerwała. Dokonanie przedsięwzięciow Oyca, spadkiem dostało się Synowi, ktorego ostatniey woli swojey wykonaczem uczynił; jakoż lepiey się nadać niemogło. Młodzieniaszek ten, niemając więcey nad lad dziewięć, przysiągł przy podnożku Ołtarza; że nienawiścią nieprzebłaganą Rzymian prześladować będzie; i skutkiem należycie tę wypełnił przysięgę. *Hannon* całym się sobą sprzeciwił temu, że *Annibal* przedsiębrał zamysły Oyca do skutku przywodzić przeyrzał

Eſpagne.

On appercevoit dans ce jeune homme un eſprit vif, délié, laborieux & capable des plus hardies entrepriſes. Dès ſa plus tendre jenueſſe, il s'étoit accoutumé aux plus durs exercices; & le camp lui avoit ſervi de berceau. Son ardeur pour ſe former & pour s'inſtruire étoit infatigable. Ses plaiſirs conſiſtoient à monter à cheval, à faire des armes & à s'aquiter avec adreſſe de toutes les plus pénibles fonctions. Aux qualités d'un Soldat il ſut joindre celles d'un Général: il les apprit ſous ſon oncle Aſdrubal; & en cette partie, on peut dire qu'il ſurpaſſa ſes Maîtres. Bientôt il devint l'idole de toute l'Armée: on connoît peu

bowiem, jakie ztąd wynikną ſkutki: lecz gdy przeciwna temu ſtrona górę wzieła młodemu Annibalowi dozwolono udać ſię do Hiſzpanij.

Widać było w tym Młodzieńcu rozum byſtry, pracowity, i ſpoſobny do dzieł naywſpanialſzych. Od dziecińſtwa przyzwyczaił ſię do przełamywania rzeczy naytrudnieyſzych, i Oboz był dlań kolebką. Chęć nauczenia ſię ſztuki żołnierſkiey, miał nieſpracowaną. Za naywiękſzą poczytał rozrywkę ſiadać na koń, ćwiczyć ſię w nauce Rycerſkiey, i pełnić ochoczo wſzyſtkie by nayprzykrzeyſze powinności. Obowiązki proſtego Zołdaka, umiał połączyć z obowiązkami Hetmana: nauczył ſię onych pod ſwym Stryjem *Azdrubalem*, i w tey rzeczy mówić można: że ſwych przechodził Nauczycielow.

de Généraux qui aient autant été aimés que lui.

A ces éminentes qualités Annibal avoit ſu allier le rare talent de manier les eſprits: auſſi rompu dans ces ſortes d'affaires, que le plus ruſé Négociateur, il avoit l'art, contre la coutume de ſes compatriotes, de gâgner la confiance & l'eſtime des Peuples, & de ſe les attacher inviolablement. Sa généroſité ne contribua pas médiocrement à lui concilier l'amour de ſes Soldats: il ne ſe réſervoit que la gloire des affaires & des entrepriſes, & il en abandonnoit le fruit a ceux qui partageoient le péril avec lui. N'ayant rien de commun avec ſes compatriotes en avarice & en cupidité, le plaiſir de faire du mal aux Romains feſoit toute ſon ambition. C'eſtlà la ſource qui a fait naître ces événemens mémorables

Wkrótce stał się celem miłości u całego Woyska: jakoż mało było takich Hetmanow, którychby równie jak jego kochano.

Z temi wysokiemi przymiotami, potrafił Annibal łączyć rzadki cale talent pozyskiwania affektu ku sobie: rostargniony tak licznemi interessami, umiał zjednać przeciw zwyczajowi swych wspołobywatelow, ufność i poszanowanie pospólstwa, i że się z nim jednomyślnie łączyli. Wspaniałość umysłu, wielce mu pomagała do nabycia miłości u Woyska: sobie tylko sławę z dzieł, które przedsiębrał, zostawował, pożytek zaś wszelki składał na tych, którzy się z nim zarówno na niebespieczeństwo narażali. Niemając nic spólnego z swemi spółZiomkami, co do łakomstwa, i chciwości, całą chciwość na tym zakładał, aby Rzymian prześladował. Z tego to

qui ont si long-tems balancé le destin de Rome: il sembloit être le réparateur & le vengeur des torts que le Monde avoit reçus de ces insatiables Conquérans.

Avant que de commencer la Guerre contre les Romains, Annibal résolut de s'assurer de la partie Orientale de l'Espagne, & d'y établir d'imenses magasins de vivres & d'armes. Il soumit par force ou par adresse tous les Peuples dont le voisinage pouvoit inquiéter les Provinces Cartaginoises: sous prétexte d'honneur, il emmena avec lui les enfans des premiers Citoyens des Villes & des Souverains du Pays. Son Armée étoit de cent cinquante mille combattans à piés, & de plus de vingt mille chevaux Numides; tous gens d'élite & coura-

zrzódła wypłyneły wiekopomne przypadki, które przez czas długi los Rzymu w zawieſzeniu trzymały: zdał ſię on bydź naprawcą i zemścicielem, krzywd które świat poniosł od tych nienaſyconych wojownikow.

Annibal nim zaczoł woynę z Rzymianami, umyślił ubeſpieczyć ſobie część Hiſzpanij na wſchodzie leżącą i tam przygotować żywność z znaczną ammunicią. Już mocą, już ſpoſobami ludzkości, pozyſkał wſzyſtkie kraje pobliżſze, któreby mogły napaſtować. Prowincie do Kartaginy należące; i pod pokrywką wdzięczności, brał do ſiebie Synow przednieyſzych Miaſt Obywatelow, i Panow podbitego kraju. Woyſko jego ſkładało ſię z ſtu pięćdzieſiąt tyſięcy piechoty, i więcey niż z dwudzieſtu tyſięcy jazdy Numidyiczykow, wybornego i bitnego Zołnierza,

geux, qui ne demandoient que le combat.

La Faction Barcine préparoit insensiblement les esprits à la Guerre, en soufflant la haîne, & en décriant la conduite des Romains. La Paix avoit remis les affaires de Cartage; & la vengeance animoit ses Citoyens: il ne leur faloit qu'un prétexte pour rependre les armes; & leur Général ne fut pas long-tems à le faire maître.

Sagunte Ville d'Espagne, riche, forte, peuplée, & amie des Romains, essaya les premiéres armes de ce Héros: il avoit, ou croyoit avoir de bonnes raisons pour s'en rendre maître. Il anima ses Troupes par le'spérance d'un riche butin, & par les exemples d'intrépidité qu'il leur donna. L'opiniâtre défense des assiégés ne fut pas capable de rebuter ce

którzy niczego barziey nieoczekiwali, jako potyczki.

Spiſek *Barceńſki* przygotowywał nieznacznie umyſły do Woyny, wzbudzając nienawiść, i ganiąc poſtępek Rzymian. Pokoy przywrócił znowu ſiły Kartagińczykom, a pomſta podſzczuwała obywatelow; niedoſtawało im tylko jakiego pozoru do ujęcia ſię na nowo broni: lecz Hetman ich wkrótce im podał okoliczność.

Saguntus Miaſto Hiſzpańſkie bogate, mocne, i ludne, przyjazne Rzymianom, doświadczyło na ſobie naypierwey broni tego Rycerza. Miał, czyli mniemał mieć ſłuſzne przyczyny, do onego podbicia. Woyſko ſwe zachęcał nadzieją bogatych łupow, i przykładem nieuſtraſzonego ſerca, który z ſiebie dawał. Uporne bronienie ſię oblężonych, nie-

jeune courage: toute leur ressource étoit dans Rome: ils y députérent pour en obtenir de puissans secours. Les Romains ne connoîssoient point ce nouvel ennemi: ils crurent sauver leur Alliée par une simple Ambassade; & que le seul nom Romain en imposeroit au Cartaginois. Il reçut les Ambassadeurs dans son camp; & après bien des conférences inutiles, il leur déclara que c'étoit à Cartage qu'il faloit s'adresser; qu'il n'étoit que le Lieutenant de sa République; & qu'au premier ordre quil en recevroit, il leveroit incontinent le siége. Tout cela n'étoit que pour gâgner du temsil faloit à Sagunte des Légions & nondes Ambassadeurs: cette malheureuse ville étoit près de devenir la victime de sa fidélité.

mogło odſtraſzyć młodego Rycerza: jedyna ich nadzieja była w Rzymie: wyſłali tam Posłow z prozbą o pomoc. Rzymianie niepoznawając cale tego nowego nieprzyjaciela: Rozumieli że ſprzymierzonych oſwobodzą od oblężenia, przez ſame tylko Posłow wyſłanie, i że ſamo Imie Rzymianina, od przedſięwziętych zamysłow Kartageńczykow odwiedzie. Przyjoł *Annibal* Posłow do ſwego obozu, i po długich a nieſkutecznych naradzeniach ſię oświadczył im że z tym ſię do Kartaginy udać mają, ponieważ on jeſt tylko wykonywaczem jey woli; i ſkoroby od ſwey Rzeczypoſpolitey otrzymał rozkaz, natychmiaſt odſtąpi od oblężenia. Z tego wſzyſtkiego to ſię tylko zawiązało, że ſię nieco przewlekło: Woyſko do Saguntum, nie Posłow wyſłać trzeba było: Miaſto to nieſzczęśliwe, ledwie ſię nie ſtało ofiarą ſwey wierności.

Les Ambaſſadeurs Romains ſe rendirent donc à Cartage; introduits dans le Sénat, ils demandérent qu'on les ſatisfit ſur deux chefs 1mo. que le ſiége de Sagunte fût levé; 2do. qu'on leur livrât le jeune Annibal. La Faction Hannonienne fit tous ſes efforts pour qu'on accédât à ces demandes; mais elle n'étoit pas la plus forte dans le Sénat; tout s'y décidoit ſelon les vues de la Faction Barcine. Alors un des Ambaſſadeurs Romains ayant relevé & plié le pan de ſa robe dit: Je vous apporte, Meſſieurs, la paix ou la guerre, c'eſt à vous de choiſir: Eh bien la guerre ſoit! dit un Sénateur; & telle fut la déclaration qui précéda la ſeconde Guerre Punique.

Posłowie Rzymſcy udali ſię do Kartaginy; wprowadzeni do Senatu, o dwie proſili rzeczy, 1mo. Aby *Sagunt* od oblężenia wolne zoſtało. 2*do*. Aby im oddali młodego Annibala. Strona Hannonienſka, wſzelkiemi ſiłami oto ſię ſtarała: aby Senat na obie rzeczy pozwolił, lecz nic niewſkurała; wſzyſtko ſię uſtanowiło] podług rady tych, co byli z ſtrony ſpiſku Barceńſkiego. Na tenczas, jeden z Posłow Rzymſkich, zmarſzczywſzy przody, potym rozwolniwſzy połę ſzaty ſwojey, rzekł: przynoſzę wam Panowie pokoy, lub woynę. Od was zależy, jedno ze dwoyga obrać, więc dobrze, odpowiedział jeden z Senatorow: niech będzie woyna, i takie było wypowiedzenie woyny, ktore poprzedziło drugą Woynę Punicką.

Sagunte après avoir long-tems résisté, fut enfin obligée de se rendre: ses mal heureux habitans, dans la crainte d'éprouver la fureur du Vainqueur, & pour le priver du fruit de sa conquête, mirent le feu à leur Ville, y jetérent leurs trésors, puis s'y précipitérent eux-mêmes. Cependant Annibal y trouva encore assez de richesses pour récompenser généreusement ses Soldats, & pour les animer à le suivre dans la grande expédition qu'il projetoit contre les Romains.

Annibal étoit fortement persuadé que pour vaincre ces fiers Républicains, il faloit aller attaquer Rome: afin d'y réussir, il forma le projet le plus hardi, comme le moins apparent, qui se puisse imaginer. Au-lieu d'aller à Rome en cinglant du Port de Cartagéne droit dans la Mer de Toscane, & de là à l'embouchu-

Saguntus po długim bronieniu ſię muſiał ſię nakoniec poddać. Nieſzczęśliwi jego Obywatele, obawiając ſię aby gniewu zwycięzcy na ſobie niedoznali, chcąc oraz pozbawić jego z korzyści łupow, Miaſto podpalili, ſkarby ſwe do ognia powrzucali, i ſami ſię na ogień miotali. Ztym wſzyſtkim *Annibal* dosyć tam znalazł jeſzcze doſtatkow, z ktorychby wſpaniale znieſione trudy Woyſku ſwemu nadgrodził, i zachęcił onych, do dalſzey wielkiey woyny, ktorą gotował z Rzymianami.

Annibal poznawſzy: że chcąc podbić tych dumnych Republikantow, trzeba było na Rzym uderzyć, uczynił zamyſł jako nader wſpaniały, tak naymniey pozorny. Zamiaſt tego, coby proſto okrętami z Portu Kartaginſkiego przez morze Toſkańſkie, ztamtąd zaś przez uyście Rzeki Tybru, udał ſię do

re du Tybre, il prit ſon chemin par terre; & pour aller chercher, ſes ennemis, il ne craignit pas d'entreprendre une marche de cinq cents lieues. Avant que de ſe mettre en chemin, il avoit pris les plus ſages meſures: Aſdrubal ſon frére demeuroit en Eſpagne pour y maintenir les Peuples dans l'obéïſſance,& pour en faire partir les recrues néceſſaires: une puiſſante Flotte croiſoit ſur les côtes Orientales de l'Eſpagne pour en éloigner les Romains. L'Armée Cartaginoiſe forte de cent mille combattans, partit donc des rives de l'Ebre, pour paſſer les Pyrénées: ces hautes montagnes n'étoient pas inconnues à notre Héros: ſes compatriotes en avoient tiré de grandes ſommes d'argent, en exploitant les mines qui y étoient abondantes pour lors. Des Pyrénées il entra en Langue-doc, d'où en prenant à droite, il alla en Provence pour y paſſer le Rhône. Son deſſein étoit,

Rzymu, lądem ſwą podróż przedſięwziol, i aby doścignoł ſwych nieprzyjacioł, nie wzdrygał ſię podróży na mil pięćſet odległey. Nim ſię udał wdrogę, mądre barzo uczynił roſporządzenie: *Aſdrubala* Brata ſwego zoſtawił w Hiſzpanij, dla utrzymania w poſłuſzeńſtwie Obywatelow tamecznych, i dla zaciągu Woyſka, ktoreby do jego przeſyłał: mocna zaś Flota, krążyła po morzu w ſtronach wſchodnich Hiſzpanij, niedopuſzczająca Rzymian. Woyſko więc Kartagińſkie złożone z ſtu tyſięcy Zołnierzy, przeſzło rzekę *Iber* dla przebycia Gór Pireneyſkich, te wynioſłe góry niebyły nieznajome naſzemu Rycerzowi. Ziomkowie jego, ztamtąd wiele ſrebra doſtali, kopiąc minerały na tenczas zaniedbane. Z gór Pireneyſkich wſzedł do Langwedocyi; a ztamtąd w prawo ſię wziowſzy, i prze-

ſelon les apparences, d'entrer en Italie par le Comté de Nice & par le col de Tende, paſſage le plus facile, quoique ſuiet à bien des difficultés. Ce fut le chemin que prirent les Troupes Jmpériales en 1747, quand ils pénétrérent en Provence ſous la conduite du feu Maréchal Comte de Brown.

Les Romains qui attendoient Annibal à l'embouchure du Rhône, envoyérent une petite Troupe de Cavalerie pour le reconnoître: elle fut rencontrée par les Numides: on en vint aux mains; & ce combat qui ne décidoit rien, fut opiniâtre & terrible. Un novuel ennemi qui devoit ſeconder les Romains, & auquel ne penſoit guére le Cartaginois, vint lui diſputer le paſſage du Rhône:

ſzedłſzy *Rhon* udał ſię do Prowencyi. Myślił on (jako wnieść można) weyść do Włoch przez Xięſtwo Niceyſkie, i górę Tenda, gdyż przechod ten był mu nayzręcznieyſzy lubo wielkim trudnościom podległy. Drogą tą przeprawowało ſię Woyſko Ceſarſkie, w Roku 1747. gdy do *Prowencyi* wtargneło, pod kommędą zmarłego już Feld-Marſzałka Hrabi *Brauna*.

Rzymianie, którzy czekali na Annibala, przy uyściu Rhonu, wyſłali mały podjazd, dla jego wyśledzenia: lecz na ich napadli Numidyiczykowie, i z niemi ſię bronią ſkoſztowali; potyczka ta żwawa, i mocna, równą z obuſtron klęſką zakończyła ſię. W tym (nowy nieprzyjaciel pomagający Rzymianom) o którym cale niemyślili Kartagińczykowie, bronił przeyścia przez *Rhon*:

c'étoit une Armée de Gaulois: elle étoit retranchée ſur le bord du fleuve prés d'Avignon; & il falut que les Cartaginois emportaſſent le paſſage l'épée à la main. Annibal fit paſſer le Rhône à Magon un peu au-deſſus de l'endroit qu'il avoit choiſi pour lui-même: & comme il devoit épouvanter les ennemis par les éléphans, il fit faire à la hâte des radeaux couverts de gazon, ſur lesquels on fit précéder les femelles, qui furent ſuivies de leurs mâles. Quand le radeau étoit arrivé de l'autre côté du fleuve, on le remorquoit par le moyen d'une petite barque; & on l'arrêtoit par une ancre. Ce fut à-peu-prés de la même maniére que paſſa l'Infanterie.

Les Barbares vinrent, en jetant de grands cris, attaquer les Cartaginois, & s'en promettoient une victoire aſſurée. Quand Annibal connut par les ſignaux

Było to Woyſko Gallow, ktore ſię oſzancowało po nadbrzegami tey Rzeki, bliſko *Awenjonu*, trzeba więc było Kartagińczykom, obronną ręką przeprawę ſobie ułacnić. *Annibal* kazał *Magonowi Rhon* przebyć, niżey nieco od mieyſca tego, ktore był dla ſiebie obrał; a ponieważ miał przeſtraſzyć nieprzyjacioł ſłoniami, ſpieſzno kazał płyty darnem uſłane ſpuścić, na ktorych przeprawił ſamice, a za niemi ſamce poſzły. Płyty te gdy ſię przybliżały do brzegu, przyciągano je na drugą ſtronę za pomocą małego batu, i kotwicą zatrzymywano, tymże prawie ſpoſobem przeſzła i jazda.

Barbarzyńcowie z wielkim hałaſem uderzyli na Kartageńczykow, pewne ſobie nad niemi rokując zwycięſtwo. A gdy Annibał poznał z haſła umowione-

convenus, que Magon étoit à portée d'attaquer les ennemis en queue, il ordonna le paſſage général. Les Gaulois s'avancérent fiérement: mais quand ils s'apperçurent qu'on les attaquoit par derriére, l'épouvante ſe mit parmi eux; ils ſongérent moins à ſe défendre, qu'a chercher leur ſalut dans la fuite. Après cela rien ne put arrêter les Cartaginois, qui, après avoir paſſé le fleuve, continuérent leur chemin en le longeant au Nord.

Quand on fut arrivé à Vienne, Ville fameuſe du Dauphiné, aſſiſe ſur les bords du Rhône, deux Princes Gaulois vinrent trouver Annibal, & le prirent pour arbitre d'un différent qui les mettoit en guerre l'un contre l'autre. Ce Général les mit d'accord, leur fit des préſens; il en reçut des vivres & des fourages en abondance, & prit d'eux d'exac-

go, iż Magon mógł już natrzeć z tyłu na nieprzyjacioł, całemu Wyſku przeprawiać ſię kazał. Gallowie podſtąpili mężnie, lecz poſtrzegłſzy uderzenie na ſiebie z tyłu, mocno ſię ztrwożyli, i nie o obronie, lecz o ratowaniu ſię ucieczką myślili. Już odtąd nic niebyło na zawadzie w drodze Kartagińczykom, ktorzy przebywſzy rzekę, kończyli ſwą podróż pewnym torem, udawſzy ſię ku pdłnocy.

Gdy przybyli do Wienny, Miaſta ſławnego w Delfinacie, leżącego nad brzegami *Rhonu*. Dway Xiążęta Gallow, przyſzli do *Annibala*, proſząc go za pośrzednika w ſporze, ktory ich do woyny między ſobą przywodził. Ten Hetman onych pogodził, ofiarował im podarunki od nich na wzajem otrzymał wielkie na woyſko ſwe mgazyny,

tes informations ſur la nature des chemins qui conduiſent en Italie. Pluſieurs Gaulois s'étoient établis depuis longtems, & avoient donné le nom d'Inſubrie à ce Pays que nous appelons Lombardie, qui commence aux piés des Alpes, & finit à-peu-près au Ferrarois.

La hauteur des montagnes toutes couvertes de neige, dont le ſommet ſemble toucher aux Cieux, ne fut pas capable d'intimider Annibal: il s'avança hardiment à travers les défilés, n'ayant pour guide que ſon courage, ſa haîne contre les Romains, & l'eſpérance de les surprendre & de les vaincre. Tout ce qui ſe préſenta à ſes yeux, ne pouvoit qu'effrayer. Une chaîne de montagnes déſertes, eſcarpées & ſtériles, ſembloit ſe multiplier à meſure qu'on avançoit: quelques troupeaux maigres, tranſis de froid, quelques Pâtres hideux & à demi-nus é-

i dowiedział się od nich zupełnie o naturze drogi do Włoch. Wielu Gallow od dawnego czasu osiadło w kraju tym ktoremu dali nazwisko *Insubria*, zowiemy go teraz *Lombardią*; zaczyna się on przy podgorzu *Alpes*, a kończy się niedaleko *Ferrarzu*.

Wysokość Gor śniegiem okrytych, ktore wierzchołkiem zdają się tykać obłokow, niemogła ustraszyć Annibala, przebywał wąwozy mężnym krokiem, mając za przewodnika męstwo, nienawiść ku Rzymianom, i nadzieje onych pokonania. Cokolwiek mu się nawijało na oczy, wszystko przestrachem napełniało. Gory puste pasmem ciągnące się, przepaściste, i nieurodzayne, zdały się coraz pomnażać, im daley postępowali, trzody bydła jeśli jakie znaleźli: te albo wyschłe zgłodu, albo zdrętwiałe od zimna; Pasterze zaś

toit tout ce qu'on appercevoit; encore s'enfuyoient-ils à travers des précipices, où on ne pouvoit les poursuivre.

Ces difficultés auroient été de peu de conséquence, si l'on n'avoit eu pour ennemis que les chemins: mais les montagnards se réunirent pour écraser les Cartaginois, non en les attaquant à force ouverte, mais en roulant sur eux d'énormes quartiers de rochers contre lesquels la valeur étoit inutile, & toute résistance impossible. Ces travaux, joints à la rigueur du froid, à des hommes nés & élevés dans les plus chauds climats, en firent périr un grand nombre, sans néanmoins décourager ceux qui restojent. Les plus grands maux étoient réservés aux derniers jours de ce terrible passage. Quand on fut arrivé à trois journées de Turin, la glace, la neige, les rochers, le chemin roîde & escarpé, un froid ex-

napół nadzy, i ſzpetni, poſtrzegłſzy ich uciekali, i kryli ſię po lochach, w których znaleść niemożna było.

Wſzakże te trudności lubo znaczne, za małeby jeſzcze Kartagińczykowie poczytali, gdyby prócz drogi, inny na nich nie powſtał nieprzyjaciel: Mieſzkańcy gór ſkupili ſię dla zniſzczenia Kartagińczykow, niewſtępnym bojem z niemi ſię koſztując, lecz zwalając na nich wielkie ſkał bryły, przeciw czemu, ani męſtwo, ani żaden odpor nic niepomogł. Takowe trudy, złączone z tęgim zimnem, ludziom w ciepłych krajach wychowanym, były przyczyną; że wielka liczba onych wymarła. Pozoſtali jednak w życiu, nie upadli na ſercu: złe nayciężſze na oſtatnie czaſy ich okropney podróży, gotowało ſię. Gdy przybyli na mieyſce, na dni trzy drogi odległe od Turynu, lod, śnieg,

cessif parurent annoncer aux Cartaginois, qu'ils n'avoient plus à attendre que la mort. Annibal employa un artifice qui lui réussit, & qui sauva l'Armée d'une perte infaillible, aprés avoir fait couper une grande quantité d'arbres, il les fit arranger, & y mettre le feu. Le rocher par ce moyen étant devenu rouge & comme calciné, il y fit dit-on, verser du vinaigre, qui s'insinuant à travers les pores enflammés, facilita aux pionniers le moyen de pratiquer un chemin à toute l'Armée. Il étoit tems d'arriver dans un Pays gras & abondant: pendant trois jours les hommes ni les chevaux n'avoient pris aucune nouriture; huit jours de repos les remirent de leurs fatigues & de leurs peines.

Annibal sentant de quelle importance il étoit pour lui de donner de la réputation à ses armes; marcha à l'ennemi qu'il

ſkały i zimna naytężſze zdały ſię oznaymywać Kartagińczykom: że niczego ſię innego, tylko śmierci ſpodziewać mieli. *Annibal* zażył przemyſłu z pomyślnym ſkutkiem, którym wybawił Woyſko od niechybney zguby; kazał naciąć wiele drzewa, i one porządkiem ułożywſzy, podpalić. Skały tym ſpoſobem gdy ſię roſpaliły, i poſzczepały; kazał one (jako mówią) polewać octem, który, przez roſpadliny ſkał rozegrzanych wſiękając, ſprawił, że kopacze dla całego Woyſka przeprawę ułacnili: Czas już był aby przybyli do kraju żyżnego, i obfitego: przez trzy dni ani ludzie, ani konie pokarmu niebrali, w ośmiu zaś dniach, przez które odpoczeli, zdobyli ſię na dawnieyſze ſiły.

Annibal wiedząc z jak wielką to dlań będzie korzyścią, gdy ſię ſława Woyſka jego roznie ſię, poſzedł naprzeciw

ſavoit être campé ſur les bords du Téſin, petit fleuve qui ſe jéte dans le Pô. Scipion en qualité de Conſul, commandoit l'Armée Romaine. La coutume étoit univerſelle pour-lors, que les Généraux haranguaſſent leurs Armées: c'étoit un moyen infaillible d'exciter leur courage, & d'animer leur ardeur. Cette pratique s'eſt perdue parmi nous; & peut-être que ſon renouvellement feroit renaître cette éloquence mâle qui caractériſe les ames ſupérieures.

Dans la harangue donc que le Général Romain fit à ſes Soldats pour les animer au combat, il leur rappella leur gloire paſſée, leurs victoires ſur ces mêmes ennemis qui venoient s'offrir à une défaite certaine; il leur remontra que la meilleure partie de leur Armée étoit périe dans les Alpes & que ceux qui reſtoient n'étoient que des ſpectres inca-

nieprzyjacielowi, obozem ſtojącemu nad brzegiem rzeki *Tezin*, która wpada do *Po*. Podług powſzechnego na ten-czas zwyczaju, Hetmani do Woyſka ſwego miewali mowy; i to był ſrzodek niechybny, do zachęcenia ich męſtwa, i wzbudzenia ochoty do boju. Spoſob ten, od nas jeſt zaniedbany; a możeby wznowienie jego, wſkrzeſiło razem ſtyl ów męſki, który wyſtawia jaśnie przed oczy, własność wielkich, i wſpaniałych ludzi.

W mowie więc ſwojey, którą Hetman Woyſk Rzymſkich, uczynił do ſwych Zołnierzy, dla zachęcenia ich do potyczki; przywiodł im na pamięć ſławę ich przeſzłą, zwycięſtwa odnieſione nad temiż nieprzyjaciołmi, którzy ſię teraz na pewną narażają zgubę; przełożył im: iż naylepſza część z ich Woyſka zgineła na górach Alpes, po-

pables d'attaquer, ni même de résister.

Annibal parla plus éloquemment:
" Vous voyez, dit-il, les Tyrans & les
" oppresseurs de la liberté de tous les
" Peuples: leur orgueil & leur ambition
" ne laissent aucune Nation tranquile.
" Ce ne sont plus ces mêmes Romains
" qui combattoient avec tant de coura-
" ge sous Régulus: c'est une troupe de
" Brigands qui ne font la guerre, que
" pour piller les Nations. Ils sont tous
" de nouveaux Soldats: mais vous,
" vous avez vaincu l'Espagne, les Gau-
" les; & ce qui est au-dessus de toute
" comparaison, vous avez vaincu les
" Alpes mêmes. Je ne me compare
" point à Scipion, Général de six mois:
" vous m'avez vu combattre dès mon

żoſtała zaś, jeſt tylko potworą nieſpoſobną ani do nacierania, ani do obrony ſiebie.

Wymówniey daleko Annibal rzecz miał do ſwoich: „Widzicie (mówił on) „Tyranow, i uciemiężycielow wolno„ści wſzyſtkich Narodow: Pycha ich, i „chciwość żadnemu krajowi niedaje po„koju. Nie ſą to ciż Rzymianie, któ„rzy wojowali za Regulusa: zgraja to „jeſt łotrow, ktorzy wojują nie z innego „przyczyny, jedno aby wſzyſtkie złu„pili Narody. Nowi ſą wſzyſcy Zoł„nierze: lecz wy, wyście zwyciężyli „Hiſzpanow, Gallow, a czemu ſię nic „zrównać niemoże, zwyciężyliście ſa„me góry Alpes. Nieprzyrównywam „ſię do Scypiona, Hetmana ſześcio„mieſięcznego: widzieliście mię woju„jącego od dzieciństwa pod Hetmań-

" enfance ſous Amilcar Barca; & je n'ai ceſſé de partager avec vous & l'honneur & le danger de la Guerre.

Le ſignal donné, les Troupes s'ébranlérent de part & d'autre, & combattirent avec un courage égal: mais la Cavalerie Numide bien ſupérieure à la Romaine, l'enfonça & la tailla en piéces. La bleſſure du conſul acheva ſa défaite: ſon fils que nous verrons briller avec le plus vif éclat, le ſauva de la mêlée, & lui ſervit comme de bouclier contre les traits des ennemis. Cette victoire ouvrit toute l'Inſubrie à Annibal: il paſſa le Pô ſans perdre de tems pour aller chercher Sempronius, autre Conſul qui gardoit les bords de la Trébie dans le Duché de Plaiſance.

„ſtwem Amilkara Barca; a nim kiedy „przeſtał dzielić ſię z wami ſławą z zwy„cięſtwa, lub hańbą z przegraney.

Dano znak do potyczki, Woyſko ſię z obuſtron uſzykowało, i zrównym męſtwem ſkoſztowało ſię: lecz jazda Numidyiczykow, bitnieyſza nierównie, Rzymſką przełamała, i roſproſzyła. Ranienie Konſula, dokończyło utarczkę z przegraną: Syn jego, o którego ſławnych dziełach w krótce powiemy, ratował Oyca w potyczce, i ſtał ſię mu niby puklerzem, na przeciw pociſkom nieprzyjacielſkim. Zwycięſtwo to otworzyło *Annibalowi* wſtęp do całey Inſubryi, przeſzedł bez zwłoki rzekę Pô, ſzukając *Semproniuſza* drugiego Konſula, który pilnował brzegow *Trebij*, w Xięſtwie Parmeńſkim.

Sempronius ne desiroit rien avec tant d'ardeur, que d'en venir aux mains: bouillant & impétueux, il craignit follement que Scipion guéri de sa blessure, ne lui ravît l'honneur de la défaite d' Annibal, Une légére escarmouche où la Cavalerie Romaine eut l'avantage, enfla le courage du téméraire Sempronius; & Annibal sut bientôt jusq'à quel point étoit monté l'orgueil du Général Romain. Il ne lui fut pas difficile de le faire tomber dans le piége le plus commun, & dont le succès surpassa peut-être ses espérances.

Magon caché dans les broussailles en pleine campagne avec deux mille hommes, y attendit que les Romains se fussent assez avancés, pour les attaquer en queue. Ils furent en effet irrités de voir un Corps de Numides senir les attaquer avant le jour: ils le poursuivent donc sans

Semproniusz nic barziey nie pragnoł, jako co nayprędzey z nim się spotkać: gniewem i zuchwałością zapalony; obawiał się bezrozumnie aby *Scypion* przyszedłszy do zdrowia, nie odebrał mu sławy zwycięstwa nad Annibalem. Lekka utarczka, na ktorey jazda Rzymska przemogła, nadęła męstwo zuchwałego *Semproniusza*, i Annibal poznał, jak daleko zaszła pycha Hetmana Rzymskiego. Nietrudno mu więc było wprowadzić go na hak pospolity, co się Annibalowi nadspodziewanie *Semproniusza* powiodło.

Magon zataiwszy się w chrościnach, na szczernym polu, czekał na zbliżenie się Rzymian, aby mogł na nich uderzyć z tyłu. Mocno to ich zaiste rozjątrzyło: że dniem przedtym widzieli Numidyiczykow na siebie nacierających: idą więc w pogoń za niemi bez szyku,

ordre, & paſſent la riviére qui ſéparoit les deux Armées. C'étoit déja une faute de ſe mouiller & de s'expoſer ainſi au froid qui étoit des plus pinquans: d'ailleurs ils attaquoient des ennemis biennouris, & quis'étoieut habillés àupres du feu après s'être frottés d'huile: tout préſageoit aux Romains, qu'ils couroient à une perte certaine.

Le Romains emportés par leur fougue, ſe précipitérent dans le piége qui leur avoit été dreſſé. Quand Magon vit qu'il étoit tems de les attaquer, il le ſit avec une telle vigueur, qu'il jeta le déſordre dans toute leur Armée. L'épouvante ſuivit de près la confuſion: les Romains ne pouvoient ni avancer ni reculer; & les Cartaginois en firent un carnage affreux. Sempronius reconnut enfin, mais trop tard, la ſageſſe de l'avis que lui avoit donné ſon Collégue: par ſon

przebywają w pław rzekę za którą ſtało Woyſko nieprzyjacielſkie. Y to był wielki nierozum, zamaczać ſię, i wydawać ſię na tęgie zimno, mając uderzyć na nieprzyjacioł dobrze poſilonych, i odzianych przy ogniu, po namaſzczeniu ſię olejem: Także wſzyſtkie okoliczności, rokowały Rzymianom pewną klęſkę.

Rzymianie unieſieni zawziętością, wpadli w przepaść ſobie zgotowaną. *Magon* poſtrzegłſzy pogodną porę do uderzenia, tak mocno na nich natarł, że w całym Woyſku pomieſzał ſzyki, co ich w bojaźń i trwogę wprawiło: Rzymianie ani daley poſtępować, ani wſtecz ſię cofnąć niemogli; a tym czaſem Karthagińczykowie onych okrutnie wyrzynali. *Semproniuſz* poznał potym, (lecz już po czaſie) mądrą przeſtrogę, którą mu dawał jego

imprudence il causa à la République une perte d'autant plus sensible, qu'elle étoit moins en état de se remettre en posture d'arrêter le torrent qui la menaçoit.

Cette défaite, appelée de la Trébie, augmenta la réputation d'Annibal, attira les Gaulois à son parti, lui ouvrit toutes les Provinces voisines de Rome, & fit trembler cette fiére Républque: elle s'appliqua à chercher des remédes aux maux présens, & à en prevenir d'autres. Les levées se firent en diligence; & l'on choisit de nouveaux Consuls, parmi lesquels Flaminius eut la préférence, & devoit par conséquent commander l'Armée. Elle etoit de plus de quarante mille hommes: il campa prés de Crotone, afin d'être à portée de secourir les endroits que l'ennemi voudroit attaquer.

wſpoł-towarzyſz: przez nieroſtropność ſwoję ſprawił zgubę ſwey Rzeczypoſpolitey, tym znacznieyſzą: im w ninieyſzey zoſtawała ſpoſobności, do wſtrzymania powodzi, która ſię dla nich gotowała.

Ta woyna nazwana Trebijſka powiękſzyła ſławę *Annibala*, pociągneła do ſtrony jego Gallow, drogę mu otworzyła do wſzyſtkich ſąſiedzkich Prowincyi Rzymu, i wielką trwogą dumną Rzeczpoſpolitą nabawiła: która poczeła myślić o śrzodkach do nagrodzenia ſobie ſzkod poczynionych, i zapobieżenia naſtępującym. Nowe zaciągi Woyſka poczyniła, nowych obrała Konſulow, między któremi przodek trzymał Flaminius, a tym ſamym rząd nad woyſkiem (ktòre wynoſiło z górą czterdzieści tyſięcy) przy nim zoſtawał: ſtanoł obozem bliſko Miaſta *Croton*, dla

Il n'étoit pas aiſé d'arriver à Flaminius: le chemin le plus sûr en cotoyant l'Apennin, étoit auſſi le plus long; & les Romains pouvoient à chaque pas arrêter l'ennemi dans ſa marche, & le ruiner en détail. Annibal voulant ſurprendre le Conſul, forma un plan qui ne demandoit pas moins de courage & de réſolution que le paſſage des Alpes: ce fut de traverſer l'Appennin dans la saiſon la plus dure, & d'entrer en Toſcane par un marais que les habitans du pays avoient eux-mêmes jugé impraticable. Cette marche dura trois jours & quatre nuits. Pendant ce tems-là, les hommes & les chevaux ne prirent ni repos ni nouriture: les vapeurs empeſtées en firent périr un grand nombre; & Annibal lui-même y perdit un œil. Qu'on juge des maux que ſoufrit le commun.

zasłonienia mieyſc, na któreby nieprzyjaciel napadał. Trudny był przyſtęp do Flaminiuſza droga brzegami gór *Apeninſkich*, lubo była beſpieczna, ale nader daleka. *Annibal* chcąc nieſpodzianie napaść na Konſula, ułożył zamyſł, którego dopełnienie nie mnieyſzey wyciągało odwagi, i męſtwa, jako przeprawa przez góry Alpes: Poſtanowił przebywſzy *Apenin*, wtargnąć w porę barzo przykrą do Toſkanij, przez bagna! co ſami obywatele kraju tego, za rzecz do wykonania niepodobną ſądzili. Przeprawa ta trwała trzy dni, i cztery nocy. Przez ten cały przeciąg czaſu, konie i ludzie, bez pokarmu, i odpoczynku zoſtawali: Wapory zaraźliwe wielu Zołnierzy z życia pozbawiły, Annibal ſam w tey podróży utracił oko; z czego wnieść można: jakich przykrości całe Woyſko doznało.

Le Pays qu'on trouva au ſortir du marais, ne pouvoit êtreni plus gras ni plus abondant; les Troupes s'yremirent de leurs fatigues; & après quelques jours de repos, Annibal les mena contre les Romains. La poſition du Conſul étoit avantageuſe; mais le Certaginois ſut bien l'en tirer. Il affecta de l'irriter en feſant ſous ſes yeux un dégât épouvantable, brûlant & ſaccageant tout ſans miſéricorde. Flaminius, pour arrêter ce déſordre, abandonna ſon poſte inexpugnable, & courut, comme Annibal l'avoit prévu, à une perte certaine.

Un vallon entouré de hautes montagnes conduiſoit dans un eſpace d'une étendue médiocre, qui aboutiſſoit au lac appelé Trayſyméne,aujourd'hui. Cluſium. Ce fut là que le Conſul fut attiré par Annibal, qui ſe replioit à meſure que l'au-

Przebywszy bagna, znalezli kray nader żyżny, i obfity: tam Woysko odpoczeło; a po kilku dniach odpoczynku, prowadził je Annibal przeciw Rzymianom. Położenie mieysca na którym stał Konsul było barzo dobre, lecz Karthagińczyk potrafił z niego sprowadzić. Starał się o rozjątrzenie Konsula, straszne w oczach jego czyniąc szkody, przez pustoszenie wszystkiego ogniem, i mieczem bez miłosierdzia. *Flaminius* chcąc zabieżeć tym bezprawiom, opuścił stanowisko prawie niedobyte, i pospieszył (jako Annibal przeyrzał) na pewną zgubę.

Wydała się dolina w szczupley obszerności, opasana, i wyniosłemi górami, blisko jeziora *Trazymen* dzisiay *Cluzium* nazwanego. Tam Konsula sprowadził *Annibal*, który, im bliżey Rzymianin podchodził, coraz daley u-

tre avançoit, & fesoit en même tems occuper toutes les hauteurs. Flaminius n'écoutant que sa colére, son indignation & son animosité, s'enfonça dans ces, fatales gorges, & ne vit le piége qu'au moment du combat, Les Romains attaqués en flanc, en queue & en front combattirent vaillament, & n'en furent pas moins totalement défaits. Le Consul fut du nombre des morts qui montoient à plus de vingt-quatre mille L'acharnement fut tel qu'aucune des deux Armées ne s'apperçut d'un tremblement de terre, qui renversa des Villes entiéres.

Le deuil fut extrême à Rome, quand on y apprit cette fâcheuse nouvelle. Chaque famille y perdoit un fils, un frére, un proche parent. Le Sénat voyoit toutes ses mesures rompues pour cétte campagne. Les Alliés de la République

ſtępował, a tym czaſem wſzyſtkie mieyſca w wyżſzym położeniu opanował. *Flaminius* na ſamym tylko gniewie, nienawiści, i zapalczywości zaſadzony, wpadł w te nieſzczęśliwe doliny; ani wprzód poſtrzegł przepaści, aż podczas potyczki, Rzymianie na ſkrzydłach, z tyłu, i z przodu napadnieni, mężnie ſię potykali, i mało nie wſzyſcy zznieſieni zoſtali. Konſul był z liczby zabitych, która wynoſiła zgórą dwadzieścia cztery tyſiące. Rzeź tak żwawa odprawowała ſię: że żaden z oboyga Woyſka nie poſtrzegł trzęſienia ziemi, które Miaſta z gruntu wywracało.

Niepojętą żałością przerażeni zoſtali Rzymianie, gdy ſię o tey okropney dowiedzieli nowinie. Każda Familia ſwego utraciła Syna, Brata, pokrewnego. Senat poſtrzegł: że wſzyſtkie jego zamyſły przez tę woynę zatamowane zo-

ſe trouvérent dans la dure néceſſité ou de violer l'Alliance, ou de périr par le fer des Vainquéurs. Annibal parcouroit d'immenſes le flambeau à la main, & puniſſoit par les meurtres & par d'épouvantables ravages tout attachement aux Romains. Bientôt les Villes & les campagnes voiſines de Rome ne préſentérent plus aux yeux que d'affréux déſerts.

Enfin le Sénat ouvrit les yeux, & reconnut que juſqu'alors il avoit confié le ſalut de la République à des hommes qui étoient plus Soldats que Généraux d'Armée. Il changea entiérement de conduite, & choiſit pour Conſul Fabius perſomage diſtingué à tous égards. Ce nouveau Conſul, par la prudence de ſes manœuvres, incommodoit extrêmement Annibal: il gradoit les hauteurs; il s'at-

ftały. Zprzymierzone Narody z tą Rzeczpospolitą przymuszonemi się poniewolnie bydź widziały, abo zerwać uczynione przymierze, albo zginąć od zwyciężcy. *Annibal* splądrował niezliczone kraje, i karał straszn emi łupiestwy wszystkich przyjacioł Rzymian. Wkrótce Miasta, i Wsie pobliższe Rzymu, okropnemi stały się pustyniami.

Otworzył dopiero oczy Senat, i poznał: że do tychzas ocalenie swey Rzeczypospolitey, powierzał ludziom, ktorzy barziey byli Zołnierzami niż Woysk Hetmanami. Dla czego postępek swoy cale odmienił, i obrał za Konsula Fabiusza Męża zewszech miar godnego. Ten nowy Konsul dla rostropności w swych dziełach, niepomału Annibala trudził; pilnował mieysc w wyższym położeniu leżących, i usiłował zwyciężyć Karta-

tachoit à combattre les Cartaginois ſans les attaquer. Peu s'en falut que leur Géneral ne ſe trouvât affamé, & qu'il ne ſe vît contraint d'acheter la paix à de honteuſes conditions.

Annibal voyant que c'en étoit fait de lui s'il ne trompoit Fabius par quelque ſtratagême, en imagina un ſingulier dans ſon eſpéce. Après avoir fait prendre les armes, & charger tous les bagages de l'Armée, il s'avança à petit bruit vers les Romains: c'étoit au milieu de la nuit. Deux mille bœufs chaſſés en avant portoient à leurs cornes des fagots enflammés, dont la premiére vue étourdit les Romains, qui ne concevoient rien à ce nouveau ſpectacle. Ces bœufs irrités par la ſenſation de la chaleur qui les pénétroit juſq'au vif, ſe répandirent dans les brouſſailles, & y mirent le feu, &

gińczykow, nie bijąc się z niemi, okęs Hetman ich nie został głodem umorzony, i przymuszony do wyjednania pokoju, pod sromotnemi warunkami.

Annibal widząc że po nimby już było, jeśliby nieuwiodł Fabiusza jaką zdradą; wymyślił tedy osobliwszą. Kazawszy Woysku ująć się do broni, i zabrać wszystkie wojenne sprzęty, poszedł pocichu na przeciw Rzymianom: Było to około północy. Dwa tysiące wołow przed Woyskiem pędzono, każdy z nich na rogach niosł pęk chrostu zapalony; Na samo wierzenie tak nie pospolitego widoku, podrętwieli Rzymianie, którzy pojąć niemogli, coby to znaczyło. Woły te rozburzone upałem ognia, który im dożywego doymował, po krzakach się porozbiegali, i one zapalili; a urożne rzucając się stro-

courant à la débandade, allérent porter l'épouvante parmi les Romains. Ils ne doutérent point qu'Annibal n'eût taillé en piéces une de leurs aîles; & n'écoutant plus que le préjugé & la peur, ils abandonnérent leurs poftes, & ouvrirent un libre paffage aux Cartaginois.

Fabius mécontenta tout le monde par fa lenteur: Minutius fon Collégue en prit occafion de le décrier, & obtint du Sénat qu'il commanderoit indépendant, le Corps de Cavalerie qui étoit fous ses ordres. L'Armée Romaine fut donc partagée en deux; & cette méfintelligence fut bientôt connue d'Annibal. Il tendit un piége au préfomptueux Minutius, & l'y attira en flatant fon amour propre: cinq cens hommes de Troupes étrangéres furent placées exprès pour être attaqués & défaits: Minutius glo-

ny, niezmiernie Rzymian przeſtraſzyli. Wątpliwość im przyſzła: jeśli *Annibal*, Woyſka ich na ſkrzydle ſtojącego nie rozproſzył; i powodując ſię uprzedzonym mniemaniom, z bojaźnią złączonym, opuścili ſwoje ſtanowiſko, a Karthaginczykom wolne uczynili przeyście.

Zbytniey opieſzałości *Fabiuſza* wſzyſcy przyganiali: i ztąd *Minuciuſz* wſpołtowarzyſz jego, wziął okazyą, do onego oſławienia; oraz wyjednał u Senatu: iżby niedokładając ſię Fabiuſza mógł jazdą ſwoją podług woli roſporządzać. Woyſko, więc Rzymſkie na dwoje ſię podzieliło, i o tym między niemi po różnieniu, na tychmiaſt dowiedział ſię *Annibal*. Gotował więc ſidła na zuchwałego *Minuciuſza*, i do nich przywabił dogadzając własney miłości jego: Pięćſet Zołnierzy Woyſka

rieux de ce mince avantage en écrivit au Sénat ſur le ton d'une victoire complete.

Entre ſon Camp & celui des Cartaginois, étoit une éminence qui protégoit merveilleuſement celui qui en ſeroit le maitre: Annibal s'en empara la nuit, & fit ſemblant le lendemain - matin de vouloir s'en emparer. Minutius fait marcher à l'Inſtant toute ſon Armée devant laquelle les Soldats d'Annibal affectent de prendre la fuite: ils ſont pourſuivis ſans relâche; mais tournant face tout-à-coup, ils attaquent les Romains en front & en queue, & en ſont un grand carnage. C'en étoit fait de toute cette Armée, ſi le prudent Fabius en ve-

cudzoziemſkiego, wyſtawił jedynie na ten koniec: aby natarci i zbici zoſtali: *Minuciuſz* chlubiąc ſię z ſzczupłey wygraney, piſał do Senatu w ten ſpoſob: jakby zupełne odnioſł nad Kartaginczykami zwycięſtwo.

Między obozem jego, i Kartaginczykow, był pagurek, ktory dziwną czynił obronę dla tego, co ſię na nim znaydował: *Annibal* wnocy go opanował, a nazajutrz zrana, ukazał jakby dopiero oń czynił ſtaranie. *Minuciuſz* natychmiaſt całemu Woyſku ruſzyć ſię kazał; Kartaginczykowie przed niemi zmyślają ucieczkę: Idą więc w pogoń za niemi bez odpoczynku: Tu Kartaginczykowie z nagła zwróciwſzy ſię uderzają z przodu i z tyłu na Rzymian, i rzeź wielką nad niemi ſpełniają. Całeby Woyſko na tenczas znieſione zo-

nant à ſon ſecours ne l'eût ſauvée d'une défaite entiére.

Minutius reconnut ſa faute, & déféra en tout aux conſeils de ſon Collégue. Ainſi Annibal ne put tirer beaucoup d'avantage de ſa victoire. Mais le Sénat Romain lui-même lui fournit, ſans le vouloir, l'occaſion de combattre qu'il cherchoit vainement contre le Temporiſeur Fabius. Le tems de celui-ci étant expiré, on élut de nouveaux Conſuls; & le peuple vint à bout d'en avoir un de ſon Ordre; le choix tomba ſur Varron homme de la plus vile populace, qui à une profonde ignorance joignoit une préſomption, une témérité & une arrogance qui le rendoient incapable de recevoir aucun conſeil. Quand les Romains euſſent cherché les moyens de ruiner leurs affaires, ils n'auroient pas mieux réuſſi.

ſtało, gdyby roſtropny *Fabiuſz* przybywając, z tey zguby nieoſwobodził.

Minuciuſz dopiero poznał błąd ſwóy, i ze wſzyſtkim ſię oddał do woli, i rządow Towarzyſza. A tak *Annibal* niemógł barzo korzyſtać z ſwego zwycięſtwa. Lecz mu Senat Rzymſki podał ſpoſobność do zwyciężenia, którey ſam próżno ſzukał, przeciwko Fabiuſzowi. Gdy czas Hetmańſtwa wypłynoł, obrano Konſulow: porządkiem naſtępujących z ſtanu gminnego; wybrano *Warrona* człowieka naypodleyſzego, który do wielkiego głupſtwa, łączył wielkie o ſobie rozumienie, i nadętość; co go odwodziło od ſłuchania innych rady. Rzymianie, gdyby umyślnie ſzukali ſrzodkow do zgubienia ſiebie, nigdyby lepiey ſię im niepowiodło jako przez takowe wybranie.

Varron se vanta insolemment que suivant de plus sages maximes que ses Prédécesseurs, il finiroit la guerre dans le courant de l'année, & qu'il ne resteroit pas un Cartaginois dans toute l'Italie. Ces rodomontades firent plaisir au Peuple qui s'applaudissoit de son choix, & qui croyoit déja voir son Consul chargé de trophés. Jamais la République n'avoit mis sur pié une Armée si formidable: elle étoit composée de quarte vingts mille combattans: nombre plus que suffisant pour rétablir l'honneur du Peuple Romain, si elle n'eût pas eu un Varron pour Général, & sur tout un Varron contre Annibal. Le Collégue de Varron se nommoit Paul Emile: ses talents militaires, sa prudence & sa valeur étoient connus de la République; elle crut que les conseils de ce sage Citoyen régleroient les démarches du présomtueux Varron. Il en arriva autrement: celui-

Warron bezwſtydnie ſię chlubił, że mędrſzemi śrzodkami niż jego poprzednikowie, zakończy woynę w jednym Roku; i że żaden Kartagińczyk w całym Państwie Włoſkim, nie zoſtanie. Takową chełpliwością wzbudzone poſpolſtwo, cieſzyło ſię, i winſzowało ſwemu obraniu; zdało ſię im, iż już z tryumfem powracającego Konſula ſwego widzieli. Nigdy Rzeczpoſpolita tak wielkiego niewyſtawiła Woyſka, jako na ten czas, wynoſiło ono na ośmdzieſiąt tyſięcy Zołnierza: Liczba tak wielka, cale niebyła potrzebna do odzyſkania ſławy ludu Rzymſkiego; gdyby za Hetmana nie mieli *Warrona*, nadewſzyſtko *Warrona* na przeciw *Annibalowi*. Wſpółtowarzyſz *Warrona* zwał ſię *Paweł Emilius*; przymioty jego wojenne, roſtropność, i męſtwo znane było od Rzeczypoſpolitey; rozumiała za tym że pyſzny *Warron* poſtępki ſwoje bę-

ci voulut agir à ſa tête, & obtint du Sénat que le Commandement rouleroit alternativement. Cet arrangement biſarre parvint à la connoiſſance, d' Annibal: pour précipiter l'impatience de Varron, il lui laiſſa remporter un frêle avantage ſur une poignée de gens qu'il voulut bien ſacrifier pour irriter la préſomtion du Conſul. Varron en l'annonçant au Sénat, ſe vanta impudemment d'avoir ruiné l'Armée Cartaginoiſe, & de lui faire poſer les armes dans peu de jours: ſi les Romains euſſent voulu en attendre cinq ou ſix ſeulement, l'Armée d'Annibal ſe ſeroit trouvée dans l'état le plus déplorable: elle manquoit déja de vivres; & les Etrangers menaçoient de la quitter. Annibal ne pouvoit donc deſirer une occaſion plus favorable, puiſque Varron venoit à lui avec cette audace qu'inſpire la certitude de vaincre. Toutes les apparences, il eſt vrai, parloient en faveur

dzie kierował radą mądrego Obywatela. Lecz się przeciwnie stało, *Warron* chciał się swoim rządzić rozumem, i wyjednał u Senatu: aby przełożeństwo nad Woyskiem na przemiany mieli. Poznał *Annibal*, że to śmieszne rosporządzenie, zmierzało do zguby prędszey niecierpliwego *Warrona*; pozwolił mu odnieść maluchną wygranę nad garstką ludzi, których umyślnie na zgubę poświęcił, dla zachęcenia zuchwałości Konsula. *Warron* donosząc o tym Senatowi, chlubił się bezwstydnie: że zniszczył Woysko Kartagińskie, że przymusił ich do złożenia broni, i wsześciu lub siedmiu dniach naydaley, jeśliby Rzymianie chcieli poczekać, Woysko Annibala zostanie w stanie nayopłakańszym: zbywa już im na żywności, a cudzoziemskie posiłki grożą odstąpieniem. Niemogła więc dla *Annibala* wynaleść się okolicznosć pomy-

des Romains, puiſqu'ils étoient près de deux contre un; le nombre des Cartaginois montant à peine à cinquante mille homes. La neceſſité les obligeoit de ſe ſurpaſſer en cette occaſion, n'ayant point de milieu entre la mort, la faim ou la captivité. Cannes petite Ville du Brutium fut le champ de bataille où se rendirent les Armées comme de concert. Le jour même que commandoit Varron, Annibal préſenta la Bataille aux Romains: ils l'acceptérent avec joi dans un terrein qui leur étoit contraire, & qui favoriſoit les Cartaginois. Ils avoient contr'eux le ſoleil, & le vent qui leur ſoufflant du ſable dans les yeux, ne les incommodoient pas moins que les traits des ennemis. La Cavalerie Numide commença le combat, & eut bientôt culbuté celle des Romains: de là revenant prendre en queue le Corps de

ślnieyſza, jako gdy *Warron* ſzedł ku niemu z taką odwagą, którą ſprawuje nadzieja nieomylnego zwycięſtwa. Wſzyſtkie w prawdzie okoliczności na Rzymian ſtronę rokowały, gdy Kartagińczykom prawie jak jednemu z dwuma czynić przychodziło; liczba Woyſka Kartagińſkiego ledwie na piędzieſiąt tyſięcy wynoſiła. A potrzeba konieczna onych przymuſzała: iżby wtey mierze mocnieyſzemi byli, jako zoſtający wpośrzód śmierci, głodu i niewoli. *Cannes* małe Miaſteczko *Brutium* było placem potyczki, którą ſobie obie ſtrony, jakby ſię zmówiwſzy wydały. Tegoż dnia, którego *Warron* z Woyſkiem ruſzył ſię przeciw *Annibalowi*, Annibal do potyczki wezwał Rzymian: Rzymianie przyjeli onę z radością, chociaż na placu cale dla ſiebie niepomyślnym, a przeciwnie wielce dobrym dla Karthagińczykow. Słońce na przeciw

bataille, elle fit d'abord pencher la victoire de ſon côté.

Les choſes ſe paſſérent autrement aux deux fronts des deux Armées ; & comme cet ordre eſt le chef-d'œuvre d' Annibal, il mérite dès-lors une deſcription particuliére:

Le front de la bataille du côte des Cartaginois préſentoit un demi-cercle dont les deux extrémités appuyoient ſur deux lignes qui pouvoient être conſidérées comme autant de Corps de réſerve

sobie mieli, i wiatr, który piasek w oczy miotaiąc, niemniey im dokuczał, jak pociski nieprzyjacielskie. Jazda Numidyiska utarczkę zaczeła z jazdą Rzymską, i bez zwłoki onych pokonała: z tamtąd, powróciwszy tyłem we śrzodek uszykowanego Wyska, na tychmiast ku swey stronie nachyliła zwycięstwo.

Rzeczy inaczey poszły z obu stron w Woyskach na czele stojących; i ponieważ to uszykowanie, jest osobliwszą sztuką *Annibala*, szczegulnego więc wyciąga opisania.

Woysko na czele uszykowane z strony Kartagińczykow, wyobrażało półcyrkułu, obadwa końce jego wzmacniały się liniami, które mogą być uważane jako dwa hufce, wysadzone

destinés à renforcer le centre. Ce centre ayant été attaqué avec impétuosité par les Romains, ils le poussérent en arriére avec d'autant plus de confiance, qu'ils n'éprouvoient qu'une médiocre résistance. Ce centre en effet cédoit insensiblement le terrein, & ne cessa de reculer qu'après avoir formé une autre demi cercle. Pour-lors les Cartaginois. tinrent ferme, & ouvrirent un goufre immense, où vint s'engloutir l'Armée Romaine: il ne lui fut pas possible d'en sortir, parce que la Cavalerie Numide vint l'enfermer par derriére, & former une espéce de second demi-cercle qui envelopoit les Romains de toutes parts.

Paul Emile après avoir fait tout ce qu'on pouvoit attendre d'un grand homme, tomba mort de ses blessures. Varron, ou s'exposa moins, ou fut plus heu

do pofiłkowania, i wzmocnienia śrzodka. Na frzodek uderzyli odważnie Rzymianie, i tym mocniey potym nań z tyłu natarli, im mnieyfzy odpor dla fiebie poftrzegli. Srzodek Woyfka nie znacznie placu uftępował, i wftecz cofając fię drugie pólcyrkułu ułożył. Dopieroż Karthagińczykowie mocno fię bronić zaczeli, i otworzyli przepaść niezmierną, gdzie Woyfko Rzymfkie wpadłfzy, wybrnąć już nie mogło, albowiem jazda Numidyifka z tyłu je okrążyła, i ułożyła drugie pólcyrkułu, który ze wfzech ftron okrążył Rzymian.

Paweł Emiliufz uczyniwfzy to wfzyftko, czego tylko można fię fpodziewać, od wielkiego Męża, raniony umarł. *Warron* albo fię nietak narażał

reux: le carnage fut épouvantable: les Soldats d'Annibal ne firent que fraper & égorger, jufqu'à ce qu'enfin leur Géneral ému de pitié, leur cria: Soldat épargne le vaincu. Soixante mille reftérent fur le champ de bataille: dix mille qui gardoient le camp, fe rendirent lâchement prifonniers de guerre. La fleur de la Nobleffe Romaine périt dans cette meurtriére journée: Annibal au-contraire ne perdit que quinze cents hommes, & environ fix mille bleffés. Tel fut le fuccès de Cannes.

On prétend que la défolution étoit fi grande à Rome: quand on y apprit les premiéres nouvelles de ce défaftre, qu' Annibal s'en feroit rendu maître, s'il y eût marché fans retard: Maharbal un de fes Géneraux l'y exhortoit, en l'affurant que dans cinq jours il le feroit

na niebeſpieczeńſtwo, albo też był ſzczęśliwſzy. Rzecz ſię wykonała ſtraſzliwa: Woyſko *Annibala* w pień wycinało wſzyſtkich, aż nakoniec Hetman wzruſzony miłoſierdziem zawołał: *Zołnierze ochrońcie zwyciężonych*. Sześćdzieſiąt tyſięcy na placu legło: Dzieſięć tyſięcy które ſtrzegło obozu, w niewolą ſię gnuśnie poddało. Rzym wybor młodzi ſwojey utracił, podczas tego okrutnego morderſtwa: *Annibal* zaś pięćſet ludzi tylko ſtracił, i około ſześciu tyſięcy ranionych zoſtało. Tak ſię rzeczy odprawiły w *Cannes*.

Twierdzi wielu: że *Rzym* dowiedziawſzy ſię o tym okropnym loſie, w tak wielkiey zoſtawał trwodze, i roſpaczy; że gdyby *Annibal* natychmiaſt był ku niemu podſtąpił, opanowałby go bez trudności: *Maharbal* jeden z Officierow jego, namawiał go do tego:

manger au Capitole. Annibal lui ayant répondu que cette affaire demandoit de ſérieuſes réflexions, Maharbal lui repliqua par ces paroles, qui ſont devenues un Proverbe contraire à la grandeur d' Annibal: Les Dieux n'ont pas accordé toutes les qualités à un ſeul homme; vous ſavez vaincre, Annibal, mais vous ne ſavez pas profiter de la victoire. Les deux plus grands Capitaines du Siécle paſſé, le grand Condé & Mr. de Turenne penſoient diverſement à cet égard: le Prince étoit du ſentiment de Maharbal & de Tite-Live, & Mr. de Turenne jugeoit qu'Annibal avoit bien fait de ne pas expoſer une Armée fatiguée & ſi diminuée à des hommes tous nés Soldats, & que le déſeſpoir auroit rendu furieux & invincibles.

upewniając: iż w piąciu dniach obiad jeść będzie w Capitolium (a). A gdy Annibal mu odpowiedział: iż rzecz ta wyciąga długiego namyślenia się rzekł *Mahalbar* w te słowa: co potym w przysłowie przeciwne męstwu, i wielkości *Annibala* poszło: *Nie wszystkie przymioty Bogowie wleli w jednego człowieka, umiesz Annibalu zwyciężać, ale nieumiesz korzystać z zwycięstwa.* Dway wielkiey sławy żołnierze wieku przeszłego, Xiąże *Conde* i Pan *de Turenne* przeciwne sobie mieli zdania, względem postępku Annibala: Xiąże pochwalał *Maharbala*, i Tyta Liwiusza, Pan *de Turenne* zaś sądził: że *Annibal* barzo dobrze uczynił, że nie narażał na niebespieczeństwo Woyska zmordowanego, i znacznie umnieyszonego, potykając się z żołnierzami nowozacią-

(a) *Zamek stołeczny w starodawnym Rzymie.*

Magon fut dépêché à Cartage pour y annoncer tous les heureux ſuccès qui avoient accompagné les armes de la République; étant monté ſur la Tribune aux harangues, il raconta modeſtement les exploits de ſon frére; & pour faire une plus forte impreſsion ſur les eſprits, il parla aux yeux, en jetant en plein Sénat un boiſſeau rempli d'anneaux d'or, qui avoient été trouvés en dépouillant les morts. Comme il n'étoit permis qu'aux Sénateurs & aux Chevaliers Romains de porter ces ſortes d'ornemens, il étoit aiſé d'en conclure la quantité de ſimples Soldats qui avoient été maſſacrés. Il finit ſa harangue par demander un prompt & puiſſant ſecours d'hommes,

gnionemi, których rospacz do ostatniey zapalczywości przywiodłszy, odważnemi i niezwyciężonemi uczyniéby mogła.

Magon był wysłany do Kartaginy, dla oznaymienia o szczęśliwym powodzeniu Woyska Rzeczypospolitey; Gdy przybył, wstąpiwszy na mieysce mówcom wyznaczone, wyliczał skromnie dzieła Brata swego; dla lepszego zaś o prawdzie przekonania, ukazał w przytomności całego Senatu, korzec pełny pierścieni złotych, które między łupami pobitego woyska zebrali; a ponieważ noszenie pierścieni u Rzymian, niebyło nikomu pozwolone, procz Senatorow, i Kawalerow Rzymskich; ztąd wnieść mogł Senat jak wielka liczba prostych żołnierzy na placu została. Zakończył swą mowę prozbą, rychłych i mocnych posiłkow; w Woysku, ży-

de vivres & d'argent pour terminer la guerre par la ruine de Rome.

Hannon ennemi conſtant d'Annibal & de ſa faction, ſe leva pour parler & pour réfuter ce que Magon venoit de dire.

„Nous avons vaincu, dit-il, nous avons "taillé en piéces les Armées Romaines; "& néanmoins il nous faut de l'argent, "des vivres & des recrues. Que de-"manderoit-on de plus ſi nous avions "été vaincus. Je perſiſte dans mon „premier avis, & je declare que loin „de continuer la guerre, nous devons „faire au-plutôt une paix honorable avec „les Romains.

Qui ne ſe révolte pas contre ce furieux ennemi de la Faction Barcine en liſant l'Hiſtoire de Cartage? Si cependant nous voulons approfondir les raiſons d'Etat,

wności, i pieniądzach dla zakończenia woyny, z zniſzczeniem Rzymian.

Hannon jednoſtayny nieprzyjaciel *Annibala* i jego ſpiſku, zabrał głos w Senacie, zbijając to, co *Magon* mówił.

„Zwyciężyliśmy (powiada Magon) „roſproſzyliśmy Woyſko Rzymſkie, a „jednak potrzebujem pieniędzy, żywno„ści, żołnierza nowego. Czegożby ſię „od nas więcey nadto dopraſzać mogł, „gdybyśmy byli zwyciężeni. Stoję „przy dawnieyſzym mym zdaniu, i ja„wnie mowię; że nie woynę z Rzy„mianami nam daley prowadzić, lecz „pokoy zawrzeć należy.

O ktoż ſię tu czytając Hiſtoryą Kartagińſką nieoburzy na tego zuchwałego herſzta ſpiſku Barceńſkiego. Jeśli jednak głębiey rozważemy intereſs Pań-

nous verrons que l'amour de la liberté de la République avoit pour lemoins autant de part à la conduite d'Hannon, que l'animoſité, de ſa Faction:

(*) „Car dans quel danger (dit un grand „ homme de nos jours) n'eût pas été „ la République de Cartage, ſi Annibal „ avoit pris Rome? Que n'eût-il pas fait „ dans ſa Ville après la victoire, lui qui „ y cauſa tant de révolutions après ſa „ defaite? Hannon n'auroit jamais pu „ perſuader au Sénat de ne point envoyer „ de ſecours à Annibal, s'il n'avoit fait „ parler que ſa jalouſie. Ce Sénat, qu' „ Ariſtote nous dit avoir été ſi ſage, „ choſe que la proſpérité de cette Repu- „ blique nous prouve ſi bien, ne pouvoit „ être déterminé que par des raiſons ſen- „ ſés. Il auroit falu être trop ſtupide „ pour ne pas voir qu'une Armée à trois

ſtwa, poſtrzeżemy: że poſtępek *Hannona* niemniey pochodził z miłości Oyczyzny, jako z nienawiści ſpiſku, ſtrony Annibala.

„Albowiem w jakimby niebeſpieczeń-„ſtwie nie zoſtała Rzeczpoſpolita Karta-„gińſka (mówi ſławny mąż czaſow na-„ſzych) (b) gdyby Annibal był Rzy-„mu dobył? czegoby nieuczynił w mie-„ście ſwoim po zwycięſtwie ten, który „zoſtawſzy zbitym, tak wiele ſprawił „zamieſzania. *Hannon* niemogłby ni-„gdy odwieść Senatu od poſłania ſuk-„kurſu *Annibalowi*, gdyby tylko mó-„wił z ſamey ku *Annibalowi* nieprzyja-„źni. Ten bowiem Senat, który za zda-„niem *Aryſtota* tak był mądry, czego „zupełnie dowodzi nam pomyślność „tey Rzeczypoſpolitey, niemogłby ſię

(b) *Pan de Monteſquieu Prezydent, w Kſiędze pod Tytułem Eſprit de Loix.*

» cens lieues de-là fesoit des pertes né-
» cessaires qui devoient être réparées.

» Le Parti d'Hannon vouloit qu'on
» livrât Annibal aux Romains, comme
» Caton voulut depuis qu'on livrât Ce-
» sar aux Gaulois. On ne pouvoit
» pour-lors craindre les Romains; on
» craignoit donc Annibal. On ne pou-
» voit croire, dit-on, les succès d'An-
» nibal; mais comment en douter? Les
» Cartaginois répandus dans toute la
» terre ignoroient-ils ce qui se passoit
» en Italie? C'est, parce qu'ils ne l'igno-
» roient pas, qu'on ne voloit pas en-
» voyer de secours à Annibal. Hannon
» devint plus ferme, après Trébie, après
» Trasyménes, aprés Cannes; Ce n'est

„był do tego nakłonić, chyba przekonany rozumnemi dowodami. Zadnego zaś cale niemiałby rozumu ten, „któryby niewidział, że woyſko o mil „trzyſta odległe, niechybne czyniło „ſzkody, które nadgrodzić trzeba było.

„ Trzymający jednoż z *Hannonem* „chcieli *Annibala* oddać Rzymianom, „podobnie, jako Kato chciał oddać Cezara Gallom. Niemogli ſię już na tenczas obawiać Rzymian; obawiali ſię, „więc *Annibala*. Niemógł powiadają „(Senat wierzyć) powodzeniom *Annibala*, lecz jak o nich miał wątpić? „Kartagińczykowie po całym świecie „rozſypani, niewiedzieliż o tym, co ſię „działo we Włoſzech? owſzem ztąd „dóyść można ich wiadomości, gdy „poſiłkow *Annibalowi* poſłać niechcieli, „*Hannon* po potyczkach w Trebij, w „Trazymenach, i Cannes uporczywie

" point ſon incrédulité qui augmentoit,
" c'eſt ſa crainte.

Le quartier d'hiver qu'Annibal paſſa à Capoue & aux environs, ne lui fut guére moins fatal, que la mauvaiſe conduite de ſes Compatriotes. Ce Pays le plus gras & le plus délicieux de l'Italie porta un coup mortel à la bravoure des Cartaginois. Ces Soldats dont le courage avoit vaincu les Alpes, les Apennins, les Hivers & les Romains, furent vaincus à leur tour par les délices de Capoue. Annibal ne l'éprouva que trop il vit ſon étoile décliner à la vue de celle des Romains; & il connut à pluſieurs évenemes Soldats avec leſquels il avoit commencé la Guerre.

„stał przy swym zdaniu, i ten upor je-
„go, nie niedowierzanie powodzeniom,
„lecz bojazń sprawiła.

Leża zimowa *Annibala* w Kapui, i w Okolicach jego, niemniey dlań była nieszczęśliwa, jako zły postępek współ-obywatelow. Kray ten nayżyźnieyszy, i nayobfitszy w całych Włochach, śmiertelny raz zadał męstwu Kartagińczykow. Ci żołnierze, ktorych odwaga zwyciężyła Alpy, Apenin, zimna tęgie i Rzymian, od roskoszy w *Kapui* zwyciężonemi zostali. *Annibal* postrzegł to, lecz poczasie. Poznał, że siła jego, w porownaniu z potęgą Rzymian, mocno się zmnieyszyła; i doszedł z rozmaitych skutkow, że Zołnierze jego, cale inni byli przy początku woyny.

Rome eut donc le tems de revenir de ſa conſternation : elle fit entreprendre le ſiége de Capoue par *Marcellus* appelé *l'épée des Romains* : le Conſul s'en rendit maître à la vue d'*Annibal* même. Ce Cartaginois crut pouvoir faire lever le ſiége en allant faire celui de Rome : les Romains ſe moquérent avec raiſon de cette expédition qui avoit tout l'air d'un coup de déſeſpoir. *Annibal* ſe reprocha amérement, dit *Tite-Live*, de n'y être pas venu ſitôt aprés la bataille de Cannes : du-moins s'appercut-il clairement que la fortune & les Dieux lui étoient contraires.

Ce n'étoit pas ſeulement en Italie oú les affaires des Cartaginois commençoient à décliner; elles n'alloient pas mieux en Eſpagne ; quoiquon y eût en-

Rzymianie więc mieli czas pogodny do porzucenia trwogi, wysłali Woysko na oblężenie *Capui* z *Marcellusem* nazwanym *miecz Rzymski*. Konsul ten opanował Miasto, w oczach samego Annibala. *Annibal* mniemając że Rzymianie odstąpią, od oblężenia *Capui*, poszedł na oblężenie Rzymu: Rzymianie słusznie się śmieli, i żartowali z tey wyprawy, która cale tchneła duchem rospaczy. *Annibal* dopiero (jako świadczy Liwiusz) gorzko żałować poczoł: że po potyczce w *Cannes* nie poszedł z Woyskiem do Rzymu, lecz już poznał jaśnie: że szczęście, i Bogowie jemu się przeciwili.

Ani we Włoszech tylko rzeczy Kartagińczykow odmieniać się poczeły, równeż onych było powodzenie w Hiszpanij, chociaż tam posłali na pomoc

voyé les ſecours deſtinés à l'Armée d'*Annibal*, les Romains y eurent des ſuccès étonnans, interrompus d'abord par la mort des deux *Scipions*, mais qui recommencêrent ſous leur Neveu appele communément *le grand Scipion* *Aſdrubal* frére d'*Annibal* aprés avoir été vaincu, ne perdit pas pour cela le deſſein d'aller rejoindre ſon frére: il paſſa les Pyrénées, traverſa les Gaules, les Alpes, & s'avanca dans le cœur de l'Italie avec une Armée formidable.

Annibal n'attendoit que ſon arrivée pour recommencer la Guerre avec plus de fureur qu'auparavant, & pour ſaccager Rome même, dont la ruine ſeule pouvoit mettre fin à la haîne mutuelle des deux Peuples. Mais le deſtin de Rome l'emporta ſur celui de Cartage: *Asdrubal* fut prévenu par l'Armée du Con-

Woyſko zgotowane *Annibalowi*, dziwnie ſię Rzymianom ſzczęściło: i lubo ſię to powodzenie przerwało nieco, przez śmierć dwóch *Scypionow*, znowu ſię jednak roſpoczeło, pod ich Synowcem zwanym *Scypion Wielki*. Azdrubal Brat *Annibala* chociaż zoſtał zwyciężony, ztym wſzyſtkim nieſtracił umyſłu złączenia ſię z Bratem ſwoim, przebył góry Pirheneyſkie: przerznoł ſię przez Gallow, Alpy, i z znacznym Woyſkiem we śrzodek Państwa Włoſkiego wtargnoł.

Annibal na przybycie jego tylko czekał, dla zaczęcia Woyny z większą niż wprzód żwawością, i zrównania z ziemią ſamego Rzymu, którego ruiny tylko potrzeba było do końca wzajemney nienawiści obudwóch Narodow. Lecz Rzymianie przemogli nad Kartagińczykami. Azdrubal przejęty zoſtał od Woy-

ſul qui vint à ſa rencontre dans le tems qu' il eſpéroit voir arriver ſon frére: il falut en venir aux mains dans un terrein déſavantageux: les Troupes ſurpriſes & conſternées ne firent qu' une foîble réſiſtance; & *Aſdrubal* ne voulant pas ſurvivre à tant de braves gens qui avoient tout quitté pour le ſuivre, ſe jeta l'épée à la main au milieu des Bataillons Romains, & y trouva une mort digne d'un frére d'*Annibal*.

Quand ou eut apporté à *Annibal* la tête de ſon frére, que les Romains avoient jetée dans les retranchemens, il déplora cette perte en des termes auxquels *Horace* a cru devoir prêter les ornemens de ſa Poéſie: " C'en eſt fait " dit-il, je n'enverrai plus de ſuperbes " Couriers à Cartage pour y annoncer

ſka Konſula pod tenczas, gdy ſię ſpodziewał przybycia Brata ſwego; trzeba ſię mu było ſpodkać na polu cale do bitwy nieſpoſobnym: Woyſko zdumiałe, lekki tylko dawało odpor, a Azdrubal niechcąc poglądać na zgubę tylu walecznych mężow, ktorzy wſzyſtkiego odſtąpiwſzy z nim na Woynę poſzli, z mieczem w ręku, rzucił ſię weśrzodek Woyſka Rzymſkiego, i tam znalazł śmierć godną męſtwa Brata *Annibala*.

Gdy przynieſiono do *Annibala* głowę Brata jego, ktorą Rzymianie do okopow wrzucili, ſtratę tę opłakiwał w wyrazach do ktorych oznaczenia, *Horaciuſz* potrzebował pożyczyć ozdob Poetyckich „ Zaiſte (rzekł on:) Nie „wyſzlę już odtąd wſpaniałych Poſłow „do Kartaginy, dla donieſienia zwy„cięſtw moich: Azdrubal umierając, „zabrał z ſobą wſzyſtkie moje nadzieje“

" mes victoires: *Asdrubal* en mourant " a emporté avec lui toutes mes espé- " rances". Jl n'en devint que plus acharné à venger cette funeste mort par le sang des Romains, par l'incendie de leur Villes, par le ravage de leurs terres. Pendant seize ans qu'il demeura en Italie, il fit perir par le fer trois cents mille Romains, brûla plus de cent Villes, & couvrit de cendres cette belle partie de l'Europe.

Il falut néanmoins en sortir par un ordre exprès de Cartage: le grand *Scipion* après avoir subjugué toute l'Espagne, avoit porté la guerre en Afrique même, pour obliger *Annibal* par cette diversion de quitter l'Italie, & d'accourir au secours de sa Patrie. Ce ne fut qu'en frémissant de rage, & en versant des larmes, que ce grand Capitaine abandonna le théâtre de ses victoires,

A ztąd *Annibal* barziey się rozjątrzył, i zawziął do zemszczenia się tey nieszczęsney śmierci, przez wylanie krwi Rzymian, spalenie ich Miast, i spustoszenie kraju. Przez szesnaście lat przez które bawił się we Włoszech, trzykroć sto tysięcy Rzymian na placu trupem położył, spalił Miast zgórą sto tysięcy, i osypał popiołem tę piękną część Europy.

Musiał jednak z niey ustąpić, za wyraźnym rozkazem Senatu Karthagińskiego: *Scypion* Wielki podbiwszy całą Hiszpanią poszedł z umysłem woyny do Afryki, aby tym sposobem przywiódł *Annibala* do ustąpienia ze Włoch, dla dania pomocy Oyczyznie. Z jęczeniem, gniewem i płaczem, ten Hetman opuścił siedlisko swych zwycięstw. Przybycie jego do Affryki nową we

de ſes trophées & de ſes triomphes. Son arrivée en Afrique y fit reneître l'eſpérance dans les cœurs: lui ſeul penſoit différemment: il tâcha dans une conférence qu'il eut avec *Scipion*, de finir la guerre par une paix avantageuſe: il ne put rien faire rabattre au Romain de ſes fiéres pretentions: de part & d'autre on ſe prépara donc au combat.

Il ſe donna dans la plaine de Zama: le nombre des Troupes étoit à-peu-près égal: mais avec cette différence que *Scipion* commandoit une Armée aguerrie & enhardie par des ſuccès non interrompus: celle d'*Annibal* au-contraire étoit un mêlange d'Etrangers, de nouvelles levées, & de gens déja vaincus par la peur. D'ailleurs ce qui avoit autrefois fait la principale force d'*Annibal*, ſe trouvoit tourné contre lui: il n'avoit plus ces Cavaliers Numides qui

wſzyſtkich wſkrzeſiło nadzieję: on jeden przeciwnie ſobie rokował: ſtarał ſię podczas umowy z *Scypionem* koniec woynie uczynić zawarciem pomyślnego pokoju: lecz gdy niemógł żadnym ſpoſobem odwieść Rzymian od nieſprawiedliwych warunkow; z obuſtron ſię więc do woyny przygotowali.

Potyczkę wydano na polu *Zama*: Liczba Woyſka z obuſtron prawie równa była, z tą tylko rożnicą: że *Scypiona* bitne, i licznemi nieprzerwanie zwycięſtwy ośmielone: *Annibala* zaś złożone po części z Cudzoziemcow, i nowo zaciągnionych, oraz bojaźnią zwyciężonych. Do tego co było nayweiękſzą pomocą *Annibalowi*, to ſię przeciw jemu obróciło: niemiał już jazdy Numidyiſkiey, ktora zwyciężyła w Kannes, Trazymenach, i t. d. prze-

avoient combattu à Cannes, à Thrafy-ménes &c: *Scipion* au-contraire avoit une nombreufe Cavalerie de cette Nation, que lui avoit fournie le fameux *Maſſiniſſa* Roi de cette Contrée, & Allié des Romains.

La victoire cependant fut long tems difputée: on fe battit avec un acharnement fans égal: mais l'habileté du Cartaginois n'ayant pas été fecondée de la valeur des combattans, il abandonna à fon adverfaire le champ de bataile jonché de corps morts, & alla porter à Cartage la nouvelle de fon entiére défaite. Il détermina fes Compatriotes à foufcrire aux conditions que leur dictoit le Vainqueur: ils renoncérent à l'Efpagne à la Sardaigne, à la Corfe: ils s'obligérent à ne faire la guerre à aucun Allié du Peuple Romain, à lui payer plufieurs millions d'écus pour les frais de la

ciwnie *Scypion*; liczną miał jazdę z tego Narodu, którey mu dodał *Maſsyniſſa* Król Numidow; ſprzymierzony Rzymianom.

O zwycięſtwo jednak z obuſtron ſpor był przez czas długi, bili ſię z niewypowiedzianą zajadłością; lecz gdy przezorność doświadczona *Annibala* nie zoſtała wſpomożona męſtwem żołnierza, uſtąpił z placu trupami uſłanego, i pojachał do *Karthaginy* z donieſieniem o ſwey przegraney doſzczętu, oraz przywiodł wſpół-obywatelow do podpiſania warunkow, które w traktacie wyznaczył zwycięzca: Oddali Hiſzpanią, Sardynią i Korſykę; obowiązali ſię niewypowiadać woyny żadnemu z ſprzymierzonych Rzymianom, w nadgrodę zaś koſztow wojennych, zapłacić kilka

Guerre, & à brûler tous leurs gros vaiſſeaux.

Pouvoit-on faire une paix plus honteuſe! Mais en l'état oú étoit Cartage, elle ſe trouvoit encore trop heureuſe de ne pas être obligée à recevoir une loi plus dure. Ce fut pour-lors que l'on connut, mais trop tard, qu'*Hannon* avoit été le plus dangereux ennemi de ſa Patrie, & que par les avis que lui avoit dicté ſa haîne, il avoit plus nui aux intérêts de l'Etat, que tout le fer des Romains.

Ce n'étoit point par un eſprit de modération, que les Romains avoient donné la paix à Cartage: ils avoient beſoin de toutes leurs forces pour faire la Guerre à *Philipe* Roi de Mecédoine, le Pére

millionow talarow, i popalić wſzyſtkie ſwoje wielkie okręta.

A mogłże ſię nad ten haniebnieyſzy zawrzeć pokoy, z tym wſzyſtkim barzo ſzczęśliwemi jeſzcze nazwać można Karthagińczykow, że w takim zoſtając ſtanie, do cięższych obowiązkow przyjęcia niezoſtali przymuſzeni. Y w tenczas dopiero lecz już późno poznali: że Hannon był nayſzkodliwſzym nieprzyjacielem ſwey Oyczyzny, i że radą ſwoją, ktora z nienawiści ku *Annibalowi* pochodziła, więcey zaſzkodził dobru powſzechnemu, niż całe woyſko Rzymſkie.

Rzymianie nie z dobrey woli na pokoy z Kartagińczykami zezwolili: wſzyſtkich oni ſił potrzebowali na wypowiedzenie Woyny Filipowi Krolowi Macedońſkiemu, Oycu gnuśnego, i ſro-

du lâche & infâme *Perſée.* Delivrée pour un tems des affaires d'Afrique, Rome tourna tous ſes efforts contre la Gréce improprement dite. *Annibal* profita du moment de repos que goûtoit ſa malheureuſe Patrie, pour en redreſſer l'adminiſtration, la ſeule cauſe de ſes infortunes. L'Etat ſe trouvoit en proie à mille voleurs conſtitués en dignité: l'envie de s'enrichir leur avoit fait violer toutes les Loix: la Juſtice n'étoit plus qu'une ſuite de traitemens injuſtes; & les concuſſions les plus énormes avoient réduit le Peuple au déſeſpoir.

Annibal s'arma contre ces deux monſtres, entreprit de les terraſſer, & de venger par des coups éclatans ſes Concitoyens de l'oppreſſion qu'ils ſouffroient. Aucune difficulté, aucune conſi-

motnego *Perſeuſza*. Uwolniwſzy ſię na czas od intereſſow z Affryką całą ſwą ſiłę obrócili na przeciw Grecyi niewłaściwie rzeczoney. *Annibal* korzyſtał z pokoju, ktòrego zażywała nieſzczęśliwa jego Oyczyzna; gdyż miał czas do poprawienia złych rządow, jedynego zrzódła jey nieſzczęśliwości. Kray cały był łupem tyſiąca zdziercow na godności poſtawionych: z chciwości zbogacenia ſię, dochodziły gwałcenia praw wſzyſtkich: ſprawiedliwość nic innego na ten czas w nich niebyła; tylko nieprzerwane naſtępowanie bezprawnych poſtępkow; uciemiężenia, zdzierſtwa nieſłychane, przywiodły poſpólſtwo do roſpaczy.

Annibal uzbroił ſię na przeciw tym dwóm ſtraſzydłom, i poſtanowił one zniſzczywſzy, zemścić ſię jawnemi drogami, nad uciemiężającemi wſpół obywatelow. Zadna truduość, żadne

dération ne furent capables de rebuter ce grand homme: il s'attacha à punir les injuſtices, & à faire revivre les Loix; l'abandance, avec elles, revint à Cartage la paix y verſa tous ſes tréſors. Cette réforme changea la face de la Républi-que, rendit *Annibal* l'idole du Peuple, augmenta ſa réputation, & le nombre de ſes ennemis devenus furieux; pour ſe venger ils recoururent aux moyens les plus bas & les plus honteux. La vange-ance & l'iniuſtice ſont-elles jamais delica-tes quand elles cherchent à ſe ſatisfaire!

Les Cartaginois deſtitués de leurs Emplois, & privés des reſſources qui les enrichiſſoient, s'adreſſérent aux princi-paux Sénateurs Romains, & leur per-

uwagi, niemogły odwieść od przedsięwziętych zamysłow tego wielkiego Męża, zażył wszystkich sił, do ukarania niesprawiedliwości i wznowienia Praw zaniedbanych; jakoż za wskrzeszeniem ich, obfitość do Kartaginy wróciła się, a pokoy przywrócił im bogactwa. Ta naprawa ustaw, odmieniła postać Rzeczy-Pospolitey, i sprawiła: że Annibala, Pospólstwo, jako bożka szanowało; pomnożyła sławę jego, i liczbę zajadłych nieprzyjacioł, którzy dla zemszczenia się nad nim, udali się do naysromotnieyszych śrzodkow. Bo czyż zemsta, i niesprawiedliwość łagodnie kiedy poczyna!

Kartagińczykowie złożeni z owych Urzędow, i pozbawieni nadziei zbogacenia się udali się do przednieyszych Senatorow Rzymskich przekładając im:

ſuadérent qu'*Annibal*, ennemi de la paix & du repos, mettoit tout en combuſtion à Cartage, & y feſoit toutes les diſpoſitions pour recommencer la Guerre. Ces traîtres inſiſtérent ſur la néceſſité d'éloigner des affaires cet eſprit turbulent; & il ne leur fut pas difficile de ſe faire croire. *Scipion*, grand en tout, fut le ſeul dans le Sénat, qui s'oppoſa à ce qu'on ſe déshonorât en ſervant la jalouſie & la fureur de ces ames vénales: mais la corruption avoit déja gâgné cette Compagnie autrefois ſi ſage; & mépriſant l'avis du plus honnête-homme de la République, elle ſuivit les impreſſions qui la couvroient de honte & d'infamie. Un Décret du Sénat portoit que des Ambaſſadeurs ſe rendroient à Cartage ſans délai, pour y demander que ſur-le-champ on leur livrât *Annibal*. Ce grand homme ne les vit pas plutôt arriver, que ſe doutant du vrai but de cette Ambaſſa-

że Annibal nieprzyjaciel pokoju, wznieca domowe rozterki w Kartaginie, i czyni przygotowanie do nowey woyny. Ci zdrayce Oyczyzny, uſiłowali przekonać Rzymian, o konieczney potrzebie oddalenia od wſzyſtkich interessow, ten nieſpokoyny umyſł, ktory przypiſywali Annibalowi. Y nie trudno było zjednać unich wiarę. Jeden tylko z Senatorow Scypion Wielki, przeciwnego był w tym zdania, co nieſławę przynoſiło dogadzającym łakomſtwu, i zapalczywości. Ludzi pożytku ſwego ſzukających; lecz zepſucie obyczajow zaraziło już Senat niegdyś tak mądry, ktory wzgardziwſzy radą naywiękſzego w Oyczyznie Męża, poſzedł za zdaniami hańbę, i ſromotę na nich ſprowadzającemi. Wydał wyrok, aby ſię Posłowie bez zwłoki udali do Kartaginy, domagając ſię o wydanie natychmiaſt *Annibala*. Mąż ten wprzód

de, il prit le parti de se dérober par la fuite à la fureur de ses ennemis. Il tenoit prêt un vaisseau à tout événement: il avoit amassé d'immenses richesses pendant ses Guerres; il les cacha dans le creux de ses Dieux, afin de les soustraire à l'avidité de ceux qu'il pouroit rencontrer, & quitta pour toujours les murs de son infortunée Patrie. Ce ne fut pas sans s'attendrir sur les événemens qu'il voyoit près de fondre sur elle: l'expérience lui avoit trop appris à connoître le caractére du Peuple Romain.

Antiochus le Grand, Roi de Syrie, étoit pour-lors en guerre avec ces fiers Républicains: *Annibal* l'alla trouver à Ephése Ville d'Ionie. L'arrivée d'un aussi célébre Capitaine combla de joie ce Monarque: il ne pouvoit lui arriver un plus grand secours dans les circonstan-

doszedł przyczyny Poselstwa, nim Posłowie przybyli; i przeto postanowił, przez ucieczkę schronić się od zapalczywości nieprzyjacioł. Przygotował okręt; bogactwa niezmierne, ktore podczas woyny zebrał, zakopał w dołach na cześć bożkow swoich poświęconych, aby je ochronił od chciwości tych, ktorzyby go doścignąć mogli; i nazawsze opuścił mury nieszczęśliwey Oyczyzny; nie bez żalu jednak wielkiego, widząc bliską onego ruinę, z doświadczenia bowiem, poznał doskonale przymiot Ludu Rzymskiego.

Antioch Wielki Krol Syryiski, wiodł na tenczas woynę z temi chytremi Republikantami: Annibal popłynoł do Ephesos Miasta Jonij, dla znalezienia onego. Monarcha ten bardzo się ucieszył z przybycia tak sławnego żołnierza; niemogła dłań bowiem większa się

ces critiques où il se trouvoit. Il avoit une Armée composée d' une multitude d' hommes, mais où il n' y avoit que peu, ou point de Soldats: il étoit aussi mal pourvu en Généraux, ou pour mieux dire, il n' en avoit point. Ceux qui en portoient le nom, n' avoient pour tout mérite que la faveur, la naissance, l' orgueil & le faste, & par-dessus tout, la science de la flaterie. Etoit-ce avec de tels hommes, que les Romains pouvoient être vaincus!

Ces ignorans Officiers, ne pouvant souffrir dans un Etranger une supériorite de mérite qui éclipsoit le leur, le virent avec peine à la Cour du Roi: de la jalousie ils passérent à la haîne, de celle-ci à un dessein formée de le ruiner dans l' esprit du foîble, vain, & aveugle *Antio-*

nadarzyć pomoc, nad tę, w nieſzczęśliwych okolicznościach, w których ſię znaydował. Miał wprawdzie liczne woyſko, lecz między tym, żadnego, albo mało barzo miał bitnych żołnierzy, niebył także w dobrych opatrzony Hetmanow, albo rzeczywiściey mówiąc; żadnego niemiał. Ci, którzy Imie Hetmanow na ſobie noſili, prócz wyſokiego urodzenia, pychy, umiejętności pochlebſtwa, w żadne inne niebyli ozdobione przymioty. A możnaż było z takiego gatunku Ludzmi, zwyciężyć Rzymian!

Nieznający ſztuki wojenney Hetmanowie, znieść niemogąc Cudzoziemca, wyżſzych przymiotow, które onych przymioty ćmiły, krzywym nań okiem na Dworze Królewſkim poglądali, z zazdrości, przyſzło do nienawiści, z nienawiści zaś, do przedſięwzię-

chus. Ils lui peignirent donc *Annibal* comme un avanturier, un exilé, dangereux dans ses projets déſeſpérés, un fugitif qui n'ayant rien à perdre, ne pouvoit que haſarder la gloire & les interêts de ſa Majeſté par la témérité de ſes entrepriſes. C'eſt ainſi que des ames basses, rampantes & jalouſes jugérent le plus grand Capitaine qui fut au Monde; & pour ſon malheur *Antiochus* les crut & n'eut plus que de l'indifférence pour le ſeul homme qui pouvoit ſauver, ſon honneur & ſa Couronne.

Annibal ne fut pas long-tems à s'appercevoir que le Roi lui avoit retiré ſon amitié, ſon eſtime & ſa confiance: il lui fit demander une audience particuliére;

cia wyrugowania go z łaſki i poważania *Antiocha* dumnego, zaślepionego, i mało poznającego. Wyobrażali więc przed nim *Annibala* jako awanturnika, wygnańca, ſzkodliwe zamyſły z roſpaczy pochodzące knującego, jako zbiega, który nic niemając coby utracił, na los tylko niepewny puścić może ſławę, i intereſſa W. K. M. przez zuchwałość ſwych przedſięwzięciow. Tak to podłego umyſłu, nikczemni, i zazdrośni ludzie, ſądzili o naywalecznieyſzym Rycerzu; na ſwe nieſzczęście, *Antioch* (temu co mu przekładano uwierzył) i obojętnym już odtąd poglądał okiem na męża, który ſam jeden mógł ocalić ſławę jego i Koronę.

Annibał poznał natychmiaſt: że Król pierwſzą ufność i ſzacunek oſoby jego oddalił od ſiebie. Prośił więc o audyencyą prywatną, którą otrzymawſzy,

& l'ayant obtenue, il lui parla à peu-près en ces termes: „ On vous séduit, „Seigneur, en vous fesant croire que les „Romains se contenteront de délivrer la Gréce: bientôt vous les verrez vous fai-„re la Guerre dans le sein de l'Asie mê-„me: j'ai assez appris à les connoître „par une cxpérience de seize ans. J'en „reviens à mon premier avis, comme „étant le seul que vous puissiez embrasser „si vous consultez vos veritables inté-rêts. Donnez-moi des Soldats & des „vaisseaux, je porterai la désolation en „Italie: bientôt vous apprendrez que la „Ligurie & la Toscane sont en feu; & ce „qui fait la terreur des Romains, qu'*An-„nibal* y est en personne. Votre Maje-„sté me croiroit-elle capable de me ré-„concilier avec eux? Dès l'âge de neuf „ans je leur jurai aux pies des autels une „haîne implacable; & jus-qu' ici j'ai aquit-„té mon serment avec exactitude. Tan-

mówił do Króla w podobnych wyrazach. „Zwodzą Cię Panie, jednając u „Ciebie wiarę temu, że Rzymianie przestaną na Grecyi; wkrótce uyrzyſz ich, „woynę Tobie wypowiadających w „ſamey nawet Azyi; nauczyłem ſię „onych doſtatecznie poznawać z doświadczenia, przez lat ſzeſnaście. Powracam do mego pierwſzego przedſięwzięcia, jako tego, którego ſię beſpiecznie całym ſobą ująć powinieneś, jeśli „dobrze o ſwoich radziſz rzeczach. Day „mi woyſko, i okręta; ſpuſtoſzę Włochy, dowieſz ſię wkrótce, że Liguryą, „i Toſkania, w Perzynę poſzły, i to to „jeſt co ſtraſzy Rzymian, że *Annibal* „tu jeſt przytomnym. Rozumieſz może „Nayjasnieyſzy Panie, że ſię z niemi „pojednać mogł, mając lat jeſzcze dziewięć, przed podnożkiem Ołtarza przyſiągłem nienawiść ku nim nieprzejednaną; i do tychczas należyciem peł-

dis que vous leur ferez la Guerre, com„ptez ſur *Annibal* comme ſur votre me„illeur ami; mais auſsi ne trouvez pas „mauvais que, ſi vous faites la paix avec „eux, je vous quitte pour aller leur ſu„ſciter des ennemis par toute la terre. „

Antiochus quoiqu' enivré de l' encens de ſes flateurs, ne pnt s' empêcher d'étre ébranlé par un diſcours où la vérité ſe montroit ſans fard; mais retombant bientôt dans ſes premiéres langueurs, il mépriſa les conſeils les plus ſalutaires qu' il pouvoit ſuivre, & ſe précipita dans un abîme de disgraces. Quand il reconnut ſes erreurs, elles étoient irréparables.

Il fut vaincu dans un grand combat par le frére du *Grand Scipion*: la meilleure partie de l' Aſie Mineure lui fut enlevée

„nił moją przyſięgę. Pod czas woyny „którą z niemi wieść będzieſz ſpuść ſię „na Annibala, jako nayżyczliwſzego „Tobie, lecz nie miey mi za złe, iż „gdy zawrzeſz z niemi pokoy, odſtą„pię Ciebie, a po całym świecie nie„przyjacioł na nich wzruſzać będą.

Antioch, lubo namowami pochlebcow ſwych omamiony, niemógł jednak oprzeć ſię przekonywającym dowodom w mowie Annibala, w którey prawda bez obłudy ukazywała ſię; lecz wkrótce powróciwſzy do pierwſzey gnuśności, wzgardził nayzdrowſzemi radami, i rzucił ſię w przepaść nieſzczęśliwą. Poznał błąd ſwóy, ale go poprawić już niemógł.

Zwyciężonym zoſtał pod czas wielkiey potyczki, od Brata Scypiona Wielkiego, naylepſzą część Azyi mnieyſzey

& pour obtenir la paix il falut qu'il s' obligeât à livrer *Annibal* à ses vainqueurs. Ce fugitif n'attendit pas la conclusion du Traité pour prendre son parti il se rendit chez *Prusias* Roi de Bythinie, qui étoit pour-lors en Guerre avec *Euménes* Roi de Pargame, ami des Romains. Les Bithyniens, sous la conduite de ce Chef, remportérent plusieurs victoires sur les Pergamois; & c'en étoit fait de ceux-ci, si *Euménes* n' eût imploré & obtenu l' assistance des Romains. Pour le tirer d' affaire, ces insolens Républicains n' eurent pas besoin de faire marcher leurs Légions; quelques Ambassadeurs suffirent pour intimider & pour désarmer *Prusias*.

Ils lui donnérent l' option d' etre déclaré ennemi de la République, ou de leur livrer *Annibal*. L' ingrat *Prusias* ne

utracił, a dla zjednania pokoju, przymuſzony zoſtał do wydania *Annibala* Zwycięzcom. Annibal mieſzkając końca traktatu, upatrzył ſobie inny śrzodek do woyny z Rzymianami, udał ſię do *Pruſiaſza* Króla Bitynij, woynę na ten czas wiodącego z *Eumenem* Królem Pargamu, ſprzymierzonym Rzymianom. Bitynczykowie za ſprawą Wodza tego, wiele zwycięſtwo nad Królem *Peſgamu* odnieśli, i całeby go podbili, gdyby *Eumenes* ſobie pomocy u Rzymian nie zjednał. Nietrzeba było tym pyſznym Republikantom wyſyłać woyſka ſwego, doſyć im było na uſtraſzenie, i przywiedzenie Pruſiaſza do złożenia broni, wyſłać niektórych Posłow.

Ci dali na wolą Pruſiaſzowi, aby ſię albo ogłoſił nieprzyjacielem ich Rzcpltey, albo wydał im Annibala. Nie wdzię-

S

balança point: son hôte qui connoîssoit le foîble du Monarque qu'il avoit obligé, voulut prévenir ses desseins; mais il trouva toute issue fermée; le traître n'avoit que trop bien pris ses mesures. *Annibal* pour ne pas servir de jouet à ses persécuteurs, se vit contraint de finir ses jours par le poison: il le fit après avoir chargé d'imprécations ses ennemis trop acharnés à sa ruine pour ne pas même respecter ses cheveux blancs: il étoit alors âgé de 70 ans. Ainsi périt le Héros de Cartage, le plus terrible adversaire que Rome ait jamais eu.

Pendant que ces choses se passoient sur les confins septentrionaux de l'Asie mineure, Cartage se relevoit. Une Ville commerçante manque-t-elle jamais de

czny Prusiasz cale się w tym nienamyślał: przychodzien poznając bojaźliwe serce Monarchy, którego ku sobie zobowiązał, chciał zabiec jego zamysłom, lecz wszelki do tego śrzodek zawarty znalazł: zdrayca umocnił się w swych przedsięwzięciach. *Annibal* aby się nie stał igrzyskiem swych prześladowcow, widział się bydz przymuszonym do skrócenia życia przez truciznę i wykonał to, przełożywszy niewdzięczność w ostrych wyrazach, nieprzyjaciołom na zgubę zajuszonym, bez względu na siwy włos jego: miał na tenczas lat 70. Tym sposobem zginoł Rycerz Kartagiński, naystrasznieyszy Rzymianow nieprzyjaciel.

Gdy się tak rzeczy odprawowały w krajach pułnocnych Azyi mnieyszey, Kartagińczykowie tym czasem na nowe

ressources! Les Romains virent avec jalousie & avec inquiétude la splendeur & l'opulence qui régnoient dans une Ville qu'ils croyoient avoir comme anéantie. *Caton l'Ancien*, surnommé le *Censeur*, ne cessoit d'animer le Sénat contre cette Cité renaissante, & d'insister sur la nécessité de sa destruction. Quelque avis qu'ouvrît ce farouche Romain, il le terminoit toujours par cette formule qui s'est tournée en proverbe: *Quoi quil en soit, Messieurs, j'opine à la destruction de Cartage.* Il avoit ses adversaires: tout le Sénat n'étoit pas encore corrompu: les sensés Personnages fesoient valoir la foi des Traités & les droits de la plus commune justice.

się zebrali siły. Bo czyż Miastu handlownemu zbędzie kiedy na sposobach potrzebnych do wybrnienia z nieszczęścia! Rzymianie zazdrośnym, i niespokoynym okiem poglądali na okazałość, i obfitość miasta, które za zniszczone już poczytali. Katon stary, nazwany Censorem, nie przestał podszczuwać Senat, na przeciw Kartaginie wzmacniającey się, i przekonywać o nieodbitey potrzebie, zniszczenia oney; każde zdanie swoje, które przekładał okrutny Rzymianin, temi zawsze kończył słowy, (co się potym w przysłowie obróciło) *Cóż kolwiek bądź Panowie moi, radzę zniszczyć Kartaginę.* Byli, którzy przeciwili się zdaniu jego, nie cały jeszcze Senat na nie przystawał: rozumni z pomiędzy ich, przekładali wagę traktatow, i prawa naypowszechnieyszey sprawiedliwości.

Mais le peuple étoit impatient d'englo-utir les richeſſes de cette orgueilleuſe Rivale: il ne vouloit plus avoir à craindre qu' un nouvel *Annibal* vînt, la foudre à la main, menacer les Villes & les campagnes: les maux paſſés sembloient ne pouvoir être expiés que par la deſtruction de la Ville qui avoit donné naiſſance au Vainqueur de tant de Conſuls.

La Guerre fut donc réſolue. Cet événement fut précédé de tous les traits de fourberie & d' injuſtice, qui font voir juſqu' à qnel point Rome avoit dégénéré de ſon ancienne probité. On ne trouvoit plus de différence entre la foi Punique & la foi Romaine. *Scipion* le *ſecond Africain* fut chargé de cette Guerre importante: il mit le ſiège devant Cartage il fut long & meurtrier. Les Carthaginois montrérent un courage intrépide auquel il ne manquoit qu' un habile

Lecz pospólstwo, bez zwłoki pragnąc połknąć bogactwa, tego wspaniałego Miasta, obawiało się aby nowy jaki nieprzyszedł Annibal z mieczem w ręku, niszcząc Miasta i Prowincye; jego byli zdania, że klęski przeszłe, niemogły bydź inaczey nadgrodzone, tylko przez zniszczenie Miasta, które zwycięzcom tyle dało Konsulow.

Woynę więc uchwalono; którą uprzedziły postępki matactwa, i niesprawiedliwości pełne, z czego łacno poznać: jak się daleko Rzymianie od pierwszey dobroci swey odstrychneli. Nie było na tenczas różnicy, między wiernością Kartagińczykow, i Rzymian. *Scypion* wtóry Affrykański, wysłany na tę wielką woynę, oblęgł Kartaginę. Kartagińczykowie długo bronili się z nieustraszonym męstwem, do którego

Commandant: celui qu' ils avoient honoré de leur confiance, *Asdrubal*, les trahit lui-même: pour conserver sa vie il se rendit comme un lâche, tandis que sa femme au dessus de son sexe, montroit un courage héroïque: irritée de la perfidie de son époux, après la lui avoir reprochée amérement, elle poignarda à ses yeux ses enfans, les jeta au feu; puis elle les y suivit elle-même, préférant une mort glorieuse à une honteuse servitude. C'est ainsi que pensoient les Païens: cet effort fut le dernier de Cartage; elle se rendit à discrétion; & les Romains se dédommagérent de leurs travaux par le pillage de cette opulente Republique.

Tous ses trésor, fruit de tant de cruautés, d' injustices & de barbaries, ser virent à orner l'insatiable Rome. Pour mettre le comble à son infortune, elle fut rasée, ses habitans vendus à l'encan, & dis-

niedoſtawało tylko umiejętnego Hetmana. Azdrubal, w którym wſzelką ſwą pokładali ufność, zdradził; i ochraniając ſwe życie, nikczemnie ſię poddał. Zona zaś jego, nad przyrodzenie płci ſwey, ukazała męſtwo heroiczne. Rozjątrzona przewrótnością Męża, wymowiwſzy mu to z rozrzewnionym ſercem, pozabijała w oczach jego ſwe Dzieci, i w ogień wrzuciła, toż za niemi i ſama uczyniła, przenoſząc śmierć chwalebną, nad ſromotną niewolę. Tak poſtępowali Poganie, i na tym ſię kończą oſtatnie ſiły Kartagińczykow; zdali ſię na dyſkrecyą, a Rzymianie pracę ſwe nadgradzali łupieſtwem, i rabowaniem tego w doſtatki opływającego Miaſta.

Wſzyſtkie jego bogactwa ſkutek tylu zdzierſtw, nieſprawiedliwości, i okrucieńſtwa, ſłużyły ku ozdobie nienaſyconych Rzymian, a ku dopełnieniu

persés par tout l'Univers; ils y annoncérent quel danger on couroit en devenant ennemi des Romains. Les plus riches Particuliers du Monde furent réduits à la mendicité; & traînant dans la misére des membres languissans, ils expirérent consumés d' amertumes & de maux. Rome fiére ne mit plus de bornes à son ambition, non plus qu' à ses vices: il n' y avoit point puur-lors ce que nous appelons aujourd'hui l' *Equilibre du Pouvoir*. Les Peuples étrangers virent tranquilement la ruine & l' extinction de la Souveraine des Mers: aveugles qui ne voyoient pas que cette barriére une fois renversée, rien ne pouvoit arrêter l' effort des Romains.

Ce seroit ici le lieu de parler des Guerres de *Massinissa*, de *Jugurtha* & de

ſwey nieſzczęśliwości, z ziemią zoſtało zrównane. Obywatele zoſtali zaprzedani tym, którzy więcey za nich płacili, i rozproſzeni po całym swiecie, gdzie rozgłoſili na jakie przyſzli nieſzczęście, ſtając ſię nieprzyjaciołmi Rzymſkiemi. Naybogatſi w świecie, do oſtatniego przywiedzeni ubóſtwa, i w nędzy prowadząc ſwe życie, po umierali z roſpaczy. Rzym nadęty równie dumie ſwey, jako wyſtępkom nie zakładał granic. Niebyło na ten czas, co teraz nazywamy *æquilibrium*. Narody Cudzoziemſkie, ſpokoynie poglądali na ruinę, i zniſzczenie wielo władney Pani morza: ślepi zaiſte, którzy niepoznawali; że gdy Rzymianie tę ogromną wywrócili machinę, nicht ſię już ſiłom onych oprzeć niemógł.

Z rzeczy by to było mówić o Maſſiniſſie, Jugurcie, i Jubie Królach Maury-

Juba Princes de Mauritanie & de Numidie, fameux dans l' Hiſtoire de cette partie de l' *Afrique* qui eſt entre le mont Atlas & la Mer Mediterranée. Cet article eſt plus du reſſort de l' Hiſtoire Romaine.

On peut remarquer dans celle que je viens de crayonner trois époques principales qui ſervent de point d' appui pour avoir une idée ſimple de ce qui concerne les Cartaginois. Chaque époque aura pour baſe une Guerre de ces Peuples contre les Romains: on les appéle *Guerres Puniques*, du nom *Penus* qui ſignifie *Phénicien*, parce que la Phénicie étoit le berceau de Cartage.

tanij, i Numidyi ſławnych w Hiſtoryi tey części Affryki, która leży między górami Atlańſkiemi, i morzem ſrzodziemnym. Lecz to barziey należy do Hiſtoryi Rzymſkiey.

Poſtrzedz można w ninieyſzey Hiſtoryi, trzy Epochy przednieyſze, które ſłużyć mogą za tyleż punktow pamięć wſpomagających, do powzięcia wiadomości o rzeczach tyczących ſię Kartaginy. Każda Epocha ma za początek woynę tego Narodu z Rzymianami; zowią je woynami Punickiemi, od ſłowa *Etænus*, które znaczy Phænijczyk, albowiem Phænicia ſiedliſkiem była Kartaginy.

Omyłki Drukarſkie.

Na karcie	Wierſzu		Popraw.
1	1	De tout tems	Ont de tout tems
1	9	Rendent	Rend
6	4	Ainſit	Ainſi
12	4	L'ecutoit	L'Ecoutoit.
12	7	Etoit	eſt
12	11	Elie	Elle
13	12	Politiki	Polityki
22	4	d'yex	Des yeux
24	1	Ognons	Oignons
28	1	Que les	Quelles
36	6	La Lac	Le Lac
43	9	Obłudno	Odludną
51	3	Króleſtwa	Króleſtwo
54	6	Prenojent	Prenoient
58	15	Rapellans	Rappellons
69	7	De vint	Devint
69	10	Aujourd' hui-ſous	Aujourd'hui ſous
99	14	Egagalement	Egalement
110	19	Zadnege	Zadnego
112	8	Przypiſywać	Przypiſać
113	7	Nep urent	Ne purent
129	12	voint	avoient
132	9	Zwycięſtwy	Zwycięſtwo
133	13	Sa Garniſon	Son Garniſon
136	1	Lićtatius	Lutatius
137	8	Lubtius	Lutatius
138	10	Lutuciuſzem	Lutaciuſzem

(1)

Omyłki Drukarſkie

Na karcie	*Wierſzu*		*Popraw*
140	10	Pozoſtałana	Powſtała
141	17	Rica	Sicca
144	13	Do ktòrei	Od ktòrei
147	13	Reeour	Recour
156	7	One	Oni
158	3	Niewprzód ſtànął aż przez zbicie	Nie wprzod ſtanął przez zbicie
158	21	Naywalnieyſzym	Naiwaleczniey-ſzym
160	15	Lad	Lat
161	5	jenueſſe	jeneuſſe
167	8	Pou rependre	Pour reprendre
167	16	Par le ſperence	Par l'esperence
169	15	Du temſil faloit	Du tems il faloit
169	16	Et nondes	Et non des
173	6	Le seu	Le feu
195	19	Senir	Venir
197	4	Pinguant	Piquant
199	6	Et quis etoieut	Et qui etoient
198	7	Takož	Jakož
203	2	Eterni	Ettre, ni
	3	Syremirent	S, y remirent
203	7	Le Certaginois	Le Cartaginois

Omyłki Drukarſkie

Na karcie	*Wierſzu*		Popraw
203	18	Trayſymene auiourdhui	Traſymene Aujourdhui
204	17	Opaſana i wy niosłemi gò-rami	Opaſana wynio-słemi gòrami
207	16	Perſomage	Perſonage
207	19	Il gradoit	Il gardoit
210	14	Wierzenie	Weyrzenie
	20	A uròżne	A w ròżne
214	8	Pagurek	Pagórek
217	11	De quarte vingſt	De quatre vingſt
219	6	Frele	Frivole
227	14	Dyſolution	De ſolation
228	2	Rzecz ſię wy-konała	Rzeź ſię wyko-nała
239	16	Evenemes	Evenements
239	1	Qui augmen-toit, c'eſt	Qui augmentoit l'opiniatretè,c'eſt
243	6	Appele	Appelè
245	1	Quand on	Quand on
246	3	Spodkać	Spotkać
249	2	Reneitre	Renaitre
255	4	Annibel	Annibal
256	11	Dochodziły	Pochodziły
256	13	W nich	U nich
258	17	Z owych Urzędow	Z ſwych Urzę-dow

(2)

Omyłki Drukarskie

Na karcie	Wierszu		Popraw
259	5	D'eloiguer	D'eloigner
268	19	Poiednać mógł	Poiednać mogę
270	7	Wzruſzać bę-dę	Wzruſzać będą
271	7	Roi de Parga-me	Roi de Pergame
372	3	Annibal mie-ſzkaiąc	Annibal nie cze-kaiąc
272	8	Królem Par-gamu	Królem Perga-mu
272	10	Peſgamu	Pergamu
278	5	Jego byli zdania	Tego byli zdania
280	16	Łupiectwem	Łupieſtwem
284	14	Etenus	Penus

